

Витали АМАРШЬАН

СДОУХАМЦА

Ажәеинраалақәеи
агәтыхаҳәамтақәеи

Акәа
Апхәынтшәкәтыжырта
2016

УДК 821.35
ББК 84(5Абх) 6-44
А 56

Амаршъан, В. Цъ.

А 56 Сдоухамѡа : ажѡеинраалақѡеи агѡтыхақѡамтақѡеи / Витали
Амаршъан. – Ақѡа : Аққѡынтшѡкѡтыжырта, 2016. – 272 д.

Ақсны жѡлар рпоег Витали Амаршъан ирѡиамта-
қѡа реизга ф-томкны итытхъеит. Ари ашѡкѡы, «Сдоу-
хамѡа», апоег ирѡиара зегы азы иказшъарбагоуп. Ажѡа
азказа, ақстазаарафы егѡа мыкѡмабара дрықѡшѡазаргы,
иус ламысла дшазыкоу, дагышацѡхъамтѡа зныцшуа
доухасаркѡоуп.

УДК 821.35
ББК 84(5Абх) 6-44

© Амаршъан, В. Цъ., 2016
© Аққѡынтшѡкѡтыжырта, 2016

АРЕДАКТОР ЛҖЫНТӘ

Апоет идоухамѡа – ижлар ирдоухамѡоуп, иажѡа – ижлар иртоурыхажѡоуп. Ўбри азоуп Адсны жѡлар рпоет Витали Амаршѡан ари ишѡкѡ ґыц «Сдоухамѡа» хѡа хѡзыс ижеитѡз. Уахынла еилакѡеицеиуа ажѡфан иагѡылхѡан игоу Асар Рымѡа тѡѡа змам аетѡѡақѡа рыла ишышыѡақѡгылоу еипш, иара еиѡкаауп апоет алитература ду ашѡа раѡхѡязатѡи ишыѡѡақѡа анеихигоз инаркны иахѡа уажѡраанзѡа еиуеипшым ашыѡѡсқѡа рзы иапитѡахѡоу, иреиғѡзоу иажѡеинраалақѡа рғѡырак ала. Иара убасгѡы араѡа аѡхѡаѡѡѡа ирѡылоит проза-ла иѡу, автобиографиатѡ кѡзшыѡа змоу аѡилосоѡиатѡ гѡтыха-хѡамтакѡа.

Уртгы егыртгы, шейбакәу зегы аки-аки хейбартәауа, апоет, ашәкәыффы угәатцанза уархәыцыртә иахирбоит жөйтәзаахыс адунеи ауаатәыфса зегь рзы ажәа иатцанакуа, мчхарас иамоу, ажәа ыкамкәа ауафы дышзыкамло. Ауафы дуафны дказцо ажәа, ахшыф, адырра, ахәыцра тәуылақәа шракәу, жәларыццхьазагы рбызшәакәа рфы дасу рхатә милаттә кәзшыа чыдарақәа шрымоу. Убарт акы ишаламфашыо зхала зәахәы зхәо хара Хәпсуа Бызшәа. Уи Анцәа ишаны адунеи икәйтцаз рацхьазатәи абызшәакәа ишрейуоу, гәгәалазагы ишфәиахәу, ишеизәхәоу, иуаламхәо хьааи гәтыхеи, гәырфәи гәырғәрей егышыкам. Изхылтцыз ацсабара еицшгыы шытыбжыла ишбеиоу, ишыцшзоу, ишыхаау!

Жәлар рпоет Витали Амаршъан иааизакны абри ишәкә
 җыц ала хгәаҗеанитцоит абас еицш ихазыноу, жәытәзаахыс
 адунеитә цивилизация иузакәымтхә иаларсу хбызшәа ссир
 хабла җыц еицш мыцхәы ишахзызаалатәу, иара зырғаруа,
 ашәарта баапс итазыргыло зеггы ишырцәыхьчалатәу. Уи,
 апоет имацара иакәымкәә, жәлары зеггы ишырүсү!

АПОЕТ ИЗГЭДУРА

(Ахьзынфылара)

Сфыза гѣакѣа, сгѣыла бзиахѣ,
Витали Цѣота-ица Маршьан,
Егѣа гѣакѣра ухугахѣазаргѣ,
укалам ацсы аумыршьан.
Уажѣа-цыхаз ытѣхѣраа иааиуеит,
уи фѣахѣѣагоуп хѣара хѣзы,
Уус уакѣымтѣын, цѣара ухѣамтѣын,
ушнеиц унеила цѣѣакагѣы!

Ушьѣахѣ ишьѣоу уѣоурых
ашѣѣа уара иутѣалеит шѣамхѣыс,
Хѣажѣлар ражѣа шѣтѣкѣыцѣѣаа иааугоит,
уи ауп иухалаз уара цѣыс.
Уажѣа хѣатѣроуп, уи – бафхѣатѣроуп,
иара аѣыр еицш иртѣала,
Хѣажѣлар ргѣала, хѣажѣлар ргѣыргѣа
ахѣтѣы мацѣаз иѣартѣала!

Хѣа х-Дырмит ду уа уикѣарзуп,
уа уикѣарзуп Иуа убас,
Баграт дузза ихра уалиааит,
урт хѣазгѣылеит зегѣ нѣѣас.
Аха рышѣашѣыра аѣытѣамырзыкѣа,
ухѣатѣымѣа ылга иугоит,
Апоезиа ду ахра ушхалаз гѣык-цѣыкала агѣра згоит!

Угѣы меитѣажѣкѣа, ушнеиц унеила,
уажѣа абжѣыхѣаа хѣархѣала,
Зны хѣытѣѣтѣѣоушѣа, зны саркѣалшѣа,
зны дыдрѣоушѣа убжѣы ргала!

Уара игәнугоит хажәлар рхбаа,
мшыннырцә хашыцәагъ уцәабоит,
Урт рыгәтыха,
урт ргәыгра гәыла-псыла уара иубоит.
Уара уажәа – рашь пацъпацъуп,
иатахзам зынза махмыз,
Хажәа иагәылсуеит умџа тгәыхаа –
ухәычаахыс зхац укыз.
Уара уажәа схы-сгәы шытнахуеит,
уажәа шыантца, быргә злам,
Суеигәырғьаны, сузгәдуны, Витали,
иустауеит салам!

Владимир Аїнарѝа
Аїѝа, 02.01.2005

ХҶАХӘХӘАГА

Молчат гробницы, мумии и кости, –
Лишь слову жизнь дана:
Из древней тьмы, на мировом погосте,
Звучат лишь Письмена...

И. А. Бунин

Абхазский язык лингвистически стоит на одной из самых высоких ступеней развития человеческой речи.

Н. Я. Марр

Адунеи рацхьаза иқәнагалаз абызшәақәа среиуоуп, сапсыуа бызшәоуп, Ацсуа бызшәа сыхьзуп! Ацсуа жәлар сырхылтцит, ацсуа жәлар рыцсы schoуп!

Анкьаза зны саниз аахыс акырза сееитаскхьейт. Сеизхара, саазара зықьыла, миллионфыла хажәлар рабицарақәа алахын, рыбацыц еицш исыхызыаауа срыхьчон! Есааирагьы сеигьтәуа, сырбеио, сырфьыцуа, сеихаха-ейтахауа сааргон! Сара сыла иапыртцейт Абрысқьыл иххәау ажәабжьқәа, Нартаа репос, тқәа змам алакә ссирқәа, ажәапқәа, ицъашьахәу ахәамтақәа!

Ацсуа игәы-ицсы, ихы-ихшық срыцхаражәхәәоуп сара!

Ацсуа сиуазашәоуп, сиҶахәхәагоуп! Сара сыда цсыхәа имазам Ацсуа!

Са санықам – иаргьы дықам! Иқам идгьылгьы, ижәфангьы, ацсабара ианызаауейт ишьтамта, идарақәац!

Аибашьрақәа рфьы сара зықьыла хтцейцәа рхы сықәырцахьейт! Сеиқәырхаразы –зықьыла ахәагыхла еибашьхьейт, ршьа картәахьейт! Атәымбызшәақәа рфьыргызмалны, Ацсны ахәаа ихьтцны, сырхәаеырц акырынтә зхьитран исытцалахьейт! Қарала шьарда исеитцбугьы таха сыртомызт, исиааирц иафьын, аха уртгьы егыртгьы сыгерытцасырхомызт, аамта еихагьы сазрыжәуан, уафьы ицъейшьартә хацламхәала, Ҷапыцла

сыссыргәдәон! Ахта стацшуазарггы, хажәлар рҗахәы еитасхәон, схьатцуамызт! Ахаара, апшзара анакәха – сара исыгмызт, тцакылаггы иреихазоу амшын еипш стцаулан! Шьтыбжбылаггы сзыхшаз апсабара ашьтыбжбкәа зегь схылтцуан. Сара сыла зҗапыц хәамтакәа зырҗеиозггы, ибжбы акаршәракәа ирыкәыҗуа, ахракәа ирҗаҗуа ашәаны сихәон, сызцихәалашаз амаругакәаггы апитцеит!

Ус сшааиуаз, исыхъзеит, ажәытәзаза зны исыма-ны исцәызхъаз, – аҗыра, АНБАН! Уи сеигәырҗеит уа-җы ишимбац, избанзар, ақбаад саныло салагеит, ари псеикәырхаган, аха атыхәтәан сылахь еикәнамптар амуит – сзыцәшәашаз калеит: ашәкәҗыра анапшьгаха, уи иакәгәыгны, ауаа агәхаштра ду тцырго иалагеит! Абаскатәи рҗеиамта гәынкыларала излапцдоу сара схатаггы сырхаштырц егърыгымхо ақынза инеит! Ажәлар рлакәкәа, рлегендакәа рыхшыҗ ала, рхәыцрала рырҗеиара, реитахәара цсыҗеит. Аихарак ателехәапшра хәа изышьтоу хырзаманк цәыртциижьтеи. Уажә хәазкәы-лаз акомпиутер, аинтернет хәа, ахаан адунеи иамбацыз даҗа җаастакәаггы уи ианацла, ажәлар гәалашәарала, абицарала инеимда-аимдо иааргоз рырҗеиамтакәа зеггы ашәарта гәгәаза итагылеит! Иахъа шыта рхала идырҗеио зынза имачзахеит, зынза икам ххәарггы ал-шоит. Сара исыбзоураны ажәлар анкъа зны идырҗеиаз, игәынкыланы иааргаз арҗеиамтакәа рцәынхамынхакәа ирышьтагәышьоуп иахъа хтцарауаа. Мхәцъырра иагаз хажәлар псақъаны излапцоу Тырқәтәыла, Шьамтәыла ухәа, Ааигәатәи Мрагылара атәылакәа рышкәггы ицо-иаауа ибжбоуп! Уи кәиматуп, аха уахыггы арахыггы еи-зырго, дара рхәашәала, вариант-вариантла еиваргыла-ны, томла ирацәаны итужьырггы, изхәартагәышьои – са скамлар, иапхьо дкамлар?! Музеик аҗы ишьтоутарцу, инеиуа «асасцәа» анкъа адунеи аҗы абас бызшәа ссирк ыкан, убри ала абарт зегь апцдоуп хәа идурбаларцаз? Аха уара, идзырбоггы, уапсыуахома ускан – сара сыб-заны, сцахәцахәо, уци-ушәи срыбжбакымзар! Збызшәа

зцэызыз уи атцкыс еицэоу даеа рыцхаракгы иакэшэоит, уигы абрака исхэароуп. Збызшэа зцэызыз, рабдуцэа ирархэаз ала, акыраамта милатс изхылтцшэтроу ргэалашэоит, ус ишааиуа, уигы рхы интыкэкэа ицоит, нас икьалаз ауасақэа атэым уасақэа ианрылало еипш, изланагалаз атэым милат ирылашышь рёынархоит. Ари еицэоу цстыхга адунеи аёы иабоубашеи!..

Ауафы дуафны дказцо агэалашэара иацназго егыкязам апсабараёы. Сократ захьзыз афилософ ду ихшыотцакқэа, ихэыцрақэа ақбаад ианитцазомызт, игэынкылан иман, ғырхэала ихэон. Уи дақэгэыгуан иажэа гэынкыларыла инеимда-аимдо иуаажэлар цхьа-ка иргап хэа. Цхыз ибаргы изхатцомызт урт ргэын-кылары шыпсыгехоз, цейпшс иаиуаз. Цабыргны, иахьа уажэраанза изаарызу, нас уи акэыш иажэақэа, иара иоыза гэакьа, афилософ ду Платон ақбаад ианим-тазтгы? Икоума, нас, иахьатэи хэ хдунеи аёы Сократ-раа? Исократцэоума иахьатэи Сократраа?! Дыкоума иара Платон, – «Сократ сара дысфызоуп, аха атцабырг еиха хэ-ду сзақэуп», зхэазгы? Дыкоума Диоген – адунеи зегь зымғазкырц иаёыз айбашьфы-мпытахалаф Алыкьсандр Македонтэи дышчыжэыз, ари афилософ амрахэага иқэччо дахьцэтэалаз днаихагыланы, – «суцхраарц стахуп, узыхэои?» хэа даниазтцаа, – «амра уапырагылт, успыртц» хэа атак изтаз, апсабараёы амра ашэахэақэа ирейхау акгы шыкам здыруаз ауаф кэыш дузза!

Ажэлар, са сыбзоурала, жэытэзаахыс игэынкыланы иааргон рыпстазаараёы еиха ихадараз ахтысқэа, ахаё-сахьақэа. Акгы зымхэоз, кэығарак, сахьаркырак зламыз иалацэажэомызт, иагыгэныркыломызт. Иззызырфуазгы ауаа кэышқэа ракэын. Ажэытэан сара сыла иаптцаз жэлар рхэамтақэа хышхытцэаны, зиас дуззаны илеиуан. Иага «аарфара» цэгьа каларгы итабазомызт! Избанзар, «ахықэан» иарада цсыхэа змамыз, ачағьа аастагы уи апхьа изыргылоз ауаа нхон, рхы

иадырхэон. Стоурых афы сара зегь реиха насып сыманы саныказгы зкыи ышш шыкэса инареиханы изхытцуа Апсуа Хэынтқарра ианасакыахэымтаз аамтазоуп. Ускан лакза-оакза Апсны кыака ду тыртэаны апсуаа нхон. Цара шрымамызгы, ауаа кэыш дукэа, ажэабжыацаца дукэа рацафын. Сара, рхатэы бызшэа, сзыхэа иа-хыабалак «дгылкэазаран», уа инкашэаз сажэа афа цыашыатэха иахылтцуан!.. Уиаахысгы сызныз сымоафы иага мыкэмабара срыниаргы ыапыцла сдоуха сырфеон. Ус сшааиуаз, уи аангылт, ашэкэыра иааннакылт, иара ахата уи акнытэ апашэ шаказыгы! Уажэгы зны-зынла уарлашээрла иназхыапшлоит, азтас еипш интасны, жэлэр ркэыгара иарфеиаз азмыж ду цэыкэбаркэак нтнагалоит, аха уи мачзоуп!

Атакцхыкэра зегы идлеит жэлэр рфапыц рфеиара атыпан, зхатэ рфеиара зманы идэыкэлаз, жэлэр ирыламысу Апоег –ауафы деиотцэаны дыкэзар деипызышбуа ажэа азкэа! Жэлэры зегы злахэыз арфеиараус анагзара иара ихы иадитцеит, уи жэлэр ргэалашэарафы акэымкэа, акыаад афы назаза иаанхаша ахафсахыакэа, ахтыскэа ихы итхэаны, аха апстазааратэ тцабырг иазааигэаны иацитцалар акэхеит! Жэлэр ргэынкыларэ, ргэалашэара ааста, акыаад каитцеит гэыгыртас! Зака иуашэшэыроузеи ари амоа, зака ауадаора дуззакэа ацузеи! Иахыа уажэраанзагы зака илиршахыоузеи ари ауаф!..

Апоег, ашэкэыофы ихы-игэы, ипсы ирхылтцыз ирфеиаптакэа зегь шыафыцны сдакэа ирталеит, сгэашыамх дыргэгэеит, сфахэы еитархэеит адунеи зегь иахартэ! Соуп зхэо, зэырхыкэымтцан икоу абызшэа хамхацагы дукэагы сызхыампшыр амуа итаиргылеит, сызбахэ ахаан измахацызгы идирхаит!

Убас шакеызгы, ашэарта сыштагылац стагылан. Сшыцызгоз сфы еихаркырц иалагон, сышколкэа рышэ адыркуан, споегцаа лапшыкэыртцон! Атдыхэтэан еибашырыла зынза исылгазарц иакэыркит – бцыармцала

еикэных исыкэлит! Дырфегьых шэфыла, зыкьфыла
стцейцаа рхы сыкэыртцар акэхеит! Ирулак сыпсахэа-
га рымангьы амцакыоукад салыргеит! Апсра сацэын-
дырхеит, уаф иимбац аиааира дугьы сдыргеит!

Шьта урт Афырхацаа, абаскак цыамыгэацэгъала
ахакэйтра сызтаз, хахэла ичапаны акэымкэа, доухала
рбакакэа ргылатэын, – рхы зкэыртцаз сара схатагьы
сшыбзоу шыакэнаргэгэартэ, сынарха иацнатцартэ
еипш! Ажэлар рыфнытцка анкыа еипш икамызт уи зыл-
шашаз арфеиафцаа, афеапыцхэафцаа! Икамызт афыр-
хацаа ишрыхэтоу еипш амыткэматцэкыа рзызхэашаз,
бафхатэрала ифычоу ахэса! Ари аипш адца ду дырфе-
гьых изтакпхыкэрахаз, еидара гэгэаны зыжэфахыркэа
ирыкэлаз, жэлар рфеапыцхэафцаа ражэа рымданы,
шэкэфырала еихахауа, ирфеио, ирфеыцуа изман иаауа
Апоет иакэхеит!..

Згэалашэара, згэынкылара изакэымгэыгуаз аду-
неи ауаатэыфса акыр цуеит рбызшэа, рхылтцшьтра
аикэырхара иазхэыцуеижьтеи. Афараонцаа хэа изышь-
таз – апсышэала Афрауаа – ахцаа дуззакэа рхаангьы, урт
иага аамта царгьы адунеи иахамштырц, ипсаанзагьы
назаза ихэшэыркны иахькэартцашаз, ражэакэагьы
ахьеикэдырхашаз апирамидакэа рыздыргылон. Ус
ицэыртцит амавзолеикэа, амузеикэа, ауаф ихшыф иар-
феиаз реидкыларта абиблиотекакэа. Амбатэза цуеит
аскульптуратэ бакакэа рыргылара иалагеижьтеигьы,
иапшьыргеижьтеи асахьатыхра, атцыхэтэанза урт ирыц-
леит апатреттыхрагьы. Убарт зегьы ирапнагеит ажэа-
ла ауаа рхырфсахьакэа ртыхра, рказшыакэа раарпшра,
рцэанырракэа, рхэыцракэа рцэыргара, назазагьы реи-
кэырхара!

Уи иафуп иахьатэи хара хпоетцэеи хашэкэыфцэеи,
аха иахьа дарей сарей хтагылазаашьа ахаан уафы
ишимбац иуадафзахеит! Зегь иреицэахаз – хазбызшэоу,
хазпоетцэоу хажэлар гэакыа еидкылазамкэа харабгыра
ишаны иахьыкоуп ауп. Атцыхэтэантэи аамтакэа рзы

азычтра еицш иҗатдалаз «адемократия» гызмал гъан-
гъашрыла иахъеиѳнашаз адагъы, урт еиѳшоуп сара,
ирхатѳбызшѳоу, сыздыруеи сыззымдыруеи рыла-
гъы. Са сыззымдыруа са сыла ихѳыцуам, рыхшыѳ аѳы
сахъыказ сытцаны атѳым талеит! Аѳар анракѳха, рус-
қѳа еиҗагъы еицѳахеит – ателехѳапшрагъы еицшымкѳа,
ашъхыцқѳатқѳа аҗауа иалазшъуа акомпииутеркѳа,
аинтернеткѳа, ауаѳ ихшыбаѳ пхастазтѳуа амобилтѳ
телефонкѳа рхы-ргѳы рыткѳеит, рыхшыѳ иагралеит,
ирацѳаѳуп изеиуѳу узымдыруа идырѳашъыз, зыпси-
хика еицаркыз! Арѳиара знапы алаку, мацк уртқѳа
зѳырцѳыхъчашѳа икѳоугъы, азѳык-ѳыцъак узеигѳыр-
гъаша нарылубаауеит, аха егъырт ѳеила са срыздыруам,
ржѳар зынза игарзоуп, ирыѳуа ацсы рзахатѳом, тѳакыла,
доухала ицсыгѳзоуп. Ирыцхашъятѳугъы урт роуп, – дара
ирхаразам ус иахъыкѳоу! Избанзар, изаазаз ркытақѳа
рѳы аратцлақѳа рымтѳан ишлагѳагѳаза итѳоу абыргѳа
кѳыгѳа дукѳа ражѳа раҗауа, хтѳас-кѳабзкѳа лабѳаба
ирбо ирзымхѳаит. Иахъа уакагъы, аихарак аибашъ-
ра ашьтахъ, анкѳа зны иказ ыкам, аѳадахъкѳа зызбахѳ
җамаз «абзиахѳкѳа» зегъ цѳѳыртхѳеит! Уи хъаазго шъоу-
кы урзызырѳыр, ацсуара, ацсуара хцѳызуеит, ртѳага
шѳкѳыла хѳар дыртѳара халагароуп рхѳоит. Ацсуара
– динзам, иагънауказам. Ацсуа аамысташѳара – ахѳа ду-
неиуп, цѳстазаароуп, иамоу атѳауларѳа, ауаѳра дузза иар-
бан шѳкѳѳу изтѳоукзо, иарбан шѳу акласскѳа, аудиториѳа
кѳа изларыѳоноугало! Уи асаби даниинахыс гарашѳан
иаҗауазароуп, иан лгѳыхѳпыхш иадкыланѳа даазозароуп,
җақалақъкѳеи хкытақѳеи рѳы дахъынапшѳаапшлак,
иахъабалак икѳаша-мыкѳаша амилиѳ-цѳа зыкѳѳу, дыз-
ѳыпшыша ибозароуп!..

Абызшәа!... Афадахька ишысхәахьоу еипш,
хьзы змоу ауаф нага, ауаф кәыш цсынгы-бзангы
ихамырштра, иажәахәамтакәа, ихшыфтаккәа наза
реикәырхара азтаара ажәытәзагагы икан. Уи азыхәа
идыргылон апирамидакәа, абааш-харак дукәа. Убарт

абаашкәа хыхъзатәи реихагылакәа рҕы икәкартон
зынза ичыдазоу «абызшәатцәахырта» баашкәа. Абызшәа
ахъчара иазкны мацара абааш – абааш ахадыргылон!
Уахъ ухаланы уныфнапшыр– улапш ахъурхара узымды-
руа ушанхон, ртызкәа ирныз афыракәа ирхәоз ускантәи
ахцәа, ауаа кәыш дукәа ражәа ахаан иухамштәа ухы-
угәаҕы иаанхон. Дара шумераа роуп убри аамтазы
аҕагыларта рацәа змаз, зықәцәан анцәаихәартакәа
ыкәкартоз апирамидакәа рыргылараҕы апшыызгаз.
Уи Анцәаихәарта – Зи-кәу-рат хәа иашьтан. Апсышәала
– Зегъы ркәырта. Акә – аҳаракыраҕе, абааш акәцәан
икәу акәырта! Зыпстазаара ахақәцәан ифеины адунеи
иалтүаз даныртцәуозгъы «умш акә» хәа дыртцәуон
апсуаа, иахьынтәауа шырзымдыруазгъы, иахьаҕы уи
рмыткәма иалоуп... Аамта мыжда зегъы ириааиуеит –
шамахамзар, ажәытәзатәи абаашкәа зегъы хәаш-хәаша
икәнатеит! Мацсақкәак рышьәатакәа ытцахыжәжәа иа-
хьа адунеиаҕе цъара инханы иахьыкәу атыпкәа рҕы,
археологцәа ирымпыхьашәаз апыҕеыхақәа ирынхалаз
афыракәа алингвистцәа, абызшәаатцәаоцәа ирзеима-
кыраха ирыдтәаланы рыттәара иаҕуп!

Ауафы атызкәа ирыдифылоз антцамтакәа рнаос,
аероглифкәа рыла «акъаад» аҕыы аора даҕын. Қъаадс уи
знитцоз анышәапшь акәын. Анышәапшь шкәакәа амажәа
еипш икәаҳаны, ишазоу еиқәырзаңа-еиқәыршыпшьаа,
иахьатәи абызшәала иухәозар, шәкәтцас, тетрадбҕыцтцас
еыт-еыт ипикон, убарт рдакьакәа тә-цынтцала итәаҕәа-
ны афыракәа рнитцон. Нас амра ицәтцаны ирфон. Уа ианыз
афыра, апслымз цәаакны ианыкәу атцыс ыланькәар иан-
хало ашьапышьта-пахәанцалеикәа ракәын изеипшыз.
Иара убри акәын адунеи аҕы рапхьазатәи атцәоцәа
афышьа, апхьашьа ухәа атцара злартозгъы. Убри акәын
ауафьтәыфса иажәа, икәыҕара амырзразы, пхьакатәи
абицарақәа рзеиқәырхаразы, адунеи аҕы рапхьазатәи
артцага шәкәны иказ! Уа ианыз атцәаҕәастакәа ахаан

хаамтазтәи уафык дызрыпхьо иҕалап хәа уаф иһахь-
гьы изаагомызт, аһа атцарауаа ирылшеит ажәытәзатәи
вавилонтә ыыра, аҕәтә ассириатә ыыра хәа изышьтоу,
хашкәспхьазара калаанза акыр шәышыкәсақәа рапхьа
шумераа иапыртахьаз «анбанқәа» рыла ырыцәажәара!
Иара убри апхьа заазагы, адунеизегьтәи азхьытра кә-
лаанзагы, шумераа апстәкәеи апсаатәкәеи аҕыщәма-
кьақәа рҕы рсахьатыхрала «афра» иалагахьан. Убри зла-
ныртдоз 2000 дырга картдахьан. Нас ауп, ишааи-шааиуаз,
еиҳа «ирзыманшәалаз» тдәагәантала, еиҳа анарха змоу
хәа ипхьазаны, анышәапшь аҕы «афра» ашкә ианиасыз!

Рапхьазатәи шумераа «рыртага шәкәкәа», нас
абашқәа ртызқәа ирныртдоз асырақәа ишьақәдыргә-
гәоит сара, Апсуа бызшәа, урт иркәырчахоу, ирзааи-
гәазоу бызшәаны сшыкоу! Ирзааигәазоу моу, иал-
шоит дара рхатақәа апсабараҕы иахьа уажәраанза
еикәханы, ырысахаага таны иахьыкоу сара сәакәзар-
гы, ипсхьейт хәа баша ипсхьоу абызшәақәа ирыла-
рыпхьазозар! Ари цыашьатәзам, адунеи аҕы икамлац
егьыказам! Кавказ нхьытци-аахьытци, ажәытәан Калҕьта
ду хәа изышьтаз Амшын Еикәа аарцәтәи агаҕа
шеибакәу лакза-оакза иахьабалак, уимоу, мшыннырцә
ажәытәзатәи хаттаа ырдгьылқәа рҕы, сара сыла ицәа-
жәо, атопонимика хәа ззырхәо атыпхьызқәа тдәа ры-
мам. Урт са сыхәәера иашьтаз иахьынзарылшоз дара
«рцәа» рхартейт, идырфашьейт, аһа, апслымз илап-
соу ахькәырчахақәа реипш тдәахьышья рымамкәа, ана-
кә-арака иаахьытчыччалоит! Имашьырхарыма, нас,
абызшәа еиҳа иашьагәыту, хадара злоу ажәақәа рҕы
дарей сарей хәхьейкәшәо? Зака ирацәоузеи урт ажәа-
қәа – итызтдәахьада! Сара уажә арака наукала ак шыақә-
сыргәгәоит хәа саҕым – схата сцәа-сжыи иалоу, сызлакоу,
псыс исхоу ауп сызлацәажәо. Зака сгәы иаахәзеи уар-
гы абри уахьазхьыцуаз «Хбызшәа» хәа са исызкны
иуфыз уажәеинраала, зака ирацәоузеи сгәы итухәаауа,
зака иартцабыргуазей сгәаанагарақәа!

Ажэйтэзатэи шумер-аккад бызшэала,
 АН – жэфангэашэпхъара данцэахэуп.
 Ус акэын ишлархэозгы хатала –
 Хбызшэеи лареи аргама еилахэуп!
 Амра анцэахэы ШАМШАМ ихъзын,
 Дагышамшамуан уи мратцас.
 Афыртын анцэахэы – АДАД ихъзын,
 Инарыгзон шумераа икэ-итцас...
 Абзиабара анцэахэы НАН хэа илышьтан,
 Лыхъз мхэакэа зы иахэомызт.
 Иахъабалак иубон уи лышьта –
 Лыда ацстазаара цхъака изцомызт!
 Аб аниакэха – АБУ хэа иархэон,
 Жэларык дырхыбафын Абду.
 Уи ихшыф, ипышэа рхы иархэан,
 Имеицэкьало ианымзи рымфаду!
 АПСУ – ауафы аанагоит шумер бызшэала,
 Ацсуаа хэхъзгы уантэ иаауеит.
 Абри ала ихсыркэшоит сажэеинраала,
 Абрака угъы сшэызтцауеит:
 Абаскак зхытцуа хбызшэа беиа,
 Тоурыхла идуззоу абаскак, –
 Ианбакало ргэафы инеиуа,
 Иахъа нак иагэтасуа хтыпшшақэак!

Уареи сареи азэ злахакэу ала, аханатэ ицэыр-
 аахгаз хажэа инаццаны, дырфегых абрака иаххэар
 имцхэхарым хэа сгэы иаанагоит апхъаншэа зызбахэ
 хамаз анышэацшьлых «шэкэкэа» шумераа рхы иана-
 дырхэоз аамтазы абызшэаттцаафцэагы шыкалахъаз.
 Убарт русумтакэа ускантэи ах Ашшурбанипал иахтны-
 ханхытцэцара абиблиотекафы иахъатэи атцарауаа иш-
 рымпыхъашэаз. Уи абиблиотекафы икан Ассириеи
 Вавилони рбызшэадырцэа еикэдыршэаз ажэарқэа,
 аграмматикатэ цкарақэа, ажэахэашъа инакэыршэаны

адиаграммақәа рөшыһа ухәа, ипсхьоу абызшәақәа рграмматикатә система атәы зхәо артцагақәа. Убарт рылоуп ант анышәапшь «шәкәқәа» ирныз афырақәа рапхьаза изларыпхьазгы. Зынза ицъашьатәугьы, Месоцотамиатәи ажәытәзатә қалақьқәа анышә атдан рыхтраан, археологцәа иаадырпшит «арымз» хәхәа-қәа зыфнагылаз ауадақәа, урт арымзқәа зыдгылаз аишәақәа, иахьатәи абызшәала иаххәозар,– апартақәа! Арт ауадақәа ағар афыһа ахьыддыртцоз классқәан! Атцарауаа ирбеит азқьышықәсақәа рапхьа арака афыһа зтцоз ахәычқәа «рнапылафырақәа», рыртцафцәа идьрееиқәаз, урт арееимтақәа рныпшуа... Атцафцәа ускан «тетрадқәас» ирымаз, ишаххәахьоу еипш, нышәапшьлыхқәан. Убарт анышәапшь «тетрадқәа» ирынхалаз ажәытәзатәи вавилонтәи атцафцәа рнацәатып хәычқәа рылагьы атцарауаа ишыақәдыргылеит қәрала ирхьытцуаз. Убри инаркны ауафы афра аганахьала есааира иказара иазирхауан, анышәапшь ағы еипш, ахахәқәа, амармалташықәагы тқаны афырақәа рнитцон. Ус-ус амсыр қбаад ақатцашьа итцеит, цаса лабытцәла дахьыфуаз атыцан, калам хкыс иутаху зегьы рыкатцара ақынзагы дхалеит, марқбафла афрагы далагеит!..

Абартқәа икказа иахдырбоит атцара аус аитцара, ауафы ихшыф ала иихәыцыз, ирғиаз амышмазарақәа зегь ашәкәы рантцара адунеи ацивизация ахьытхьыртақьытә ишаауа, амбатәза шахьытцуа! Еитасхәахуеит, убри зегь зызкыз ажәлар рбызшәа, ртцас-рқьабз, ртоурых айқәырхара акәын. Уи гәынкылара мацарала цхьака ишузымгоз ускангы еилыркаахьан. Уи ауп, егырахь русқәа зегьы инарыцкны, ашәкәфыра запшьыргазгы. Уи апыртцеижьтеи иахьа шыта 6000 шықәса инареиханы итцуеит! Рапхьазатәи иара афыра «нбан» ахата 3000 шықәса инареиханы рыбзазарағы рхы иадырхәон! Убри «анбан», убри абызшәалоуп ишапцтоугьы, адунеи ағы рапхьазатәи асахьаркыратә рғиамта ду – «Гильгамеш иххәау ае-

пос», апсабараҕы аҕаҕы ахаан дымҕа суу даанхарцаз мөҕөс
иҕоу апшаара, аилкаара философиятэ таттҕаҕыс измоу,
иагыыһаҕэзыргэҕэ – аҕаҕы иҕсадгыл, ижэлэр рзы
ирҕиас аускэа рыла заттэык шакеу назаза ахеиҕэырхара
злаилшо! Убри иначыданы, раҕхыаза «акыпх» ианы-
лаз ари аҕымта каймат адунеизегэти азхыттра азбахэ-
гы иалаҕаажэит, иара убри алагы иаанардшуеит,
сара хылтшыттрала исзааигэоу хаттаа рызбахэ акыр-
цара изхэо, «Абиблиа» хэа изыштыоу апшыаҕырашэкеи
апхыагы ииз рҕиамтаны ишыҕоу. Уиаахыс адунеи аҕы
шака еитакра дуҕаа калахыоузеи! Иахыа хара иаадыруа
ашэкеэтыжыра апшыаҕахеиҕэтеигы адунеи аҕы итытц-
хыоу ашэкекэа зегэ еихаургылар – амза акынза иөазоит.
Убаскак ираҕэоуп! Апсны итытцхыоу рымацара шыта
Ерцахэ инахыхэхэаргы алшоит! Иахыа адунеи аҕы
итытцхыоу, атыттра иаҕу агазеткэеи ажурналкэеи рыла
адгыл ҕынтэ-хынтэ ихуҕар алшоит. Зымци эттабырги
еилыргашыа амам дара зегэ ртыжыра атыхэтэантэи
аамтазы техникала еихагы идырласзеит. Иахыабалак
акыпх ахра аҕеит! Ахра аҕеит, аха ахцаагы зегы
еипшым, еипшым рахтынраҕагы рахтныуаагы!..

Ицашыатэуп, адунеи ианызаахыоу абызшэа дуҕаа
ирхаану сара, Апсуа бызшэа, уажэраанза сеикэханы
сызлааз! Хеикэырхашыас исымаз зегэ раҕхы игылан –
зыпсы сҕоу, сызбызшэоу ажэлари сареи хнеицрымшэо
хахыеицыз, иага хырзаманцэҕа хрыкэшэаргы –
хахыеицэымкыалоз, – сара сыла иузымхэо хыаа, гэтыха,
гэыргыра адунеи аҕы иахыкамыз!..

Аринахысгы хайцэмызырцаз хара еснаҕ дгэын-
кыланы дхамазароуп агэалашэара Анцэахэы, шуме-
раа ркультура ду иаҕырцшны зхатэ культура зырҕиас
ажэытэ бырзенцэа агэалашэара анцэахэыс Мнемози-
на захыыз дышрымаз еипш! Лара убри лакэын аныс-
гы, аназзеисгы арҕиаратэ гэацпыхэарагы иамаз –
аказара, апоезиа ирхылапшуаз. Агэалашэара анцэахэы
Мнемозина агэхаштра анцэахэы Лета дылҕагылан.

Лара апстазаара лыхьчон, егы – апсра! Мнемозина ил-дыруан адунеи аёы иаакалахьоу, иаакоу, иаакалараны икоу шеибакәу зегьы! Урт злеималдозгы агәалашәара, агәхамштрала акәын! Убракоуп сара, Апсуа бызшәагы, сыпсы ахьтоу!

Сара милатк рымацара сырбызшәангы сыказам, стоурых адунеи атантә иаауеит, ааадахька хазлацәажәаз ауаатәыфса зегьы рбызшәатә тоурых ду иадхәалоуп. Идуззоуп схылтцшьтра. Ирацәафны атцарауаа хатәрақәа излазгәартәхьоу ала, Мысратәылеи Абиссиниеи ржәытәзатә бызшәақәеи сара, апсуа бызшәеи, фашьарак ақәымкәа хайлахәуп. Шәкыла абиссиниатә, мысратә ажәақәеи сара сажәақәеи ирытцаркуа амацарыгы акәымкәа, рхәашьалагы, рышьтыбжь аргашьалагы хайкәшәоит. Уи иначыданы, ирацәазаны ақытақәа, азиасқәа, ашьхақәа, асакарақәа ргеографиатә тыпхьызқәа, иара убас ауааи анцәахәқәеи рыхьзқәа, нас дара рыбазаратә чыда казшьақәа: рныхәаныпхьашьақәа, рыкәашашьа-рашәахәашьақәа, рыпсра-рыбзара, ртасқьабзқәа шеибакәу зегь рёы, цьара-цьара зынза хааузеифымдраауа, иахьа уажәраанзагы хайпшуп. Анкьаза зны хазхылтцыз абызшәа ду аракақәа Кавкази Африкеи рымацара рёакәымкәа, мраташәара иапну Циринеитәи ашьхақәа рынхытц инхо абаскцәа рёгы иахпылоит, ирхәоит Индостангы жәларқәак рёы еикәханы икоуп хәа. Еитасхәахуеит, Вавилонтәи абааш ду зыргылоз злацәажәоз рапхьазатәи абызшәа хшазааигәазоу фашьарак ақәым . Убри акнытә хәхьчара, хайкәырхара – адунеизегьтәи атоурыхтә цак ду амоуп!

Анкьатәи шумераа рбызшәахьчагақәа иреипцшәа, иахьа са сзы иапцтоуп сырёиара иазку афонд, икоуп исызку апрограмма, итыжьуп исызку азакәан, сышхәынтқарратә бызшәоу ала аконституция сануп. Сара сыла агимн архәаны аизарақәа аадыртуеит, сара сыла фыц ахәынтқарцәа рматцура иахагылащыпхьаза тоуба руеит, уимоу, апышәарақәагы ртиуеит. Убас

шакәугы, ашәарта сыштагылац стагылоуп. Ика-
лап иахьакара ахыхьчара сзыуадаоны ахаан скам-
лацзаргы! Ацхыраара сызтогы, икарто ацхыраа-
ра, аурыс поет ду ифымтак афы ирласны ацхыраара
казто амашыназы – «сама режет, сама давит, сама
помощь подаёт» хәа иихәаз еипшшәоуп ишыкоу! Из-
банзар, урт зласыцхраауа, дара-дара еицлабны рхатә
малырҳараз Ацсны иаларгалаз «афыцрақәа» – гәгәала
са исцырхагоуп! Паса ажәлар зәыпшуаз, рацхьа идыр-
гылоз, иззызырфуаз, рыцсы иацшәмаз сара сакәызтгы,
уажәы ахәычы инаиркны аду икынза зегь рлымхақәа
иртацәажәо, рыбақәа ирыхгылоу дара роуп. Хшыөтрас
ипхьазаны изыдтәалоу, изхәапшуа, иззызырфуа дара
роуп! Урт «аимадара шәмырзын!» хәа иаакәымтцзакәа
ажәлар ирархәоит, доухала, бызшәала акәымкәа,
бжеихан, баша зыбз иафо иара ус реикәфьтразыхәа,
реицәажәаразыхәа! Адәахьы индәылтцыргы, иахьы-
нацш-аацшлак, дара убарт «аидадацәа» рхы азыр-
гара иазку рантцамтақәа зыдфылам тыцк рылапш
итцашәашам – аандақәа, атзамцқәа, амашынақәа,
атроллебускәатцәкьагы ирыдфылоуп! Ацсны иалсуа
амфаду ахы инаркны атцыхәанынза нак-аак афыкәқәа
рфь, чыдала аихатә гәашьа ҳарак дукәа арсны, ирныртцз
афырақәагы ххәкәитреи ххьыпшымреи реикәырхара
атәы зхәо ракәзам – дара рхы азыргароуп изызку! Ма
изакароузеи урт адфылақәа злантцоу анбанқәа! Тәым
бызшәалоуп реихаразак шәугы, сара «цхыраарак»
аҳасабала цьарак-фыцъара сналадыршәуеит акароуп.
Зхыпхьазара рацәаны итытцуа агазетқәагы, акык-
фбак рыда, закәанла исакаратәны исывагылоу, исацла-
буа абызшәалоуп иштытцуа. Убарт рдакьақәа рфь зны-
зынла са сыла ифә «гәтыхақәакгы» аацәыртцлоит. Урт
зеипшу икәыршәчыршәу аматәа, арахәыц шкәакәақәа
алпыкка, фьц иакәырзахыз ацаха фазоуп. Убри акара
слазыркәуа, убри акарагы са сзы ихьымзгу акыкам!
Убартқәа зегьы ирыцлеит «КВН» хәа изышьцоу, сзыреи-

цакуа, зынза сызлакам иалакоу даеа хырзаманкгы!
Уи «Ацснытәи Нартаа» хәа хьзысгы иартахит. Сара
ацсуа бызшәа сбеиара, сыжәлар ртас-рқьабз хазынақәа
зегь зыдхәалоу Нартаа дукәа қьачақыцәазма?! Уи азоу-
ма урт хараза икоу адгьылқәа рахьгы хьызрацара из-
цалоз!.. Иабакоу слафажәа бзиахә, иабакоу ацыхазыхь
еипш ицқьаза, игьышьтыхаха цаса атеатр ифныфлос
сыбжы! Ақалақықәа рыфнытқәа акәзар, фыцәа ахьаид-
гылогы шамахамзар сцәажәашьтыбжь уахауам,
ирейтоу дәқьанкгы ахьз са сыла ифны «алахь» иа-
ным, ианызаргы хаарак атцмкәа ирейцакноуп
ишану!.. Ашколқәа рашта сыбжы тыфуам, ирейхау
атцарайуртқәа рғгы стагылазаашьа атцкыс еицәоуп.
Аизарақәа раангы, аеагажәа ҳацшыа хтыгоуп хәа,
ажәак, ф-ажәак са сыла иаахәаны, реизара аадыр-
туейт ауп, нас нақ снышьтатцаны, даеак ашқа иниа-
суейт! Аизарақәа анысхәа, уажәа ааигәаза ҳконституция
аццоуижьтәи фажәа шықәсахьтцра иазкыз агәыр-
ғьаратә еилатәараангы, еиха сзыхьчашаз, еиха
сзыргашазгы ықәгыланы ианцәажәоз – изақаразаалак
ажәак са сыла ирымхәейт, «ҳацшыахьтыгасгы» сыр-
тахымхейт!.. Сара сыла иаццоу ашәақәа Ацсны ахы-
атцыхәа иалыфуам, атәым мал иарцәыцәыз зланыкәо
рмашына цырцырқәа унарталаргы – тәым ашәоуп
уақа иртыфуа! Дара иазырхәогы тәым аазароушәоуп
ишыкоу!.. Гәык-цсыкала сеизырхара иашьтоушәа кәз-
цо шыоукы-шыоукгы, иагарааны иубаргы хбызшәа
злейқәхархаша ацара ҳазхом хәа иашшуейт, сара сы-
ла ицәажәогы «раацсаразы» апара румтқәа рғы
еихырымхуа ақынза инаргарц егырыгым! Цабыргуп,
царада цыхәа змам аусқәа ыкоуп, аха ан лыса-
би агарашәа хатәы бызшәала изылхәаларцаз, атцара
данталтцогы атәым школқәа рахь длымгаларцаз ацара
шәалатәума, царала атаацәарақәа рцәажәалатәума!
Ацараз, адолларқьашь азыхәан зхатәы бызшәамоу, зан
гәакьа дызтиуа ишцарыцсыхәоу!.. Сара исызку азакәан

Жәлар Реизарағы ианрыдыркылатқьозгы – паса
 зны еикәыгызмалха исывагылаз, мазала стызжаауаз,
 ашытахь зынза сықәхраз бцъармцала исықәлаз
 ағәырцъбызшәа ағәы ндмырхрц ртахызшәа, шыоук шақа
 рххатәыс скартцазеи, рзакәанцкарағ нақ цхьақа акыр
 шықәса инаханоп аусура саладыргарц шазгәартазгы!
 Уи аамтагы абар шыта иааигәахоит, аха уажәнәтә
 «хбызшәаеиила ихарцәажәартә макъана ҳазықаттам» хәа
 дырфегьых рыбжьқәа еитасаҳахуеит! Ари цъашьатәыми,
 зыцсы схоу, цыхәапцәарада уахгы-еынгы аус сыдзу-
 ло Апоег сара сырцәажәараз аамтак азгәатан имоума,
 азакәан дазцшны дтәоума?! Уи ифьпшраузеи!.. Иахьа
 уажәраанзагы хтоурых ду апсышәала ифны ихамам,
 ҳаға ирфашьаз атыцхьызқәа рееим, ххатәы жәләқәа
 ишахәтоу еипш еиташьақәыргылам! Ипсыда-инхада хәа
 аибашьра анцатқьозгы аибашьцәа ргәыпқәа шама-
 хамзар цсыуа хьзык рыхьзыртцомызт. Уажә ааигәазагы
 мрагыларатәи афронт иазкны ишьақәдыргылаз аки-
 нохроникағьы, цъарак-фьцъара аибашьцәа ахьы-
 неикәфьрт-ааикәфьртуа ада, игәытгагаха сара сыбжы
 уаҳауамызт. Ари чмазарахеит, ари шыцылара баапсны
 иаауеит!.. Абартқәа зегьы ирыхъаны, са ишыстаху
 еипш сыжәлар рхы-ргәағы сызнеиуам – ирацәазахеит
 сеитцазқьо, иахьабалак сымфәқәа зшәаҳауа! Урт
 реипш иқоу амзызқәа роуп ирацәафзаны сыуаажәлар
 сымпытцхны изгаз, рыхшыф, ргәалашәара зырқәгәаз,
 рбызшәа азы зтабаз апсыз еипш изырғарыз! Абрақа
 исхәароуп, збызшәа ғархаз ажәлар – збызшәа беиоу,
 итцаулоу, дара ирыламысу хәа ипхьазоу апоет иаша
 хата дырзеилымкаауа иалагаргы шалшо! Ускан уи
 итыпан иаацәыртцышт дара ирышьашәалоу, рбызшәа-
 ғар збызшәоу тамғарасыфцәақәак! Икалоит урт ша-
 ай-шааиуа – «жәлар рпоетцәа» хәа ззухәаша ҳара
 ҳакәтқьоуп хәа иаакәгыларгы! Ус иқоу арыцҳара
 дугьы Анцәа ҳацәихьчароуп! Макъана уанзатқьа
 ҳамнеицт, аха хцашьа злақоу ала, уахь амфә ҳақәуп,

уажәнатә шыоук рцәарақәагы снархыпшуа салага-
хъеит! Уи сҭарра – аҭарра ацызтқо, сыламыс, сыпату
лазыркәзо акоуп!.. Жәлар рҕапыц ҕиара аизҳара аангы-
лахъеит, алитературагы аҭабара ашқа ахы архар – нас
сапхьақа сзыкәгыгуази, еикәзырхозеи сдоуха, сажәа?!
«Абри азоума хҭеицәа ршыа зкартәаз, Рыцсадгыл
рхы закәыртқаз!» хәа, иансзымчхазалак, сыбжы аетцәа
кыднаршәартә саауазырлоит! Суазырбжы ахракәа
ирныфны еиҭахынхәуеит сара сышқа! Згәырфә ззас иан
дагеит рхәоит. Сгәырфә мзакәа абас сзыргьатцәыҕа-
тцәуа – иззар, схатагы, сыжәларгы, сыцсадгылгы
сыблакәа шаапшуа исцәыззар хәа сахышәо азыноуп!

Абаскак ауадафара дузза сыштагылоугы, дырфә-
гых сатцахар калом хәа схала схы- сгәы сырғәҕоит.
Иага имацыфхазаргы, макъана икоуп сзыкәгыгуа,
бирактас сышытызхуа, апсуа гәаҕ зызтоу, доухала
игәҕәоу, хара ихәыцуа ауаа хатәракәа! Урт рацхьа игыло-
уп ихеикәырхагоу ашәкәфыра знапы алаку ХПОЕТЦӘА.
Апоетцәа иашахатакәа, атәым бызшәа сахтнызымтқо,
сзымпсахуа, зыгәаргәалеила акәымкәа, зшыала ифәуа,
инартцауланы тоурыхтәла ихәыцуа, цхьақа анарха сызтқо
– урт роуп сара аханатәгы зызбахә сымоу!

О сыжәлар бзиахә, уаха ишәасхәарызеи! Казарыла,
сахьаркырала шыардаза ҳаракы ихалахьоу хпоезиатә,
хажәабжьтә фымтакәа рышқа ишәыхшазгы шәаргы
ҕыц амфә шәыкәлароуп, – ажәытәзаза зны шумераа
руаакәышкәа ражәа аикәырхартә баашкәа рышқа амфә
ишыкәыз еипш. Уаха хеикәырхашьа ҳамазам шәаргы
саргы ари адунеи аҕы, уаха!!!

АҢОУРЫХТӘ ГӘАЛАШӘАРА

«Иугәалашәома?» – сҗаауеит есшаргы,
«Ишәгәалашәома?!» – сыбжы сыргоит.
Агәхаштра сацәшәоит егарааны субаргы,
Аңоурых тәулахь снапы сырххоит!

«Ишәгәалашәома... ишәхамштын, амарҗа,
Зңоурых зхаштыз – уи дыпсуеит!
Аамта баша «ихалахәмарзом» –
Ашәамхыҗьбара артҗысуеит!

Гәшатарада шеибакәу аннахуеит,
Ирыхьнашьуеит зегь атәаҗәа.
«Ишәгәалашәома?» – еитасхәахуеит,
Адәы сахықәгылоу җытуа!

Еиқәшәырха, дад, шәгәалашәара,
Адунеиаҗ иҗам уи еихау.
Забдуцәа зхаштыз – ирыдлоит ахара,
Урт ирхаштит ауп ишуаау!..

«Ишәгәалашәома?» – сҗаауеит есшаргы,
«Ишәхамштын, амарҗа!» – сыбжы сыргоит.
Агәхаштра сацәшәоит егарааны субаргы,
Хңоурых тәулахь снапы сырххоит!

АПСХА ИМФА

Апсха – ахэынтқар! Абри аипш ажэа калашья амамызт
апсуаа ахэынтқарра ду еиёкааны ирымамызтгы.

Ш. Инал-Иңа

Хдоурых ҳаракуп, мчыкам илбаазго,
Хдоурых штоурыху иаауеит.
Аурымқәа иахзырхәон Абазгаа,
Ус адоурыхаё иаанхеит.
Ахәтакахьгы иҳахьзын Апсилаа,
Хьызшьароушәа ус иҳахтдан.
Асазқәа ирзырхәон Санигәа,
Апсны зегь хәта-хәтала ишан.
Мисиминиаа хәа ирышьтан Маршьанаа,
Дали Цабали иртанхоз.
Ахәтакахь иркын урт Апсны амаа,
Ртәылаз хәатыхла имықәпоз!
Аха арт зегь ахьеихоз хазы-хаз,
Жәлар рымч еибагомызт уаөтқас.
Хьыпшымран ирымазас гәтыхас,
Атәымуаа зырхамтәо аҳцәас!..
Апсха даацәыртт ағьарахәа, –
Зегь рабшьтрақәа еидикылт цьарак.
Иёынеихеит, арахь шәаала хәа,
Ишьтихит ирзеипшыз рбирақ!
Амтцәыжәоқәа еитцнахт Апсны кьақьа,
Ахәаақәа шыарда итбаахеит.
Жәлары зегь ироурц насып шкәакәа,
Рныха-цшыа тыпқәагь ирфеиеит!
Уиаахыс қәылареи қәытцреи –
Иамбац хәа иқои Апсны.
Аха ажәлар Апсха имфа ианымтцит,
Ианытцрангы икам бзантцы!..

Ақәа, 2016

АПЦСҲА ИХААН

Ах ихаан... ааи, Ахду ихаан –
АпцсҲа ихаан Апсны ғыацон.
Ғадақа Кәыбина хәаан,
Ладақа Чарыхә хәаан,
Урт рыбжьара хтәыла ғион.
ТҒа змам ажәлар рееидыркылеит,
Баагәаран иакәыршан ахтны.
Ғнытқатә ға-хәымгеи,
Дәнықатә қәылеи,
Цәгьак рызуамызт игәағьны!..
Акы иацәшәомызт ххәынтқарра,
Ар ду амамзи еиқәных!
Иаздырзомызт доухала агарра,
Хбызшәа ғыацон – амтәыжәға еитцых!
Итәулан итқан хдаци хпашәи,
Ирзытқуамызт ҳағацәа.
Сасгьы дрыгмызт хаштеи хгәашәи,
Урт ҳарпылон хгәыргьатцәа.
Ҳамехак тбаан нхытқи аахытқи,
Геи шьхеи ҳара ҳархын.
Кавказ зегь аидтқара ҳазхәыцуан,
Хаала-мчыла уи ҳағьын!
Иҳалшаз мачым атоурыхағь,
Бғас иҳамоуп иахьағьы.
Сылахь сзатәуеит, сықәуеит Аныхағь,
Ҳаиқәнархарцаз цхьақағьы!..

Пицунда, 2006

ХЖЭЫТЭ ХЭЫНТҚАРРАЗЫ АГИМН

Хзыхшаз Нартаа зхы еихэлартцаз,
Хамцапхара – ххэыштаара!
Ацсха дузза зуасхыр шытеитцаз,
Хжэытэ хэынтқарра – Хахтынра!

Кавказ зырцшзо цъанат тэыла,
Хаблачыц хэыч – х-АПСЫНРА!
Зцеицэа гэымшэақэа еидгыла,
Ғыц иампытыржэааз апсра!

Хаит амарца, аццышэ уалтцны,
Уеиғамарымажа – уғаца!
Ацстхэеиқэаражэ кылблаа уалсны,
Умра цхартэ еипш ижжаза!

Абжы рныфуа хашьха-хага,
Ан лгара ахьлыртцысуа,
Хбызшэа-хапсшэа, хапсыотқаага,
Зыхьтас итхэраан иахьаауа!..

Хзыхшаз Нартаа зхы еихэлартцаз,
Хамцапхара – Хахтынра!
Ацсха дузза зуасхыр шытеитцаз,
Хжэытэ хэынтқарра – Хахтынра!

АНАКӘАЦИЯ

Аброуп иахьытцоу хара хдашәкәа,
Хдоухажәла абракоуп иахьтәаху.
Аброуп иахьѳоу ажәйтәтәи хгәашәкәа,
Ажәйтәтәи хбаашкәа ахьхараку!
Аброуп Леуан ду иахьитәартаз,
Жәлар рус иашьтаз зыкекынтца!
Еиха иангәаҕраз, иагъаншәартаз,
Аброуп иахьызбоз хлахьынца!
Абра ишьтеитеит хцьынцъ-уасхыркәа,
Абра еибитеит ахахәтцәахә!
Абра еитнахит ажәѳахыркәа,
Хшьауардын цшза прит имхьахә!
Уи ауп хзыкәгәыгъа, хазхьыпшугьы,
Хамѳа рѳыцуа харт иахьа.
Зынза хәкәхра зыгәтакугьы –
Уи ауп изхьымзо –интцәаха!

АҢОУРЫХ ТЦАУЛАХЬТӘ

Изѳыда, изѳыда икьыркьыруа,
Дарбан, дарбан иаанагаз?
Зәыр шәыкоума уи дыздыруа,
Изхәода, изхәода дзыхдыркьаз?!
Ахәа илоуп игәышпахьала,
Иѳы аганкәагъ хәала ирггоуп.
Деилахәоуп уи жәйтә матәала,
Изкәа икьидугьы – хәатроуп...
Цсыуа ѳыжәлоуп икьыркьыруа,
Цсыуа хатцоуп иаанагаз!
Са соуп уажә уаҕа зѳы зкәадыруа,
Ашьоурамѳа икәлауа хәатцас!
Алахәа рхысцарц изхаҕыруа,
Ацсра иацәызгарц – ацсра зхапаз,
Ацстыр ахьеилоу еилауатыруа,
Сымцапшьха сцәыркьоит дыдратцас!..

Иалшоит сзалымтдыр еибгала,
Сарггы сгэатца ахѐа ташѐар.
Сеыщышѐ дѐыкѐлар шытахъка сама,
Акыркыырбжыи шѐа ишѐахар!..
Уаѐ дѐкамларггы са сыздырша, –
Аѐоурых тѐаулахътѐ аѐ иаанагаз, –
Аѐгарахѐа дѐѐыртѐаит зшыамдггыл змырзша,
Ашыоурамѐа икѐлаша хѐатѐас!..

АМИЛАТ ФЫРХАТЦА

Ешыра, Ешыра... ааи, Ешыра,
Ешыра ақытан ауп дахыииз.
Иеилкъа-еилгѐыцѐра, игѐашыра,
Амрашыроуп изеипшыз!

Данхѐычызгѐы дыфцыркѐамзи,
Даныѐеидас – игѐы еилчѐазеит!
Дзыхшаз Ишыамдггыл аѐсы игѐрамзи –
Уи азыхѐа ишыа еилашѐеит!..

Хшыѐла, дыррала иееибыѐа,
Аѐоурых аѐдахътѐ уи дхынхѐит.
Зны дналс-ѐалсны ибеит икѐыѐа,
Нас Аѐсны зегъ аѐаѐхѐа дѐѐит!

Дѐѐит – ишеитѐ ахаѐѐитра,
Ахыѐшымра шазааигѐ.
Шыѐа иазхоит, ихѐеит, ахыѐѐѐитра,
Аѐсѐа иеипштѐѐкъа ибжыи тыркѐо!

Гѐышѐыла дрыжѐеит ихыѐѐны ихѐѐѐлаз,
Аѐар ишыѐалт ихыѐѐшны!..
Иаахѐны иахѐѐозар иахѐа хѐѐла –
Иара иоуп иѐызхыз, дад , х-Аѐсны!

Рымч иқәымхеит иқәмақаруаз,
Ирызхьымхәеит ижәахыр!
Еитаирґеыцит хжәытә хәынтқарра,
Иазышьтеитцеит ауасхыр!..

Ешыра, Ешыра... ааи, Ешыра,
Ешыра ақытан ауп дахьииз.
Владислав фырхатца игәашыра,
Амра ашыроуп изеипшыз!

АБАКА

Бака ззыргылатәу дрымамзар ажәлар,
Изыргылашагь дґамлар лахьынтґас –
Ирызныжьюама аґоурых аґы мґажәла,
Рымч зыгәгәахома хратґас?!
Ирылиаауеит хажәлар атґеицәа –
Изгымхо ахаан хьзи-пшеи.
Рееишьа змазамгьы зырееиша,
Зыпсадгьыл иазызкзо зылша!..
Схырхәоит сазәыкны урт рґапхьа,
Ға сыман сґазтґаз абасґак.
Сылшара сәмеигза, сеитґамха,
Саргьы ирызсыргылоит БАКАК!
Саґеуижьтегь иацәкәым, иахьәкәым,
Ирацәоуп уи аамтә исцәагаз.
Излыхугь хахәым, мармалташьым, –
Доухамчуп уи иамоу шыатас!
Апґстазаараґ удафрак аншәпыло,
Ишәнардырларц шәымч ду зыпсоу, –
Дасу шәыгәкәа рґоуп иара ахьгылоу,
Шәа шәәкәзоуп уи псысгәы иахоу!

ХШЪАМТӘЫЛА

Хабхышьтра ду Апсэнтәыла,
Зпагъара ахра еипш игәгәазоу!
Зкәымшәышәра шыацтас еинтәылоу,
Зтауларә мшынны ицәкәырцо!
Згәырџа дуззагъ зыхалалроу,
Зтәеицәа ршьала згәы еисуа.
Зыхъз-зыцша ажәџан ҳарак иалоу,
Адунеи иахытәахъоу зхыцша!
Аеакалагъы иумазам калашъа,
Уеупсахыр калазом.
Фырхатцарыла уара уаашъа –
Ахахәтәкъа ицъанамшьар аузом!
Зхы ухтнызтцаз рыцсқәа ахыккоу –
Жәџангәашәпхъарака сәацшны,
Акызатәык ауп иахъа зыхәо –
Рыцсы тынчыз инагзаны.
Рыцсы тынчыз – зхы ухтнызтцаз,
Згәымшәара ахра еипш игәгәаз!
Апстхәа ихылаз нак ихызцаз,
Уцсы җызхыз – уеикәзырхаз!..
Утоурых сагәылоуп гәыла-цсыла,
Ужәытә тоурых ду – сеимдауа!
Иааухтысхъоу зегъ хкы-хкыла,
Ғыц избартоуп сахыпцшуа!
Уцхъарца абжъами слымха итәџуа,
Уи җызыҗызуа ихәацәоит!
Асытәхәа асны асы шаџуа –
Сгәы иахътаџуа сеилацсоит!
Иухугахъоу сзымбатәбароуп,
Имшын дуззан уи татәоуп.
Аха, ухачҳара мра-лашароуп,
Умџа зырлашо иароуп!..
Унеила ус, уара хъызкамшәа,
Назаза указ уцъашъатәны.
Умра кыдыз ахаан итамшәо,
Харт зегъ хшъамдгъыл цшза – Апсны!

МГӘРТӘ ИҢЫЗГАЗ ҖБЫЗШӘЛА

(*Раҗһазатәи сашәақәә*)

Актәи сашәә. Аңсуа поетцәә шәахь

Ирымазамкәә рхатә цхьагыла,
Тыси-жәтыситәкә зпырзом.
Дырмит Гәлиа шәацхьа дангыла –
Ишьтанеиуаз шәеитцахазом!
Ахәыхә гәртә ипыруа инеиуаз,
Шәаргы шәнарылалейт шәпыруа.
Шәгәтцә итытцуаз, шәашәа иеиуаз,
Ахауа иналалейт икаууа!..
Ари уажә акәым, шәнеихьейт шьарда,
Шәымфә шәықәланы шәцауейт.
Саргы сытцпрааит абра, Цыгьарда,
Сызшәыхьозар – сшәыхьзауейт!..

Аәбатәи сашәә

Рацхьазакәны, ацәмаа аанкыла,
Сара снықәлейт сцәағәауа.
Исеигәырғәойт сықәла-сызла,
Сыкәша-мыкәша сызбауа.
«Бзия ууааит, уа аура уқәуп,
Бзия итүгааит аәәфәра!» –
Ас ансархәо са сгәы шьтыхуп,
Иахагь сгәахәойт акрура.
Сара сқәыцшуп, цоуп, макьана,
Кыр исоулашт агхақәә.
Итагәтаслашт кыр скәәтана,
Җеила имшәыцтаз смахәҗәқәә.
Аха агәыгра... агәыгра сымоуп,
Цхьақа схәыцуейт кыр хара.
Сызқәу адгьыл – дгьыл хазыноуп,
Ишцатымтри аәәфәра!..

Ахҗатәи сашәа

Атла хырхәоит, амахә шытасуеит,
Цаҕа еикәылоит асырхәы.
Сымҕахь тынчрам, аңша асуеит,
Аха снейуеит сымлаҳәы...

Снейуеит, саңхьа имардароуп,
Сышьтахь иааиуа иргәаңхо,
Сыграпара мҕа цқьахароуп –
Уаҕ ирҕеаизоуп итынхо!..

Аңшьбатәи сашәа

Са сахылтцит Аңсынтәыла,
Аңсынтәылоуп са сызцоу.
Са саңсыуоуп гәыла-ңсыла,
Аңсуа игәыцқьоуп исызтоу!
Сыңсадгьыл ианылар ңьара цәкьарстак –
Сыхәрабгьыцхоит иаразы.
Иаыкалар ңьара шәартак –
Сыхиоуп абңьартцас сыткьарцы!..

Ахәбатәи сашәа

Ааигәа игылоу ашьха кьаҕқәа,
Шәаңыңаңла рыҕтахәхәа.
Асыбымбыл лықәхәан рызқәа,
Иааивагылоит иңшзахәа.
Кәыдры леиуеит агәыр-гәырхәа,
Кәыдры иаңлоит уажә иаха.
Сара скәарагь ахьыр-хьырхәа,
Умч инаңцан унеиха!..

Афбатәи сашә

Ацсызкра бзиа ибоит азыхәан,
Иеааибиталоит Елкан.
Иаркыц хыршәлан, Дғамшь ахықәан,
Зыжък дынхықәтәалоит шыжкымтан.
Елкан сиҕызоуп ганкахәла,
Ркыцс исымоуп аперо.
Исызкрымашь нас иахәла, –
Ма снацәкыс хәыч иакароу!

Абыжбатәи сашә

Итдамтдамуа азыжъ татәан,
Еилаарцыруа ацсызкәа тан.
Хәашак анхсыршәла – зегъ еизеит,
Акацыхәа еимгәыцә иргеит.
«Хәи, шыри, схәеит гәаныла, –
Шака инасыцузеи, абас еижәыла,
Уҕымтақәа ртытра иазгәыкны,
Ацхәаҕцәа иргозар еимтәаны!..»

Аабатәи сашә. Аеыҕцкәын

Дҕеыжәлан днеиуеит апкарахәа,
Ихықәк акынза дназарцы.
«Амгәырхақәа ҕеила ирхха!» хәа,
Ишьтаҕитүеит ус азәы.
Ғазәгы ҕитүеит: «Уцашья бзиоуп,
Аха уагәра ҕеила икыз!
Убра тыпкаҕ ихкәатцәыроуп, –
Даара бзиа угәуеаныз!»
«Астәи еигын, уахъ узцазеи –
Даеазә ҕитхуеит иҕырхха.
– Лассы уназарц зутахымхеи, –
Умҕа кәаҕхон ас иаха!»
«Амарца, уацхәа зыбаапск леиуеит,

Уханамгалааит, уеыргэгәа!» –
Даеа бжыкгы илымха итафеуит,
Ахы дықәтц, пхъа днарпшуа.
Даеазэыхгы дааникылан:
«Ееила ичаца, ихәеит, ашьапкәа.
Уинахысгы, ашкыл уангылан,
Пхъака уцеит ауп укаууа!..»
«Узықәтәоу аеы даара иццышәуп,
Иумырцыхцыхцәалан ускак.
Ухата уакәзар, макъана уқәыпшуп,
Атәгы уздырцәазом уамак!..»
Илымха итафеуит, тца рымазамкәа,
Илымха итафеуит абас абжкәа,
Аха изабалак зегъ дырзымхәыцкәа,
Дцоит уи – иацхъака днапшуа!..

АПОЕТИ АЖӘЕИНРААЛЕИ

Ацхъаф дсыпхъеит, деитасыпхъеит,
Изеилымкааит исыграз.
«Узакәызеи, агәы уқәхеит!» –
Нак сынцәытцаижыт нас.

Исыграз хакәытцып, сеифартәышъа
Зынза игәампхеит уи, зынза!
Избан акәзар, сеифартәышъа –
Иеифартәышыоуп хәгеица!

Убас соуужът са сеибытан,
Убас срылоутцеит ауаа
Акәрышь сапсам азә изыхәан,
Ркышәкәа дреицъуеит сызбауа...

Анцәа сихәоит, уа, сыгәнаха,
Хара иузымгааит са сызшаз!
Исымоукызи, снасыпдаха,
Адәы сзыкәутцаз абас!»

Поетк, апхызае, иажәеинраала,
Алағырзқәа наҕыкәкәо,
Абас ицәажәон, иахәон агәала,
Иахәон агәтыха, агәы цыжәжәо!

Иара иакәзар: «Үеынкыли,
Зеипштам ала уеиҕартәуп.
Ҙапхъа умҕа наӕ уаныли,
Цәа змам апхъаҕцәа узыпшуп...»

Аха ицомызт «ажәеинраала»,
Алағырзқәа наҕыкәкәон.
«Сеибутазшәа убоит уа утәала,
Аха сымриуп!» хәа ихәхәон!

АЧАМГӘЫР

Уара ашәа ухәоит, саргь ашәа схәоит,
Аха хымҕапгашьала хаипшым.
Ҙазлеипшымгьы абрака исхәоит,
Имхәакәа суаҕсуам, уи затәым:
Сара ашәа схәоит гәыла-цсыла,
Ак сырехәозаргь – еак сырцьоит...
Уара «улымхақәа» ҕартцәины напыла,
Дасу иашәақәа уирхәоит!

АФЫРТЫН

Ашьхарантәи, ағығыа-агәгәахәа,
Шыжь иаакылкыаз афыртын,
Җал ду иласын, агәарахәа,
Җақа илкахәит – илхбыкын!

Уи анлеиуаз, акәша-мыкәша,
Рымахә-чымахәқәа хыжәжәа,
Акры зәалоз, акры злытшаз,
Зегь ланашьтит ирхәаша!

Җаи, уаргы-харгы ҳаикәажында,
Җаи, уара атләжә, тла-цәыџа,
Җашцалоутцеи ахынтафынта,
Ишцахаутеи агәырџа!..

Җаи, уаргы-харгы ҳаикәажында,
Кыр иацсоума шыта ахәара.
Заа ххала иахгәагында –
Җақа илытцакны аңкара!

Заа ххала ирылағанда
Акры зәалоз уақа ашәыр,
Җагыакәшәозма ас ақәнамга,
Икалозма ас машәыр!

* * *

Атх бзиан. Амза кыдын,
Ацсата еипш азаза хэон.
Аоны сдэылтцны ашта сықэын,
Ачамгэырбжы цыара игон...

Сыбла еитцыхны, схы ссаха,
Ажэон ашқа са сыцшуан.
Ацша иасуаз ссахэы инахон,
Ххэа ишамхэара исзахэауан.

«Чырры-чырры!» хэа игэыкатцаган,
Арашэыгақэа шэахэон.
Азыркэиқэа анақа-арақа,
Ицэырқьацэырасуа илашон...

Абартқэа зегъ са сдырхэыцуан,
Ихьухьуа сгэы картцон.
Гэалашэарақэак сызцэыртцуан,
Урт схэычрашқа ицон, ицон...

СЛАХЬЫНЦА

Тынчмса умамыз уаха,
Угэатеиуа уағыз абыла.
Шыапцынтцала абахэ такнаха,
Уағалан уағыз ацара.

Уцақа азыбаапсқэа леиуаз,
Цьаханым агэашэқэа уртацшуаз.
Аха умшэакэа ушнеилац унеиуаз,
Гэыгралагъ умса лашаз!

Узлытдыз ажәлар ахаан,
Ргәы иамыхәо уск ҕаумтҕан.
Иатаххозар, аидыслараан,
Аганахь убнало уҕамлан!

Хьаас, гәтыхас иумаз,
Уаныцәоугь пхызла иубоз.
Рыхьзала аиашаз угылаз,
Аиашаз есааира уқәпоз!..

Аргама, издыруеит сымфашьо,
Са ишсымоу абас лахьынтас.
Сыжәлар ирынтышьоу, ирынхашьоу
Ансымам ҕалом хәыцыртас!

Тынчмфәгь сымамкәа уаха,
Сгәатеиуа сафуп абылра.
Шьапцынтцала абахә такнаха,
Сафалан сафуп ацара!..

АШӘЫШҚӘСАҚӘА РНАФС...

Ашәышқәсақәа рнафс, ҳапхьақа зны,
Апсыуак дтынчза дыштәоу ифны,
Игәиғанзамкәа ашә аатуеит,
Апша иаанартызшәәгь ибауеит.
Аха апшакәзам иаазыртуа –
Са соуп ифнало усқан уа!

Изалшом хатала сибарцы,
Избанзар, ифналоит уахь сыпсы.
Сцәа-сжыы псыргыы, о, мап, бзантцы,
Ари адгьыл иқәтцуам са сыпсы!
Ашәышқәсақәа рнафс, ҳапхьақа зны,
Сыпсы фналоит апсуа ифны.

Ибызшәа мырзкәа иго-имго,
Итцаскәа мырзкәа иго-имго,
Инхашья-интдышья... зегъ збарцы,
Сыцсы фналлоит ацсуа ифны!
Сцәа-сжыы цсыргыы, о, мап, бзантцы,
Ари хадгъыл икәтцуам са сыцсы!

СФЫЗА

Сара сфыза еснагъ длаҳҕыхуп,
Сара сфыза – дырҕеиафуп.
Сара сфыза имахәҕа еилыхуп,
Сара сфыза дыкруфуп!

Сара сфыза иҕазшья бзиоуп,
Ауаа рзыхәа дыгәбылфуп.
Ирцырхагоу – дацырхагоуп,
Даҕагылан дықәцафуп!..

Сара сфыза ихъз цәырган,
Ирасхәахьоузеи шакафы.
Ғыц ицәырган еиташәасхәоит,
Сфыза ихъзуп – Ауафы!

* * *

Уиашоуп, сфыза, суқәшахатуп,
Ари адунеи аамтала ҳақәуп.
Ғақанатц – иахъыҕатцазоуп,
Ғақанатц – иахъыҕеиазоуп.

Угәы итцхоит аамта ацашьа,
Сшаргәәтеиуа – иамам хәашьа.
О, иараби, ишцацо иласны,
Җзыхзызо җсаатқәа җацәзаны!

Минутк җантәа иахьа баша –
Җрыхьзарц җаҗам җа хзыхьзаша.
Инхоит хусқәа, җа хзыргәаҗуа,
Рыбжа, реиҗабжагь җамтцакәа!

Иуадафзаргь җазну амфа,
Имукәа җнеилап җара тәамфа.
Адунеи ду ашта, иахьа җазтоу,
Җантытцуа җтытцып ишҗахәтоу!..

АЦСУА ЛАФ

Ацсуа лаф! – ибашоу лафзам –
Шәышықәсала җәапыц аргәгәон.
Аибашьрақәа раангы, ахы иахлафуа,
Җгәашьамх ыртцаруа ишәахәон!..

РАЦХЬАЗАТӘИ СЛАФ АЖӘАҚӘА

Актәи слаф ажәа

Бани баби набхыхәмарны,
Ус бзырхәалон банхәычыз:
«Азә длышьтамлашеи абригь мышкызны,
Мышкызны дҗаушт рыххатәыс!..»

Абар, иаины иаарыдгылеит –
Уи мышкызны хәа изфыз.
Ибыштаназгыз са сакәхейт,
Хәалагәышыейт «рыххатәыс!»

Афбатәи слав әжә

Схәыцуа сышнеиуаз, амашына сашьхьан,
Схәыцуа сышнеиуаз, агәашьа санкьахьан.
Схәыцуа сышнеиуаз, шыбжьоншәа иацы,
Дсызгәамтазакәа сигәыдхалт азәы.
Уи дгәаан дсыкәкәаит: «Ублакәа хты!..»
Сыблакәа хтгәышыоуп, аха изуа саниом, –
Цхәызбак сеилалган, сахьцо хәа акгы збом!..

Ахәатәи слав әжә

–Уф, гәышья, саапсагәышыейт,
Уафы ишимбац, иаахтәаны! –
Гәышья даины днатәагәышыейт,
Астол тбаатыцә ду аханы.

Икалап, Гәышья, уаапсагәышыейт,
Уаф даапсом хәа уафы изхәом.
Аха иууз рыбагыгәышыейт –
Еиламыргәамкәа икаутом!

Аңшьбатәи слав әжә

Еи, нанхейт, бшакәытра, лхәейт,
Уажәтәи аҗацацәа рыххәытра, лхәейт.
Уажәтәи аҗацацәа кааметуп, лхәейт,
Аҗҗахәа аҗәажәараз иканфетуп, лхәейт.
Аа, бымбо, Неиба Жыгә иҗаца, лхәейт,
Дылхагалан дышлымоу лхатца, лхәейт.
Ланхәеи лабхәеи гәнахамхеи, лхәейт,
Аамта мыжда итамшәеи, лхәейт!

Царна дахьтээз изымычхазт:
Аа, Маница, амарца, баангыл, ихэеит,
Бара бами, ббаарашэит, ихэеит,
Занхэеи забхэеи ирнызбоз, ихэеит,
Хырзаманцэгъа дзырбоз, ихэеит!
Иахааным хаказар ак басхэашан, ихэеит,
Аха иахаану хшыкоу баламлан! – ихэеит.
Уажэтэи атацацэа ак рыгымкэа, ихэеит,
Аха пасатэи атацацэагъ шөхазынамызт, ихэеит!

Ахэбатэи слаф ажэа

«Сара зегъы сеицырдыруеит» ахэеит тцлак,
Ари захаз, настха игылақээз руак,
Гэаныла ус ахэеит: «Урдыргэышьоит,
Урдыруам хэа схэом саргъы,
Аха... агэаца хэоуп ушырдыруа зегъы!»

Афбатэи слаф ажэа

Дкэышуп, рхэеит, ахшыф ду имоуп, рхэеит,
Аха ацагъара имоуп, рхэеит, грас.
Дкэышзар, схэеит, ахшыф ду имазар, схэеит,
Ацагъара шьтихуазма, схэеит, грас?!

Абжьбатэи слаф ажэа

Ацсны нахыс днықэла-фықэлан,
Мышрақэ-тыхрақэ даагьежын,
Зегъ ириашоит, зегъы рзыхэан,
Дкалеит деипшны «ашьалашьын!»

ХАЗШАЗ СИСАСУП...

Хазшаз итахеит сасра ситаарц, –
Уиижътеи абрака ссасны ситоуп.
Зны-зынла егъаасыгхом сизгѳаарц –
Убаскак избо-исахауа ѳаастоуп!
Аха сзааигаз – сицхраарц ами,
Анцѳа дуззагъ ацхыраара итахуп:
Снапынтѳа сацѳхъатцыр пхашъарами –
Иеадакѳа рыбжьара саѳуп!

* * *

Акѳа аекѳа алоуп еишьтагыла,
Акѳа аекѳа алоуп еицхрышьшы.
Аеадакѳа алшѳѳа, иамбо сыла,
Акѳа аекѳа алаз есқынгы!..

Акѳа, 2010

АГѳЫРѳЕИ АГѳЫРГЪАРЕИ

Агѳырѳеи агѳыргъареи енак иааипылеит,
Иааигѳапхеибашъан – рынысып еилартцеит.
Агѳеизхарамѳа еицанылеит, –
Агѳеитцахаражѳ нак ипцхартцеит!

«Алаф» – ихъзыртцеит ирхылтцыз,
Дымра шеишеизахеит рыхшара!
Уи длахѳыхза дахънымѳахытцлак,
ѳнатак иагхом гѳыргъа-ччара!.

СЫПСАДГЫЛ

Амаалықыцәа иртыцу, ацааимбарцәа иртәартоу,
Сыпсадгыл ду Цыгярда – итамбо сзыхтарта!
Зытуанаҕ ицхьаку агара сзаазаз, –
Сымшәхәы татцәахны измоу иара убас.
Сахьцалакгы улапш хаа сан леипш исхуп,
Дынзырхазеи, дабаакоу хәа снеира уазцшуп!..
Есышыжь абрака игылоит са сымра,
Есуаха абрака икыдлоит са сымза.
Сиетцәакәа каххаа илашоит шарпазынза,
Сзыхькәа ытцхәраа ицоит икәындшәындуа.
Исышыклапсоит узаза, ицхьасхәоит ушьацра,
Исхоуп уара ублақәа, исылоуп ушьацкәа.
Ушьамхытцар сшьамхуп, угәеицамк сызтоуп,
Адунеикәа урдунеиуп, жәра зқәым ҕнатоуп!..

ЦЫГЯРДАТӘИ АТЦХ

Иҕеижькантәлеиуа амза тәны,
Ажәҕан атцла иалакнахауп.
Аетцә-псаатәкәа еизаны,
Агьама гәартоит: «Ах, ишцахаау!»
Зқышықәсала, зықь маза рыма,
Жәҕангәашәпхьарахь рышьта рха,
Итгәыхаа инагоуп Асар Рымҕа,
Еилакәеицеиуа – ицәымзаркха!..
Апшааҕәанда – зиас мҕасуеит,
Азыркәикәа ама ицоит.
Абиа амахә тцака ишьтасуеит,
Ашьац азаза цхыз иабоит..
Ахәылцтыс уажәоуп ианҕыха,

Аблақәа шамшамуеит абнаҕ тык.
Ұынла ҕеишәа измауз ахәыха,
Аанда аганаҕ ихәуеит ҕык.
Чагьам ахәқәа еимала-еиҕыла,
Ахьзы рықәпыттәтәо иаапшуеит.
«Назаза сшәыщуп гәыла-цсыла!» –
Цанаф ашьха рызҕнатәуеит.
Зыбзиабара ҕыхаз ҕацхәа ирҕыцны,
Аштәқәа быләуеит амца ркын.
Изцәыхәлаз шьхыцқәак зцом ирцыртыны,
Рыфҕыхаа шыржәуаз иарҕышьын!..
Уаттәтәи ашара тынч иазхәыцуа,
Амҕаду мҕасуеит итацәны.
Атцх хьытәцара, мшынтыас ихытцы,
Игазго иатцалт саргь сыҕны.
Аҕенцьыр ахышә сахьадтәалоу,
Акармашәт еицш сгәы цқьаза,
Зтаара затцәык сахьынхалоуп:
«Сабазхуго, слахьынты?!»

Цыгьарда, 1977

АУАҒЫ ЛАША

Агәеицамк зызтаз афырхацәа, –
Идырлашон жәытә х-Ацсынтәыла.
Гәырҕеикәатцәа анааиуаз, иеилатцәа,
Ицхьарцон мцабзны иацыла!..

Ауаҕы лаша дыкоуп, издыруеит,
Рыцхароуп уи дкамлазар.
Ауаҕы лаша сгәы-сыцсы даныруеит,
Стигоит уи гәәкрак сташәар!..

Дрыцхауп, дагыгэнахауп, ижэдыруаз,
Лашарак зыфнытқа иззакым.
Мышкахы-мышкатцыхэа лакта хаак,
Зфызцэа идзырбарцгы зтахым.

Ма ублақэа хикыртэ деижбаган,
Кэачабк иахылтцуа лашарак,
Уаха амфан иуцызгало иааган,
Уатцэ умшқэа еилазго тцхеикэаран!..

Лахэеикэатцэа цашам ианызаа,
Ипцхыарылан иаацэыртцуеит цстхэатцас.
Ауафы лаша дгэатан шөихзызаа,
Блачыцны шөыбла дтасаз!..

АУАФЫ ҒӘГӘА

Имазақэа зегь аахтны ихэомызт, –
Игэы итатцэахыз рацэан.
Аха ецныхэас иртазомызт –
Иара ус дахыырбозгы дынцэан.
Хьзысгы иман – Ахшыөтра,
Еснагь ихачхара гэгэазан.
Ахахэ еикэнажэон ифымтра –
Аға ицэа дтазызо даршэауан!

АЦСТАЗААРА

Амра шеишеи дузза ангыло,
Ифыхаз агәил хәыц пытырц –
Игәыкы-пшзазоу абла схыцшыло,
Ацстазаара сақәныхәоит ғыц!

Сылахь инықәсуа ашәахәацқәа,
Сгәыраз гәыкрала ихыхәхәа,
Сшьапқәа нылашәоит ҳаштағ ашьацра,
Ацшақәанда насғасуеит ахәхәа...
Атқ лашьца иаххаагаз удафым,
Хацәцеит рхәарызшәагь уажәшьта –
Шьхауарбак фхалоит Панафынтә,
Ус агантә иаауеит ахьшьыцба!..
Итәуп ацсаа рашәала ақәатца,
Итцыфоеит уахьтә ихааза.
Разынтцас икәеицеиуеит азаза,
Еимхәыцшәа ифыпуеит ицқьаза.
Ашьхагәарахьтә ашьхыцқәа спылоит,
Икыдха исфәцсоит аҳәасашәт.
Уажәы-уажә сгачамкны саатгылоит,
Жәфәнгәашәпхьара исзеимкьоит агәашә!
Сымфашьогь издыруеит аргама,
Ацстазаарағ баша сышшам.
Срылоуп изырхаауа агьама,
Израшо спылар – ҳааибуам!..
Амра шеишеи дузза ангыло,
Ифыхаз агәил хәыч пытырц,
Игәыкы-цшзазоу абла схыцшыло,
Ацстазаара сақәныхәоит фыц!

АШЬХЫЦҚӘА РТӘЫЛА

(Апоема ацыңйәаха)

Ашьхыц срылоуп са сышьхыцны,
Срылнаршәаанза цсрак мфәхытцны.
Сымцан иқәлар бзантцы изуам –
Дара ирцәфам, ирқазшьам!
Сырцәымшәакәа тцаи си,
Сырмеигзакәа схи сыцси,

Ашьхыц – шьхыцтас сынхалароуп,
Иахъа сызлакоу иацтдалароуп.
Уаха сашьтам хъзык, җа малк.
Сыцсыр – шьхыц-жәлар сырғәырџап,
Исызхыртдап асыкәмал...
Сызкәатыпан тлак џагылап,
Ибыбшкакаараза ишәтлап.
Ашьхыц гәырғъо ашәт иргәыла,
Ацха злытџау рыкәшәалап.
џадантә ашьхақәа ғъазғъазлап,
Лбаа иқәыпсычхалап амшын.
Сызбахә цымтәо урт ирхыџлап,
Ишцхац еипш амра цхалап зегъ шәзын!..

АХАНАТӘ ИКАЗ АЖӘА

Ажәытәзатәи ажәа,
Нбан-нбан еизыкәшәа,
Сгәәкуа, сыгәжәажәо,
Иаласыхъчоит ХБЫЗШӘА!

Ажәытәзатәи ажәа –
Са исхалазеит псыс.
Исыржъакцом, исражәуам,
Сашәа аласхәоит җыц!..

ИҖЫЦЗОУ САЖӘА

Ари җахәхәагоуп, игәтыхахәагоуп,
Шәгәатца итысхәаауа ажәоуп.
Ацъныш гәымха дапырхагоуп,
Аха доухала шъарда игәгәоуп!

Изқәиәаз җадгылағ, адац-пашәкәә
Цәгъа итәулан илашьтуп.
Ачыхь баацсызаргь, иахылтүеит ашәтқәә,
Избо зегь рзыхәә ицъашьатәуп.
Ижәытәзатәиуп дала-шьала,
Аарла-псаарла ацсы тазам.
Аға ишитаху ус мариала,
Адунеи ақәтра агәы итазам!
Иафнаххьоугъы тцәа рымоума,
Атоурых пшатлакә иагахьоу.
Ажәә «амарцъа» баша ихәоума –
Иахьагъы имфашьо зыцсы тоу!..
«Амарцъа-имарцъақәә» җарғьыцып,
«Амарцъа-имарцъақәә» җаргәгәап.
Ихашьтоу ақәыцъмақәә җацрытып,
«Амарцъа» ашьтыбжь ду иацәшәап!..

АМАРЦЪА

Ажәә «амарцъа» еибашьыгоуп,
Иагьгәеынтәагоуп есқьынгъы.
Есшар иацуп скалам – сөыга,
Инаспыршәазом цъаргъы!
Тцъыбжьон «амарцъа» схәоит гәаныла,
Исхәоит «амарцъақәә» шыыбжьон.
Сеилызкаауа гәыла-цсыла –
Ргәәҗы сымнеир калазом!..
«Амарцъа» сасуеит асаркьал еипш,
Адунеи атдыхәанза иназарц.
Сылахь иануп иара ацбалк еипш,
Цъаҳанымгъы сытнагарц!..
Җацстазаара тцакыдамхарцаз,
Адамра иахмырсырц ихәцәтахаз –
«Амарцъа» җацхьа ихаргыларцаз,
Сажәә хсыркәшоит дырфегьх абас:

Амарца, амарцақа, шәйтдамхан,
Есаашаргы шәгышәаныз.
Аиааира ашытахь баша шәтамхан,
Шәнаца ацакны шәабцар шәкыз!..

АЖӘЛА

Акәыкәу бжы иарфыхоит абна,
Ибыбшза ишәтит ахәаса.
Ашәақа цәырнагоит ардәына,
Амцәыжәақа тынч еикәацса.
Ғыхәак хәуеит адә атцыхәан,
Ишнеиуа адәы атынхарцоуп.
Ажәақа срылоуп еилырхуа,
Ғыц ажәақа рыжәла наскьарцоуп!
Ихыстуеит ихысымтыц дгьылқәак,
Сымфәхәаста уирахька игоуп.
Жәфанағ игәылтцын игәилха,
Амрагь зхәацшуа сара соуп!..

СБЫЗШӘА

Бзиа ушцазбо, сыцсықәара,
Бзиа ушцазбо, о Сбызшәа!
Уара исутоит амч-алшара,
Уара ула еисуеит сшәа.

Уара уансыгха – адунеи збашам,
Са срыцхахоит, сеибахоит.
Сгәы итоу тыган исызхәашам,
Ихахә хышәашәан уа итахоит!!

АУАФЕИҢАМС

Заҥа еибазеи ихацламхәа,
Заҥа игәгәоузеи иґапыц!
Итирҕьо иажәа дацласха,
Инеишья шпацьбароу, сабиц!
Ас еипш иҕоу Афырхатца –
Ацсынтәылами дзыхшаз.
Дхагымзааит уи назаза –
Жәларык ґапыцла еикәзырхаз!!

АЦСУА ИАЖӘА

Ацсуа иажәа – баша ажәамызт,
Итацәымызт итыцшша.
Аґа баша дацәшәауамызт, –
Ацсуа аґефхәа ибжы антирҕья!

Ацсуа иажәа – иахәаццышәу,
Дунеи абцъарқәа иреихау.
Уара уцагәыр – ихацсыхәои,
Хацсы уапшәмоуп, иуахау!

Уцырцырла, утцх лашьцарҕы,
Амацәыс еипш уеибакыз.
Уатәазымбо азә дҕаларҕы –
Ибз тахутәартә уцарыз!..

АНАРШӘ

Ажәа хытҕьяроуп –
Унаршә анхиаха.
Ахтатцәҕья иташәароуп, –
Цъарҕы имкәаратца!

Уажәа зҭахыда –
Еснагь ибыруазар.
Изықәку ацәынхозар,
Изықәкым агауазар!

* * *

«Азыжь иацәшәаз дашьит азаза», –
Абас ажәытә жәацҭка иахәоит.
Абри сазхәыцуа, схи-сгәы рхатц,
Амшын ду схыланы сызсоит!

Ацәқәырцеилафынтра ду сахьалоу,
Исыхтысуа шыардаза ирацәоуп.
Арахь изхызгогы жәеинраалоуп –
Сбызшәа злеикәсырхо иароуп!..

* * *

Турчанинов ирцәажәаз ахахә еипш,
Ацсышәала афырақәа снуп.
Сызқәатыц ыкоуп Ацсны агәта –
Азқьышқәсақәа рытца стәахуп.
Стоурых ду еицазкырц исышьтоу –
Имчыдоуп са сҭацхьа рылша.
Мышкызны саацәыртцуеит сымфашьо,
Иҧыцзагь иаацәырзгоит СБЫЗШӘА!

СДОУҲА-ГӘАШЬА!..

Ажәфән иатдасуеит агәашья,
Аслан җаша еипш ицқяза.
Иара иснарбоит иҗасташа,
Иануп афырақәа тыҗәә!..
Ацстхәа быбышқәа иргәылагылоуп,
Акәша-мыкәша зегь лашоит.
Асахья штысхуа гәыла-псылоуп,
Сахьцалакгы иара збоит!
Хдоуха агәашьоуп ари агәашья,
Уафы «изытхзом» са сгәәҗы.
Гәырфәи гәәҗрей срылызгаша,
Иара иснаҗоит снапаҗы!..
Акәша-мыкәшоуп са сахьныкәо,
Сахьцалакгы сацәхкьазом.
Иага сызыргь – саауеит афныка,
Сгәашья ныжьны сызцазом!..
О агәашья – сбызшәа агәашья,
Дгыли жәфәни ирыбжьдоу.
Сгәырфа исзәта җацхья хгашьяк,
Срылга агәәкрақәа сызлоу!!

* * *

Амшын атдахьтә бжьык аафәуеит,
Ажәфән атдахьтәгы иҗоит бжьык.
Урт рыбжьыхаа слымха иҗәфәуеит,
Исылартҗоит ичыдоу мчык!
Уи доухамчуп, – ибафхатәроуп,
Ицъашьатәыцқьоуп излашоу.
Есаашаргы жәйтәроуп, җатәроуп,
Инеиужьзан са сызлоу!..

Цаулароуп исынасыпу, –
Мшыни жәфани рытца стоуп.
Доухала ибеиоу рымфа сықәуп,
Гәыла-ңсыла ҳаимадоуп!..

* * *

«Амцхә иртцаулан умхәыццәан,
Атцалашәырахь умласкьан.
Нак тәфәнтәыкагь ушьтымтцәан,
Акосмос ашқа умцацәан!»

«Сымч зқәымхоз уалацәажәеит,
Аха иудыруаз – сацәшәазом.
Ус тцауларак ицнамшәаз –
Хшыөтцаула итынхазом!..»

АТЦЕИЦЬ

Итцәахны иумоу узыхь кеикеиуа,
Утца ахаан итабазом.
Реихагь амра анкаццеиуа,
Узыхь иафыхәаз – зба дакзом!

Апоет иаша иказшьа умоуп,
Шәфыцьагь шыардаза шәеипшуп.
Аштаф зегь реиха утцаулоуп,
Арахь зегь реиха узатцәуп!..

* * *

Амцхэ лашарацѳоуп Аѳсынтѳыла –
«Ахычѳаѳырқѳа» еизнагеит.
Агыгшѳыгқѳагы еижѳыла,
Рхы ашѳа иаѳхѳо, арахѳ иаауеит!
Иакѳшоит, иалхоит еилаѳыруа,
Амра хырѳан иахдырбом.
Алахѳажѳѳагы еибаркыруа,
Халқѳа ирықѳтѳоуп – ишѳазом!..
Амцхэ лашарацѳоуп Аѳсынтѳыла,
Уи алашара Аѳоет дахшеит.
Ирацѳоуп иѳышьклахѳуа хкы-хкыла,
Аха урт зегѳ пѳхѳахѳѳаауа даауеит!
Ихѳа дымроуп, ихѳа длашароуп,
Ихѳа ихылѳуеит ашѳахѳа.
Дахыгылоу кахѳаауп, иагылашьѳароуп,
Пардеикѳатѳоуп дзабашѳуа!..

* * *

Сыѳеныѳаскын ѳлак ашѳшьыра,
Схы-сыѳсы зегѳ иара инѳт,
Иѳшьѳоу сыдгылаѳ, иѳшьѳоу ѳырак,
ѳыѳ ианыѳѳауеит ақѳаад.
Амшын хыѳыр иазаныхуам,
Афырѳын асыр – иазгазом.
ѳсышѳала изыѳуа сыгѳѳыха, –
Сшьамдгыл иаѳымзар калом!..

* * *

Сшәарыцафым, шәарахшыра хәа,
Сабцъар шьтыхны арахь смааит.
Сагъымѡахымтцит цсшьара хәа, –
Ара хтоурых мѡаду сыпшааит!
Ара Лзаа-ныха самтцаныхәоит,
Ара апшьатыцаѣ са сықәуеит.
‘Ғыц апстазаара схы-стәы азыхәо,
Ашьапсыргәытцақәа срыгәзуеит!
Ара Анцәа иситѡ сажәа лпшаахқәа –
Ақъаад ианыстѡит еиѣартәны.
Са сшәарыцафым, дара шәарахқәам,
Рхала исзааиуеит исызгәыкны!..

* * *

«Чырры-чырры!» хәа арашәыга,
Аратцла иқәтәан ишәахәоит.
Ақъаад иақәкуп скалам – сѡыга
Рашәыгатцас саргъы сшәахәоит!
Адунеи агәґыґъра са исыгәґыґъроуп, –
Игәхъаазгоит ихәцәцахьоу.
Еитцахарак уеизгъы исмыхъроуп –
‘Ғыц сагәылсроуп атцх сызлоу!
Уатцә дырѡегъых ицахәцахәуа,
Амра ангыло шарпазы –
Ихәцәцахьоу зегъ рыхъз еитәхәо
Адунеи сакәшароуп саргъы!
Ушәахәа, ушәахәа, арашәыга,
Ушшәахәац еипш тцпцх, тцпцхцәа.
Ақъаад иақәкуп скалам – сѡыга,
Снапы дахылапшуеит АНЦӘА!..

СА ИСМЫҖЗАРҖЫ...

Зқышықәсала аамта царҖы,
Инхоит назаза стоурых еицамкуа.
Каламцынтцала са исмыҖзарҖы,
Ишнымхо жәдыруаз шәкәы ианзамкәа!
Амреи амзеи неитанеитасуа,
Цсеитакрада, – имтәазо,
Атҗхи амши еитныцсахло,
Ажәфан иатцоуп – стоурых антцо!..
Җзыкәгылоу адгьыл уртытуазар,
Цсыбафыла атца хкьоуп.
Урт иргәынкьуа узеилкаауазар,
Излацәажәо – стоурых атәоуп!
Ашьхеи ашьхеи рыжәфа еибыта,
Ацакь шәыгәкәа рәашла ицко,
Абицарақәа агәадурa рыто,
Стоурых аныртцоит имаашьо!
Зны агәы тахауа, зны агәы хало,
Зны ихәытхәытуа, зны абжьы еитцых,
Дақьа-дақьала, цәахәа-цәахәала,
Амшын иафәеит са стоурых!..

СЫЦСАДГЬЫЛ АХАХӘҚӘА

Ахахә ажәытәзатәи афырақәа аныртцон,
Ажәытәтәи асахьақәагь ахахә ианын.
Хахә-хахәла абаагәарақәа еикәыртцон,
Ахахә – абаашқәа рыргыларa иазкын!..
Аибашьрақәа раангы ага ибла тнахуан, –
Ахыртәа иафызакхон ишеибакәу!..
Адамра алырхуан ианамузахгы, –

Ипсыбаф ахьчон ажэйтэзатэи Хабду!
Бзиа избоит сара – Сыпсадгьыл ахахэкэа,
Изырцшзо мшыни зиаси рыпшахэа.
Анкьатэи хьхтысқэа рахь хзырхьахэуа,
Хтоурых дуззақэа хзеитазхэо – ицъашьатэха!
Ерцахэ ақэцэангьы иқәуп думбеик ззаaira,
Ахахэ дуззақэа адэагэтангьы ишьтоуп.
Ахаангьы иажэуам – иқәуп есымшаaira,
Сажэақэа зныстазгьы иароуп!..

АТОУРЫХПШААФ

Зны ажэйтэзатэи аамта дагэылоуп,
Зны мацзак арахь иааигэаны.
Дшыпшаауа, дшеимдауа гэылоуп,
Дқыпцаха днатэоит даапсаны.
Зынгьы мчыла ихиеуеит игэтыха,
Хахэуасташэа ицъабаа гэгэазоуп!
Еипишьуеит аңеыхеи аңеыхеи,
Излацэажэогь нас хара хтэоуп.
Зны сылапш найқэшэоит Ешыра,
Зны Цабал аңстаңы сихьыпшуп.
Уажэы-уажэ дгэастэоит амшынаң,
Диоскуриа амфадукэа дырнуп!...
Ф-нызқьы хэышэ шықэса раңхьа,
Вавилоннаа рах – Набоид,
Нап зиркыз ауп дызфугьы деитцамха,
Иахзымдыруаз шыарда ааирцшит!
Геродот ибаргьы изхатцашам,
Ашэа азиҳэашан Павсани дымцшы, –
Адунеи ақэзаара атцакы шбашам,
Ғың ишгэыргэгэагоу ииуа рзы!..
Зны ажэйтэзатэи аамта дагэылоуп,
Зны мацзак арахь иааигэаны.

Дшыпшаауа , дшеимдауа гəылоуп,
Дқыпша днатəит даапсаны!
Итəулазоу ипсадгыл апашəкəа,
Итəхуп уи ахаангы имфарц.
Ачарахəа иаатуазарц игəшəкəа,
Ибышəа ссир меихсыгыа игаларц!
Ацсуа имзырха цшза унталар –
Итəфəаншьап дыхəмаруа дубарц.
Ишəхымс ухытны уныфəналар –
Ихəыштаарамца шахəшахəуа иуфəаччарц!

* * *

Адгылтцысра – еимгеимцароуп,
Еимгеимцарак изахьзо –
Убри ак затəык деикəнархароуп,
Уаха акгыкам деикəзырхо!

Сыпстазаара дгылтцысроушəа,
Аимгеимцара сəахьыкза,
Акьаад ианыстəо сара САЖƏА –
Цсеикəырхаган ишəыпхьаза!

* * *

Иага иказказуа ажəфəн цкьазаргь,
Иага амра цхозаргь ихааза,
Цстхəа ыт хəычык цьара ихызар,
Аарла иубартə, итəгаза, –
Убаскангы, стынчра цхьацə,
Хьаак цəырцуеит са сгəафь:
Ацстхəа ыт хəыч, иацло-иацло,
Сшəоит иазхар хəа хəыч-хəычы!..

* * *

Ба бызгабуп,
Бгәы кәымшәышәуп,
Бгәы цшқазоуп.
Амач азыхәа,
Акъяжыхәа
Бтәыуо бтәоуп!

Апоетгы убас
Игәы кәымшәышәуп,
Игәы цшқазоуп,
Аха амач азыхәа,
Акъяжыхәа
Дтәыуо дтәом.

Апоет дантәыуа –
Адгьыл тәыуеит.
Апоет дантәыуа –
Амра цхом.
Апоет дантәыуа –
Ажәлар гәжәажәоит,
Апоет абашаз
Дтәыуо дтәом!..

Ба бызгабуп,
Бгәы кәымшәышәуп,
Бгәы цшқазоуп.
Амач азыхәа,
Акъяжыхәа
Бтәыуо бтәоуп.

АМЧ

Амшын гэгэала ицэкэырцар –
Иалшоит ахра ду тцнашэар.
Адгьыл икэсыр гэгэала апша –
Иагоит икоу зегь рхэаша!
Адыд гэгэалаза икшар, –
Иалшоит абна зегь былзар.
Апоег иггэгкра еилашыр –
Иалшоит адгьыл аанархэыр!

АЗЫН АШКА ААПЫН АЕПНЫХЭА

Арахэ ургэакит, ауаа ургэамтцит,
Ахьта, атцаа уртцысын!
Шьафак шьтахька ма уеитамтцит, –
Илаушьтуаз кырцхын, сын.
Сыздыңсылон, сыздыңтэалон,
Шэыртцлакэакгы урфазеит.
Ашэыр бзиақэа, урт ирфалон,
‘Еазны ирфамло икаутцеит!
Адэқэа кьашза ус ишьтоутцеит,
Ирықэухит ахаскын.
Амфадукэа ахэынтцэа рнутцеит,
Изырнысуам ауардын...
Аккарақэа хаарак рытцам,
Шэтыла ифычан инашьтым.
Иубом агэйлқэа, рхабар ыкам,
Ахьта рыжэтдан зегь ушьын!
Ацарцалыкықэа, еилафеилысуа,
Улапш итцашэом цьаргы.
Азыркэикэа, еибарлацэкэысуа,
Хэылпазыла иубом уеизгы!

Ажәтцарақәа, еибарчырчыруа,
Ашәа рзымхәо иҕаутцеит.
Ахьта аныҕала рцәа ианыруа –
Даеа тәылақәак ирызцеит!..
Шеибакәу зегь сырхынхәыроуп,
Ашьац иатцәа аагатәуп...
Зыцсы тұхыз зегь сыршәтыроуп,
Җапхьа җыц аус утәуп!
Ах, уара азын, ах, уара азын,
Иныҕаутцазеи – ахтыцшша!
Уца уқәзаан, наҕ ухьатңны,
Уца, уашьталан уцша!

* * *

Схахьы исзаагауам адсра,
Схахьы исзаагауам бзантцы.
Мшәан, сҕамларцу саргь абра,
Сышнеи-шнеиуа, хәыц-хәыцы?!
Схартасыртак умбазо,
Сыбжъаззарцу наҕ зынза?
Нас снышәынтраҗ, имеикәтәо,
Ацша шәышәларцу, абжы тәытцәза?!
Азә данавсуа, тҕагәазы,
Уи снышәынтра, ацбар зхарсу,
Ишькламхәырцаз са сыцсы,
Ицәа дтазызо дыццакларцу?!

ААЦЫН
(*Айыс бызшаа*)

– Цэит-цэыррит,
Цэит-цэыррит,
Цэиу, цэиу,
Цэиу, цэиу!

–Цэиуа, цэиуа,
Цэиуа, цэиуа!
Цэи... цэи!
Цэи... цэи!

– Цэаари!
Цэаари!
Цэиа!
Цэиа!
Цэиа!

– М-цэиа, м-цэиа,
М-цэиа, м-цэиа!
Мцэи-мцэаарри!
Мцэи-мцэаарри!

– Гэцэаа-цэи!
Гэцэаа-цэи!
Цэа!... Цэа!..
Цэа!
Цэа! –
Хацылап аацын
хгэыргьатцэа!

Аттар чырчыруеит – урт злацэажэо сахауеит,
 Амшын гэрымугеит – уи зыргэамтцуа сахауеит.
 Ёымт игылоу ашьха цагьақэа шэырзыпшы –
 Урт злацэажэо сара ишэасхэоит абыржэы!
 Ашышкамс хэыч, ахы инықэшуа атакар,
 Ацслымз илалан иахънеиуа жэбома, аа, абар, –
 Уи зыргэақуагь, абыржэ шэсазцаа атаххар –
 Сара исылшоит сеитцамхакэа атак касттар!
 Амра шаша ажэфан иатцоуп ижжаза,
 Убригь саргыы бызшэак хамоушэа ишэыпхьаза!
 Аетцэ гэартта хазы икыдлоит еилацэкэуа,
 Бзантцы скалашам урт злацэажэо смахауа.
 Арфаш ашьтыбжь слымха итафугеит ашэаны,
 Ашэапыцяц хырхэоит, ашэтқэа хырхэоит илакэны,
 Урт злацэажэогь сара ишэасхэоит еилкааны...

ЗЕГЬ ЗЗЕИПШУ

Ижэдыруама, зегь ззеипшу ацсабара дшану?
 Ижэдыруама, зегь ззеипшу кэзшьала дзеипшу?
 Агэгэахэа ибылуазар, иаххэап, цьара афны,
 Исырцэоит хэа днеиуам уахь дыццакны!
 Азлагара еибафозар, алу гэынқыуа,
 Уахь дымфохыцуам, хьаас икуа.
 Дгэакуа дышьтазар иан уи дзыхшаз, –
 Уахынла дамырцэо, дышьтихуам гэырфас!
 Арахэқэа теибагэа италар хамхы, –
 Итысцап хэа дгэакуам, инархуам ихы.
 Хадгьыл иахытцэар атырас жэпаза, –
 Атырасқэа дрыланхоит тахцэас ипхьаза!..
 Ижэдыруама, зегь ззеипшу ацсабара дшану?
 Ижэдыруама, зегь ззеипшу кэзшьала дзеипшу?
 Зегь ззеипшу – зегь реиха дшэартцоуп, ижэдыр,
 Иашьцэа дхагэтасугеит – ажэфан дыдыр!!

СГӘЫ АНЦЖӘӨЗ АҢНЫ

«Узбаны саанхом», Аңсынтәыла,
Зыңшзара сақәзуа есаашар!
Жәытәзаахысгы харантәыла,
Ихытңы изқәахауа ахәымтқар!
Ахаңәа гъеиџзақәагъ здыңтәәлаз,
Зқыта дуззақәа шыабаз!
Тыхәааптәарада исымоу гәалас,
Лахъеитыхра сызмырбаз!
Сыбжа сымхны амшын ихызлаз,
Сгәы зегъ тахаха изфаз!
Тынчра ахьсымам сара цхызлагъ,
Цсыха ахьсымазам уаџтас!..
«Узбаны саанхом», Аңсынтәыла,
Абасқак исзаазгахъоу гәырџа!
Зышәхымс ихытцуа зегъ еижәыла,
Шьагъыртас иахърымоу зыңшахәа!..
Чанчаны зтцеиңәа еибадырфо,
Ирықәшәартә еиңш аға игәырқса!
Еимырхха ирымоу, аха ирзымхо,
Еимтәә ирго, зжы еиџырсса!..
Зақа истахузеи нақ супыртыр,
Схы ахынахо сцар цъара.
Дунеик иґыцу уа исызцәыртдыр,
«Сыбла уамбо», Аңсынра!!!

Ақәа, 1979

АДУНЕИ УАНИХЫРЦ...

Адуanei уанихырц, зынза уґәыхны,
Уцсадгьыл дақәлар уаґа –
Уаргьы уицылап уабцъар шьтыхны,
Уиґагылап хацәнмырха!
Ус акәымкәа, еибашьрада,
Уцсадгьыл ргозар еимтцәаны –
Еиҳау гәырґахьантә збахьада,
Узеибашьуада абцъар кны!!

Акәа, 1975

* * *

Ишцасцәымґу ахәычы дантцәыуо, –
Са сгәы иасуеит, иасуеит итцарза.
Дыбмыртцәыуан, сбыҳәоит, дыбмыртцәыуан,
Дыбмыртцәыуан, бысаби дыжьжә!

Иидыруазеи рыцҳа ари макьана,
Дызтцәыуазеи ас ибжьы хтцаны, –
Еиликаазшәа ацстазаара агьама,
Уи агьама ибазшәа иашаны!

Дахьцалакгьы, мцымзар, уаҳа иашак,
Ицымлазшәа ари амра ахькацхо.
Еиликаазшәа адуnei зегь башан,
Зегь ацхыз еицш ииасны ишцо!..

Дыбмыртцәыуан, сбыҳәоит, дыбмыртцәыуан,
Дыбмыртцәыуан, бысаби дыжьжә.
Сгәы иазычҳауам ахәычы дантцәыуо,
Истаххоит стцәыуарц са схаґа!

АМҘА ИҚӘУ...

Асы җуа, асы җуа маҗара,
Харазантә даауеит азғы.
Иаҗа-иаҗа иагҗауеит илшара,
Атцыхәтәан, дкаҗаит зынзаггы!
Хыхьынтә дарлашауеит амза,
Пҗәнымҗатҗас дахьылажыу асы.
Ииулак дгылароуп, мамзар –
Идақәа ишьа рҗашәуеит лассы!
Ишьта ихуп уи агыгшәыгқәа,
Алахәақәа ихаҗыруеит уажәнәтә.
Ииулак дгылахеит, имч еибыта,
Ишьоу «алу» ду ирқәацартә!..
Асы җуа, асы җуа маҗара,
Аара дшаҗыц даҗуп!
Җныкаҗ идырцәом алашара,
Инеира иахгәаҗуа изыцшуп!
Ргәы баацсуп урт гәхьаагарала,
Ишынтаацәаку зегь гәыкуеит.
Деибга-деизҗыда ихынхәрала –
Җнаҗак мызкәа еиқәхауеит!..

1979

АФЫРТЫН

Апоема аҗыңҗааха

... Икалап ирнырзар ахәтгәынқәагь –
Җабдуцәа рыбаҗкәа змадоу –
Уаха ишҗажәлаз афыртынцәгьа,
Җыц җаҗнашәарц ишаҗзоу!
Азынра аазшәатцәҗьа иқәас-зысуа,
Зынза амҗәылтәҗьа артцысырц,
Инагәылҗьоит дыд-мацәыскгы,
Хазггы иарблаҗьоит акырцх!..

Иканажьюеит ашәтқәа ғғәыхаа,
Ишьақьа иқәнәтқоит ашьац, –
Ахаан иазтымкаауа абжьыхаа,
Акарматцыстәкьагы ашьырц!..
...Асаби хәыч дызгароу агара –
Лнапы акәлыршоит ан даншәа.
Иара ишқа ииасын лгәытқьара,
Абар дахьтәыуо деицрашәа!..
Адау игәақуа даныгәжәажәо,
Зынза иеипшха – имитәха,
Икқәсуеит Гагра, Бзыпта рцәажәо,
Амбатә амшуп Лзаа ацшақәа!..
Еиха изыгәтәстәым ирыгәтәсуа,
Зынза ирыжәло еихагь цас,
Мықә арха иқәсуеит аршәаа иасуа,
Лыхнашта итәсуеит цәқәырцатцас!..
Итагьежьюеит ажәытә Ешыра,
Ақәа иалхоит ишакәым.
Еланарфынтуеит Очамчыра,
Галқа шыкоугь амқа цкым!..
Ишакәым иқәсуеит Анақәациа,
Ишакәым итәсуеит Дал апста!..
Мап, иахцеипшым пхьақагь бзиа,
Иҳаннатцарцоуп аґааста!..
Ажәытәза храбашьюан арабцәа,
Византиаа цқьашәқьа иахгон.
Рыгәра хгомызт апап-қьтапқәа,
Ихахтцозшәа баша иахжьон...
Хрыбжьагылан акыр хәынтқарра,
Хаззеимакыраз чанчаны!
Ипаҳамшәаз иарбан: агәақра, ағарра,
Аха хрылтцуан ҳаибганы!
Уажә апшоума арахь изхытцыз,
Уажә апшоума ҳамч змырхо!
Дхатцатқьазаап згәы мытрысыз –
Зшьам, зыцсадгьыл еиқәзырхо!

СЫМШЫНТЦА АЦЫПТЦӘАХАҚӘА

Иацы, Азфыбжъя ақытан ацсыжрафы сықан, – ахратыхь днаскьаргон 85 шықәса зхытцуаз ажәйтә агроном, ақытанхамфә ус бзианы издыруаз, апышәа ду змаз, афажәижәбатәи ашықәс еикәатцәақәа раан мыкәмабарас икоу зегьы зхызгахьаз, харабарада изны иказ, ашытахь зыцсы зманы Ацсныка иааз – Ипполит Денис-ица Инал-ица – ацсуа жәлар хәхьзырхәага, хтцарауаф ду Шалуа Денис-ица Инал-ица иашьеихаб.

... Шалуа Денис-ица сидашшыланы саныкәтц, уака сапхья инеихьаз Баграт Шьынқәба ашышьыхәа ифәаихан, аанда аганахьшәа сәахьяаныскылаз дааит. – «Ара хәхьгылоу атыцан иахьынзаманшәалахо сыздыруам, аха аказы сухәарц стахын», – ихәан, даацәажәеит. Сара сааизфәлымхәеит. – «Сроман «Ахахә еифәса» афбатәи ашәкәы фны салгеит... Аамта уоуазар, актәи сышәкәы тытцаанза ушысзапхьаз еипш, абригьы усзапхьаны, угәаанагара соухәарц стахуп... Даара сгәы азтынчым, сара стәала афәижәижәбатәи ашықәсқәа рзы хәжәлар ирхьыргаз агәәкрақәа асырхәеит, аха исцәагхаз ыказар алшоит...» – ихәеит. «Ишсоулак гәык-цсыкала сапхьоит», – атак наистеит. Уажәнәтә итабуп хәа уасхәоит ихәан, игәы иаахәеит. Абри аимгеимцара иналагзаны, сара Баграт лаша рәиәфык иахәсабала ифутцааша ианакәызаалак зака ирацәоузеи хәа сназхәыцит. Ацсрафы хгылоуп, шьоук аполитика иалацәажәоит, шьоук иара ус хы змам, тыхәа змам акы неибьрхәа-ааибьрхәоит, иара даагылазаргьы дызфәу иусцшья ду дазхәыцуеит – ижәлар рзы еихәу шыатамырзга шыкам идыруеит. Зегь цоит, зегь мфәсуеит ари адунеи цьбарафы, шейбакәу зегьы аамтала икоуп – адоухәтә бакоуп назаза иаанхо. Дахьыказаалакгы убри аргылаара дафуп, иаамта баша ирзуам... Саргы ус еипш кәзшыақәак ахьсымоу, сыпстазаара зегьы уи иахьазку азы, гәадурәк аасоуит, азыжь тәула еипш хәзтагылаз аамта бызбызуагы иааснырит!..

Зызбахэ сымоу абри апсрафы хгыланатцы – иааиуаз рхыпхьазара есаaira иацлон, арака хинтеллигенция еи-уоу иумбоз шамахамзар уаф дыкамызт – гэыпц-гэыпцла, коллективла ирацэафны ауаа Иналаа рашта иныкэлон. Ус сшыпшыз – Владислав Арзынба шьюук ицны ашта дааталейт. Уи сылапш шынаикэшэаз еипш: «Ари ауаф шытарнахыс дытрагедиятэ хафсахьюуп» хэа сгэы интысхэааит. Избанзар, убаскак ажэлэр бзиа деицыр-бейт, убаскакгы ашэарта гэгэа дтагылоуп! Хажэлэр рфэхэы нагзаны изхэо, рхьаа, рыгэтыха имшэа-имырха адунеи зегы иазырхаз Владислав лаша сахыхэапшуаз шыарда ирацэан схата еидысхэыцлоз. «Макыана дшычкэыноугы, ахырзамантэка згэагыз иоуп, – сгэы стацэажэон, – х- Апсны зкыркы икылагылоу агэылшыап иацэигарц дафуп, хабацэа знысыз аамта уагеимшхаракэа иахзынрыжызы амыкэмабракэа зегы рееишыак сызрытозар хэа уахгы-еынгы дгэатеиуейт, гэтыхала дытэны адунеи дыкэуп... Иахдеицшузеишь хапхьака?...»

1961

АПЫЗА

Пызада изныкэом ашэарахкэа,
 Апсаатэ пызада ипырзом!
 Ахракэагь иргэылхэхэойт ахра,
 Руак храгэацшыымхар аузом!
 Хзыкэшэаз гэатан, имхэа-мырза,
 Фыц дахзылпха, хагэцаракны,
 Анцэа дхаитеит хара АПЫЗА,
 Хфэхэы ихэарцаз инагзаны!..
 Изгэагхьада иигэагызгы,
 Агэылшыап асаса еихырканы,
 Итахуп иацэигарц иафахьазгы,
 Итахуп ирхынхэырц х-Апсны!

Ахахаи, амарца, шәеитамхан,
Азә ухьамтцын ушәаны!
Зцьынцъ атцеира уажә иацсамхаз,
Ахаан дҕалашам дацсаны!..
Ас афрауаф данхацызә,
Анцәа данхаитә уи дразкны,
Цьарак хаилатцәап, хаипшны ахызатцә,
Хнеилымшәо хнеилап хаихьыцшны!..

Лыхны, 1992

УАШХӘА МАҚБАЦСЫС

(Ацытїәаха)

Ахәрацәгә ахатца ицышәагоуп!
Жәлар рхәамтәқәа

... Асы кәашкакаараза иахьабалак икажьуп.
Ари еиҳаггы иареикәатцәеит сара сгәырфә,
асы илатәоу алахәажә еипш.
Игоит ахысбыжьқәа шгац,
Итәхоит ҳацкәынцәа штахац!
Рыхәдақәа хьыхәхәа, хыма-цсыма,
аибашьра адәаҕнытә ирыман
иаауеит рфызцәа – рашәақәлацәа!
Хыма-цсыма рызқәатыцқәа ылхны,
енак иахымгакәа, назаза хәа рымфә икәыртцоит...
Асы икаҳаз есааира иацлоит,
есааираггы иазхауеит анакә еипш исхажьу сгәырфә.
Аоны ионамзо, аштә-гәара иамкуа,
гарта змамкәа, «хаера-хаера» еикәылаз
абри сгәырфәеикәатцәа,
ацәфыча иалхны аматәа ҕыц шырзахуа еипш,
«доуха-матәақәак» алаззахлароуп хәаггы сгәы
итаскуеит –

уаха псыхэа сымазам!
Уи аесыкэыршан зынза сахэаеанза,
саагылазар сызёу сус аёы схы иасырхэароуп, –
сара анышэ сыттанатцаанза,
дырфегых иара сааааироуп!..

Уи цъара акаёы икылзгарыы калап,
аха ицстыхгаха сёацхъа иаакёгылоит
даеа зтцара хъантак, – ианакёызаалак
арёиафцёа дуззакёа зегь зыргёакуаз: Иззы?
Иззы абри зегьы?!
Изтахыда уара ухъаацёгъа, угёырфёа?
Насгъы, ауафытёыфса ибызшёала
ейтаёашъа амоума уи!..
Ари ргёакганы сгёы итцоит,
аха тыхёапцёарада цъашъатёыкгъы
атцзбауеит – уаанза бзантзык изласымбацыз ала,
дырфегых рёиаратё гёацёахёарак
хъухъуа сгёы ёнакауеит.
Уи убаскак игёгёоуп – агёыргъара иахылтцуа
анасыпкёа зегь атцанарзыртё еипш!
Ихаракзоуп иара – Уаршёахёымфёа ашьха иахыхёхёо!
Акёцёан икёжбугъы икёашкакараза икоу сым,
еикёатцёахараза икоу суп, аха иахылтцуа алашара
ацыпхъкёа, акардуаг еипш, убаскак ицырцыруеит,
адунеи алашара блахкыгакёа зегьы уханарштыртё.
Иагъыпшзоуп уи, имракапхароу апцёызба
лыцкеикёатцёа дшагёылччауа еипш.
Шекспир итрагедиакёа ирхылтцуа алашара еипш!
Сгёакуеит, истахуп абри алашара са сеипш
зыкъфыла агёырфёа иатцоу ирыласырччарц –
идсырбарц урт, хара хгёырфёа шбаша гёырфам,
Анцёа ихата иахирхёаз Уашхёа макъапцысны
ишыкоу,
аламалак зегь ирызхымго, даара игёгёазоу

ракəымзар, уаџ ицəа изтамкзо ак шакəу, –
уи изаиааиз иеихаугы дшыкам ари апсабараџы!
Абри гəтыхас исыманы, азы иаго рыпсеикəырхаразы
анышь амшын ихызтџо иеипш,
хыма-псыма аишəа снадтəалейт.
Ақбаад насымтџастейт – еикəатџəаза.
Акалам ааныскылейт – уигы еикəатџəоуп!
Снап изкугы, Мысратəи афараон ихəшəырку
инап еипш еикəатџəаза, игəйткəагоуп!

Изыџуагы еикəатџəахар хəа сшəо, аарла ақбаад
снахысит, –
рапхьазатəи анбан ианыстџаз, ахш еипш, ишкəакəаза
иаакалейт.
Уи снацласхан, сгəы итажыыз агəырџеикəатџəа
цəыкəбар-цəыкəбар калампынџала итџо
сџаасхагəышьейт!..

ХҲАХƏЫ, ХҲАХƏЫ...

Анцəа рапхьаза агəырџа шаны адəы ианыкəйтџоз
ахахə иалейтџазаап.
Ахахə иачхəит, иачхəит, аха, уаха аналымшаза, –
еикəнажəазаап!
Атџла иалейтџан – итџнарџааит, адгьыл итџейтџан –
иартџысит!
Ахра кыднарбгейт! Аєы тџоуган ашьамхы иалейтџан
– иканажыит,
Аиха арзытит!.. Шьџа иабазгари хəа дышхəыцуаз,
ауаџы ианилейтџа – ицəа итеикзеит,
агəырџа дазымшыит Ауаџы –
иџахəы ихəоит азыхəа!
Хəахəы, хəахəы... хəахəы ххəалароуп!..

АДУНЕИ ИАДЫРУАЗ!..

Санкәыпшыз аахыс сызҕыз гәтахәыщран,
Хьаас исыман х-Апсынра...
Сааигон сыхьчо Анцәа дсыщхраан,
Акырынтә сахирцахьан апсра...

Уажә иамуит – исыщрасит,
Сыпсы сыххны исцәагеит!
Иҕахтдәеит сыпстазаара, ианҕасит,
Стып сахымсуа сгәырҕауеит!..

Схашхатәараха ас сахьгылоу,
Адуinei агәтан – сымтцыззо,
Апша ҕызыҕызуа исыдгьежылоит,
Исхоуп апстхәакәа ханто!..

Абас амшмышәла, сыжәлар гәыраз,
Иуаҕеимшхаран ирзаазгаз.
Хҕыхшыа рнамто абра сгылаз,
Ахаан ихамштуа знык сызбаз!

Адуinei иадыруаз рыгьангьашра,
Адуinei иадыруаз хзыкәдыршәаз!..
Итахаз хгәлымтдәахкәа – ирықәмыз хаштра,
Бакас срымаз сара ихахәхаз!..

Иржәша азыхь ахытцнамхыцкәа,
Хазгы хшато хара изыхшаз,
Бцъар хәа ркзамкәа, еихьысеипысуа,
Зтәыла ахьчара зықәшәаз!..

Изташәаз агәафра, иртахашьоу,
Рыпсы шахтныртцаз х-Апсны,
Рыхьзи-рыжәлеи ахаан имҕашьо,
Сгәы ианызааит ихьзыркны!...

Лыхны, 1992

ХГӘЛЫМТЦӘХ

Кәыдри Бзыци урыбжагылан,
Нак-аак урзеипшны иузхауан.
Рыѳказшьакгы уара иулан,
Угәы узеиѳшомызт, с-Беслан!
Уахьгы, арахьгы угәтыхан,
Ахәыхәзатә уеипшха урыбжъан.
Цъара уаныкоу – егырахь ухон,
Уахьынтә арирахь уццакуан!..
Ага данхақәла – еихагы иунырит,
Нак-аак рыѳганк уеимдырххеит!
Гагра аныжәга – арирахь урит, –
Очамчырака уеихеит!..
Нас уазгылеит уахьиз Акәа, –
Агәы ахьеисуа хақтыңра!
Умшәазызеит, умлакѳакит,
Угәышцы намтѳоукит апсра!..
Кәыдри Бзыци урыбжагылан,
Нак-аак урзеипшны иузхауан.
Рыѳказшьакгы уара иулан,
Угәы узеиѳшомызт, х-Беслан!

БЕСЛАН ЛАША

Ицъашьатәымзи уеизхашьа, –
Уѳызцәа рзыхәа уцсы утиуан.
Ибзиан издыруеит уеилкъашьа –
Ихьатцуаз уакәзамызт, с-Беслан!
Хаумырпхашьеит, утамхеит хьзыда,
Ушәыргәындаха умхынхәит.
Хаанымхарцаз цсадгьылда, ѳныда,
Ахатца гьѳратцәкьа ааурцшит!

Мап ацәукит адунеи лашара –
 Ужәлар гәакьа еикәурхарц!
 Иагъазымхои убри амацара –
 Узбахә цымтцәо иаххәаларц!..
 21 шықәса цқьагы уртымсцкәа,
 Ас агәымшәара ду аазырцшыз, –
 Зака уиеипшуи Иаса Қыrsa, –
 Ауаа рыпсфыхраз зхы дзыршьыз!
 Гәнаха рхымкәа ицқьахарцаз,
 Рыцәгъамыцәгькәа зхахьы изгаз.
 Ацъар икыдтца атцәымаг злартцаз,
 Ацъар икыдтца идырқацаз!
 Ғыц дырфегьых зыпсы талаз,
 Анцәа иус-пшыа назыгзо.
 Апсцәаха дахьымфазо ихалаз,
 Мроушәа икыдлаз икаччо!

Гарп, ноиабр 17, 1992

АН ЛАЖӘА

Ианиуаз ахарц шкәакәа зшәны ииз,
 Зхарц шкәакәа адунеи иазныжьны,
 Назаза иқәтцны ицо, уа сычкәын, нан,
 Сычкәын хьыркәыбча, сычкәын бла тшаша,
 Умфа бзиаз, нан, умфа хирыз!..
 Ахратахь уахьнеиуа,
 Ухарц шкәакәа абакоу хәа иуазтцаар, –
 Сыжәлар ирзынсыжыт... Урт ахьчоит,
 Кәалзыс иршәуп хәа роухәап уазгәдуны!..
 Есуаха амра ташәацпхьаза, нан,
 Ухарц шәыршәыруа иацташәалап.
 Есышьыжь амра гылацпхьаза, нан,
 Ухарц бирақтцас еикәапхо иацгылалап...
 Уа сычкәынзатцә, сычкәын хьыркәыбча,
 Сычкәын фырхатца ду, нан!..

АГӘЫРҘА

Сыбаѡ кәашза ақәа ицәыпсалоуп,
Ашьац иатцәараѣ – аеы ахьхәуа.
Сыңсы исхытцыз ажәѡан иалоуп,
Сыбаѡ ашқа илбаапшуа!

Ахаан уаха изыхынхәышам,
Сыбаѡ ашқа изаазом.
Арахь уаѡ дыкам сыбаѡ зжыша,
Адәы ишыцәхалаз уаѡы ибазом!..

Иахауеи шыри, уи снапала,
Исзышьтыхуазтгыи еизыкәшәа.
Цыгьарда ххәы цшза сыѡхала,
Нак изжхьазаарын уажәшьта!..

Абан, икәашза ақәа ицәыпсалоуп,
Адәы иатцәа агәтан – аеы ахьхәуа.
Сыңсы гәәтеиуа ажәѡан иалоуп,
Сыбаѡ ашқа илбаапшуа!..

АМРА АНТАШӘОЗ...

Амра анташәоз, сыңсы ацташәарцаз,
Мачк иаатгылан исзыпшит.
Сыңсҭазаара зынза ишшәартаз,
Сцәа ианырын – сааилашит!..

Мап ацәыскит амра ацамтаз,
Изулакгыи сәынсырхеит.
Нас дырѡегьых ҫың ашамтаз,
Амра ангыла иаасҫаҭчеит!

«Адунеи хтылтда икәухуазеи,
Дыказамкәа уца гәлымтәах!» –
Хгашьа змам аецныхәа снаҗеит,
Схы-сгәы салнарцшит еитах!

Ус дырфегьых саргәыбзыҗит,
Сгәыднакылеит сца ицымхәрас.
Еимгеимцарак схәаа еихсыҗыт,
Амра сеигәырҗеит хәыҗтас!

Иахьцоз сашьталт нас сымцшыкәа,
Сацташәатцәкьарц ианташәо.
Аха дырфегьх са смышьтыкәа,
Нак инзаалт еикәацхо!

«О Анцәа ду, Ахьышьяргәытца,
Изсутазеи лахьынтас –
Сеилахауа адунеи апыртца,
Цыртшыагь сывамкәа зынзас!» –

Ас сыгәжәажәо сшылакфәкуаз,
Шьарда аамта наскъеит.
Атцх дуззагь сшыгәактәәкуаз,
Ғыц икьакьаза иаашеит!

Ишгылалац еипш амра ангыла,
Сеитапылеит уи фәпхьа.
Сеитагәыднакылт гәыблыла,
Сеитаннажыт хәылбыҗеа.

Шьта есшаргьы хәикәшалароуп,
Сца сахьышьтоу изҗытуа.
Ес-ицслакгьы хрыцыцслароуп,
Хрыцилароуп ес-ииуа!

Лзаа, 1992

ХАХЪЗЫРХӘАГА

Далка, Цабалка усымгазацыт,
Хцап хәа сыхтоумклози.
Иужәша азыхь ахытцнамхзацыт –
Хахъзап хәа сгәамхәлози!
Ажәытә уабдуцәа урызфлымхан,
Ргәашьамх шумазггы збауан.
Цьара уцозар исхәон: «Унымхан»,
Измааноу сеидру – суцәшәауан.
Мыцхәы уцыхцыхын, уеиғамсын,
Угәы уартәомыт уеиқәышышы.
Цасс иуман, уара иуқабзын,
Адунеи иамкзозарц уцсы!..
Зытра змауз апсаатә уафызан,
Цьгьарда ушыкоу – Гарц уаауан.
Адгьыл цәартан, ажәәан хызан,
Иахьабалак уара иуәһран...
Уфызцәа ракәзар рхыпхьазара,
Есымшааира иазхауан.
Ухъзырхәаган, утцеи лашаран –
Уажәоуп уаныздыруа, с-БЕСЛАН!

Гарн, 1992

АИАХӘШЬА

Бымтәыуан, Амра, башья изыхәа,
Бгәы пшаауазааит иагаггы!
Былабжыш кабымцсан ахәхәыхәа, –
Анцәа ибцьишьом еихаггы.
Дышәфыкны дбымамзи башьазатә,
Дыхъзырхәагамзи б-Беслан.
Аға данхақәла иеитцәахуазма –
Ацсни барей шәихьчауан!..

АЗӘК ДЫШӘҖЫКЫН...

Азәк дышәҖыкын хара хзыхәа,
ШәҖык – зықәҖыкын хара хзы.
Уараид-игәышьа, уараид-имыхәа,
Хакәыхшароуп урт рыцсы!
Иахаурызеи, хақәшәагәышьеит,
Аха иахзымхьчаз рацәәәуп.
Хгәатцәажәпара иахкәагәышьеит,
Атоурых шахатуп – сшәаңхәәәуп!
Нак хапхәака зқышкәса царгы,
Сыбжы мнаҖыр калазом.
Амәа сықуп ишаргы-ихәларгы,
Зегь рызбахә мхәакәа сызхынхәзом!
Исымагәышьам уаха цсыхәа,
Сынтгыла-аатгыло, хрыжь-хрыжь,
Дасу ифырхатцара, ихы-итцыхәа,
Расхәалароуп – гәашәк аанмыжь!..
Азәк дышәҖыкын хара хзыхәа,
ШәҖык – зықәҖыкын хара хзы.
Уараид-игәышьа, уараид-имыхәа,
Хакәыхшароуп урт рыцсы!

АХЫБАӘ АЛАХЬЫНТЦА

Аеыуаә дшаауаз, амәа аҭықәан,
Хыбаәк шкажыыз днахыңшит.
Ахыбаә рдәыноушәа иҭықәҭықәуан,
«Иахәо закәызеишь?» – даазырфит.

«Сзықәшәаз еицәа сақәымшәарцаз,
Уажәшьтак сгәәкра иазирхарц,
Сылахь абри сзанитцарцаз,
Жәәанахь сихәәуеит Хазшаз!..»

«Узыниаз еицәа узыниарызеи! –
Цәгъа иаацъеишьеит ари заҳаз. –
Ара уныжьны сызлацарызеи», –
Дъеыжәтцны ифышьтихит уи нас.

Афны иманы дахъааиз,
Атуан иқәтцан итәахит.
Икалазгъы уи ауп анафыс,
Сара абрака уажә изфит.

Атуан ишықәыз, енак дырфегъых,
Дхынхәны дшаауаз ныкәарантә,
Ахәы днықәгыл ибла анеитцих –
Ифн амца агәылкьо ибеит харантә!

Иеы днасын ишимчыз ала,
Агәашә аґапхьатцәкьа данааи,
Хыма-цсыма уахь дынталеит,
Сыблит, шәсыцхраа хәагъы дтәааит!

Уаха рцәашьакгъы изамтазакәа,
Инықәццышәаа ифны блит!
Ахәа дшылхоз, игәиеанзамкәа,
Зынтәи ахыбаф ааирцшит.

Алахь ахьтоу узымдыруа,
Иблуп, ицәуп – еикәышьшьа.
«Абри акәзаарын узыруазыруаз,
Еицәоу уақәымшәарц, сашьа!» –

Абригъ ааихәеит аимгеимцараз,
Ихгъы дназхәыцит игәиеантца...
Ихшыфортцагоуп абицарарз,
Зқьышқәса зхытца алахьынтца!..

ҲБЫЗШӘА, ҲБЫЗШӘА!..

Агәәкра уақәшәеит, аха узатәымхеит,
Нхытцынтә уашыцәа ааит, абар.
Адыгъа, ашәуа... – бызшәа нымхеит,
Аға иҭагылеит уеиқәдырхарц!

Сахънеилакгы слымҳа итаәуеит,
Тырцьманда ирхәо саҳауеит.
Схъаа-сыгәтыха снапы иаәуеит,
Каламцынтцала сеибашьуеит!

Ҷыц устцәшәа, сбызшәа беиа,
Скырқы сырхәыхәуеит ес-шар.
Уара ула сыцсы леиәеиуеит,
Аҳауа сыгхоит – уара укамлар!

Ҳаға иатцкыс ргәаггы сымоуп,
Уара уатәамба узымхәо.
Изызгәамто шақа ухазыноу,
Шақа мроушәа улашо!

Зақа убеиоу уара тоурыхла,
Адунеи атцантә ушаауа...
Дутцашьыцны, мчыла уаҳеихырц,
Ҳаға дышушьтоу – дыцәгъаршуа!

Уажәык дҳақәлеит дхырзаманха,
Аргама дашьтоуп ҳаибылзарц.
Абомба лаишьтуеит ҳаирпланла,
Мгәарта итоуггы таниртцәарц!..

Сбызшәа, сбызшәа, ҳатцамхароуп,
Ҳәеиаҳамтароуп ҳазшьуа ҳаға.
Ажәеинраалақәа ҳафлароуп,
Аиааира ҳгароуп ҳацсы-ҳанха!

ШЬАШӘЫ

Шьашәы стабылуеит, шьашәы стоуп,
Мцақьюқадла са сбылуеит!
Шьашәы сызтабылуа шәа шәзоуп,
Шәыцәғьамыцәғьақәа счычуеит!

Шьашәы сталеит сара схала,
Сыңсы иастарц ҳағацәа!
Ҳдунеи срыцқьарц иара уи ала,
Искәиарц амца ахьырша!..

АХӘРАЦӘҒА

Азба!.. Азба!.. Азба сакуеит,
Сғьы тбоит, азба сыңсуеит!
Цәыкәбарк азы сазгәышыуеит,
Ашоура сыжәланы сбылуеит!
Азба... азба... азба сакуеит,
Сғьы тбоит, азба сыңсуеит!!!

АЦЦЫШӘ

Аццышә, аццышә... аццышә кажьуп,
Аццышә шьтыхны иагоит ацша!
Ҳара усгьы аццышә ҳқәашьуп, –
Ҳаитазацәымцеит абылра!
Сыблит схата, зынза сыццышәха,
Сыблит, назаза сышбылра!
Аха усгьы скажым снышәха,
Сгьежьюа салоуп ҳ-Ацсынра!
Сыццышәха сшықоугь, амқа сықәуп,
Абжыцәғьа схылтцуеит дыдратқас.
Иҳақәлаз истом арақа нхамқа,
Итысхуеит иблақәа сырたс!

* * *

Ашыа атцкьасоит х-Апсынтэыла,
Амшын ахықэан ихэны ишьтоуп.
Ахэра ҕысзэзэаауеит сшыамхнышгыла,
Схата ахэ иатцкыс сеицэоуп!..

Гэдоутэ, 1992

ААЦЫНРА ААИТ...

Аацынра ааит, аҕа гылоит,
Шеибакэу зегь ирызхауеит.
Хцеицэа шытахеит, изапылом,
Итцэуоит аацын, агэы пшаауеит.
Ирыкэҕенатуеит ақарахьымзацэа,
Рхатгэынқэа ирыдтэалоуп антас.
Абжы назоит уи сгэатцакынза,
Уахьтэ итыоуеит сара суаз.
Сгылоуп, ашэыб сықэнаузшэа,
Сгылоуп гэашэкаҕ, тэымцъара.
Мхацъырра сыканы схынхэызшэа,
Сазымдырзашэа х-Апсынра!

Лыхны, 1993

ААЦЫН АИБАШЬРААН

Ажэқэа шарылеит, апсаатэ шэахэазом,
Ашэтқэа гэылтцуам... ахаскынҕа аазом.
Зхы ззытцымхуа азыхьқэа уаоцстцас игэынқыеит,
Иззымхауа атлақэа – рдацқэа еилџаауеит!..

Згәы җкәз асабицәа азы рызкаҗом,
Ражәа еилацсоит, рҗы еилгазом!
Зцәазтәымыз ахәса заа еилгеит,
Ииз ацшқацәа – заа ишлеит!
Амфәхәастақәа зегь кказа иҗацәуп,
Ауаа ртыцан, ахымфәсқәа шәышәуа ирнуп!..

АЖӘА, О АЖӘА!..

Ахаан уажәакара ухәшәымхацт,
Уцсеикәырхагамхацт бзанҗы.
Зыхәра иаго, зхәаа иацәнымхо,
Уара уахьзарами рыцсы!

Идурхароуп агәытгага,
Агәышьтыхга – Ахәхаи!
Иахьзымнеизогь амрахәага,
Ушәахәа ноугарцаз умааи.

Унеи, унеи нас, ҳацхәа угыла,
Унеи, игәәкуа урыхьза!
Ацсны мблырцаз лағырзыла,
Иҗыцу ахәрашәа рызхәа!..

АЖӘҢДАРАҚӘА АНЫХЫНХӘ...

Инеизаап Акәа ҳахьынхоз,
Җрымбеит уака иззаалоз.
Ацсны иалалт иҗыруа,
Игәәкҗәәкуа, еимдауа!.

Ицазаап Ыгъардака ицырны,
Иаазаап уахынтә ихынхәны,
Инеизаап Акәа ҳахынхоз,
Дырфегъх ҳрымбазаап изаалоз!

Гәымста шыкоу рхы дырхеит,
Абылффы... ахысбыжъ гәгәазахеит!
Ирулакгы рыцсы ганы,
Гарц ифеит атыхәтәаны!

Ирбеит арака са сзыниаз –
Анышә-хәыгәра сызхатәаз.
Сәацхәа иныкәтәеит даргъ еизан,
Ихъыз расхәарцаз ҳ-БЕСЛАН!

Уи мыцхә бзиа урт дырбон,
Ичырчыруа иара изы ишәахәон.
Акәа, ҳденцъыр аханы,
Рытракәа рыман иханы.

Уажә итцәыуон – сырәацшын,
Рызынтәыкгы ашәы ршәын.
Иртахын исымырдарц сгәырфа,
Еикәыхьшәашәа, ажәакгы мхәа!..

Гарн, апрель 7, 1993

УА САХЪНЕИЗ...

Ашыцтла сахәеит, угәамч сыт хәа,
Ишьтых, иацтца хәа сылша.
«Схәаа сыхца... усытәхәа, усытәхәа», –
Сылахь намтцаскит ацша.

Ашыцтла иснатар амч ааснырит,
Ацша схьаа сызхнаеит.
Адунеи сшалхэдаам ааздырит,
Гэаныла ажэфангы снагэзит.

Цыхазыхьтас сыцс италаз,
Бзиабарала ихыхэхэа,
‘Фыц иснарфит ажэеинраала,
Изгэылцхоз амра ашэхэа.

Нас уи сыма амфа сықәлеит,
Здоуха млашьуаз рахь сыццакуа.
Уа сахьнеиз – ирыдрымкылеит:
Ачагьа иахэеит жэлар рхэыцқәа!

ХБЫЗШӘАХЬЧАФ ҚӘЫЦШ

Сажэеинраала уцьыба итамзи,
Унапала ихфылаан ицшзаза.
Уеибашьуан уара, уеифамсын,
Ахра уеипшын – утэгэаза!

Амцашыра агэтатцәкьа уалан,
Хацэынмырхатцәкьа уеибашьуан.
Угэышпы иадын сажэеинраала,
Уи кәалзушәатцәкьа убауан.

«Сцәа-сжьы цсыргьы... – ас ухэыцуан, –
Ирызтыхшам са сыцсы!..»
Излархәо ала, уцсы анухытцуаз,
Амца иагэылыфуан убжьы:

«Са сшәызшьзом шәтанкқәа рыла,
Шәыбзарбзанқәа баша итфьоит!

Адоухамч дуззоуп с-Ацсынтэыла,
Уи афақымца шэыннарцэоит!..»

Ус иаггыкалеит аргама –
Ихнатэхэалеит урт амшын!
Уара уеикэхеит, уара утахама,
Уааит утытцны цыаханым!

Уцсыцкыа икэыцшу хакэыхшами,
Уи назаза ихынхэит.
Иухьчаз ХАЖЭА цсыс уахами –
Амца иалган иаахуркит!

АШЭЫНДЫКЭРЕИКЭАТЦЭА

Ашэындыкэреикэатцэа итоуп хабжькэа,
Ашэындыкэреикэатцэа итоуп хацсқэа.
Мгэарта итоугы – тоуп уака,
Ашэындыкэреикэатцэа итоуп хгэафра!
Ашэындыкэреикэатцэа итоуп аиаша, –
Хага хэымга измырѡашьо.
Ашэындыкэреикэатцэа шэыцшаа,
Амц ахэлымшэы тцышэкаа!
Ашэындыкэреикэатцэа амузеи иашэта,
Ашэындыкэреикэатцэа еикэшэырха –
Дамыгтцас инымтцуа хгэафра ашыта,
Иблақэа тнахларцаз хага!..
Ашэындыкэреикэатцэа итоуп хабжькэа,
Ашэындыкэреикэатцэа итоуп хацсқэа.
Мгэарта итоугы – тоуп уака,
Ашэындыкэреикэатцэа итоуп хгэафра!

Латя, 1992

МАРТТӘИ АЖӘЫЛАРА

Гәымста ирит ахацәа гьефқәа,
Акәа ргарцаз цхьа инеихеит!
Ртыц иахымсит ирышьтанеишаз,
Шьтахька ихьатцны рыцсы ргеит...
Цхьака ижәылаз, рхы иамеигза,
Ацсра иапылеит хацәынмырха!
Рыцсы җызхшаз уаф дымнеизеит,
Уи даргәырғәзеит ҳаға!..
Акәа далтырц дышдәықәлахьазгы,
Ғацхьа ишьтахька дхынхәит.
Ҳцеицәа бзиахәкәа итаһазгы,
Напы кьашьыла уака иржит!
Иҳарымтеит рыцсыбафқәатцәка,
Нак-аак ихалтырц атызшәа!
Аха иарбан икоу ҳдызымшәац ҳәа,
Адунеиҗ ҳарт абра!..
Ҳаеҳаргәғәароуп ҳаға ицасхәагь,
Ҳаитазхәыцроуп ҳ-Ацсынра!
Иҳақәлаз ратцкыс зынза ишәарту,
Ртыхәажә цаҳтәап ҳазтиуа!..
Ҳхацәа гьефқәа рхы назкәырцаз,
Ршьа зызкартәаз ҳаҳтынра,
Уеизгы-уеизгы иҳархынхәырцаз,
Ҳаитажәылароуп цхьака!
Адунеи дузза ашьа ааргы,
Ажәған ҳақәхаргь ибганы,
Мнеишьа ҳамам, иагьа аамта царгы,
Мнеишьа ҳамазам ҳафны!!!

Лыхны, 1993

АКӘА

– Ари са соуп... абар, субома?
О Акәа, Акәа – ари са соуп!
Иузахатома, агәра узгома, –
Сыџны сахыларц сгәы итоуп!..
Санцоз исыщыз сычкәын дсыщым,
Ихы ухтнитцеит уара уца!
Адуinei азыхәа ари җыщым –
Адгьыл икәсхьеит иага цәкәырца!
Аха са сзыхәа иуаҗеимшхароуп,
Цьаҳанымуп, илашьцоуп!..
Уи саиааины сеиталашароуп,
Ацсны сатцеизар – ус сыхәтоуп!..
Хзыкәшәаз хакәшәеит, хгәы хадсахып,
Аҳаҳаи, амарцьақәа, умшәан!
Хиаара дузза аҗа ибла тнахып,
Быжьрабжьтәа дашьтып – уи амишәан!
Абылра халтцны хә хәеидасып,
Җыц ханылап адуinei...
Бзантцы ишмызуа зегь рлымхә итасып, –
Ацсныжәлари Ацсынреи!..

О Акәа, Акәа, уара уцьанатуп,
Удырхәашазааит иагагьы!
Уара хшьамдгьыл уахтнықалақьуп,
Шахатс думоуп Анцәа ду!..
Уара иудыруеит узыцсахыз,
Аҗа уизтаз уишьақьарц!
Ушәт блахкыга знапы иҗнахыз,
Ахаан уаҳа умҗацарц!
Уара иудыруеит иухтысыз,
Изакә гәәкроу узлацшыз.
Изакә шхаму уцәа иакьысыз,
Изакә гәымхоу узкьашьыз!

Урт дамыҥны атоурых ианылап,
Зы иазымызэзэазо иаанхап!
Уара ухэрақәа еинылап,
Уара уцәкьарстақәа харғыап!...

–Итабуп, о сычкәын... иухәаз ажәа –
Даара гәахәас икастоит!..
Салацәажәом сахынзагәжәажәаз,
Уи шьарда аамта сцәагоит...
Акызатцәыкоуп сызлашәыхәо,
О сычкәынцәа – сеиқәзырхаз!
Акызатцәыкоуп сызлашәыхәо,
Зегьы исызрәшәхәа – сыбжьы змаҳаз:
Шәгәы шәмыртынчын, иаҳгеит хәа аиааира,
Егры дырхцеит хәа хаға!
Шәгәышәеанызааит, дад, есааира,
Уажәоуп ианшәартоу зегь еиха!
Макъана шәалоуп арфышыга,
‘Есила икатцәкьоу жәбазом!
Абирак кнашәхазаргь ихәныга,
Уи ала аибашьра нтцәазом!..
Шәхы шәаиааироуп зегь шәеидгыла,
Аға шәшииааиз еиханы!..
Итахоит, ижәдыруаз, Ацсынтәыла,
Ацсымтәра шәылалар ифкны!
Итахаз атцеицәа рыгәхьаа мкыкәа,
Дасу шәашьталар шәа шәхы,
Итцысыр алшоит дук мыртцыкәа,
Иара хадгьы агәы пжәаны!
Имцурамхои усқан баша,
Ахақәитра хәа хзышьтаз.
Шәа шәоуп дырфегьых уи алзмышаша,
Шәа шәоуп игылаша тынхас!

Ақәа, сентиабр 30, 1993

АИДАШШЫЛАРА

Уарггы сарггы хаблит, сашья!..

Ш. Д. Инал-иңа

«Уарггы сарггы хаблит» хәа соуҳәеит,
Уаҳа иацумтцеит ажәак.
Акырынтә азхәыцтәыс исоухъеит,
Гәанылагь иҕастахъеит атак:
«Ҙабыргуп, хаблит, ҳаццышәхеит,
Ҙаблит, ҳаццышәхеит, Ҙабыргуп.
Аха ҳаццышә ахькапсаз ишәтышхеит,
Ацәашь еипш иххаза иакуп!..»

Акәа, 1994

СЫҘСҘАЗААРА АҖӘЫРҘАХАҚӘА

Ҙҗеицәа рымчала АҖәа ахы ианақәйтҗа, мчыбжык
иазынапшуа араҳь сгәы сазаагомызт. Ашәышықәса
иафсуа шықәс дуззак апҗа зны, АҖәа ҳалымтдыр ада
псыхәа ҳамамкәа ҳанцоз, дгәыргәгәагаха исыцыз
сыҗкәын дсыцымкәа саҳаауаз, сҗагылазаашья зеип-
шраз Анцәа ида уафытәыфса издыруамызт...

Ара ҳаҳьяаз – еибгоу шәык, пенҗырк рәзамкәа
– ҳуадақәа зеггы пыххааса еилажын, хыла-гәыла
иаархәын, еимтцәан... Сыҗкәыни сареи ателербага ҳа-
хәапшуа азал афы ҳахьтәалоз атзйтәҗья, наҗ укыл-
пшыртә, апша бжышәшәа иаауа, бзырбзан хыла иҗык-
ка икылжәан иҗан. «Ари сыпсадгьыл агәы иаадырхаз
ахтып ауп... ус иагьяанхоит назаза», – абри ауп иаразнак
сыхшыф афы иааиз, сзызхәыцыз...

Адырфәены анааша, изулак сгәы җажаны сәаа-
сыргәгәан, иуадышххыраха ҳуадақәа ирыфнажыыз

асаркѡа пѣыхакѡа дѣылганы икасыжыт, зегъ рапѣа-
гы нап асыркит исцѣызыз сыпстазаара аѣырчахаѣа
реидкылара.

Сгѣы итаскит, аѣа ицасаѣынтѣгы, сыѣны апен-
ѣырѣа асаркѡа ртасаны, ѣыц алашара ааиуа иѣастѣарц,
иахынзасылшогы апѣарра ѣнастѣарц...

Абри гѣтакыс исыманы, уажѣнатѣ пѣшрак ѣамтѣакѡа,
сыѣѣѡа-ѣѣѡа асаркѡа сыпшаауеит хѣа аѣалаѣъ салалан
сышнеиуаз, санѣыпшыз зны, машѣырла атѣы зхыслаз
сыбла зыхѣшѣтуаз аѣаѣым ду – Иури Константин-иѣа
Темиров даасѣылеит. Иаргы асаркѡа дашьтѣаарын.
«Хѣхѣшѣтѣырѣа иѣнахысуа, саркѡа шыѣтарагѣ аанырмы-
жыт... алашѣѣа ндыртѣѣеит аѣырѣуа шыѣжѣѣа,
алашѣ дызшыа дубахѣоума!» – игѣы пѣжѣжѣо дааѣѣа-
жѣеит. Нас, уара ушѣаѣоу, тааѣѣаныла шѣеибѣоума хѣа
дансазѣѣа, сшылакѣаѣуазгы, сзыѣшѣаз агѣаѣра ду
азбахѣ ааѣѣрган иасѣѣеит. «Иарпѣсназоу аѣѣын сар-
гы дсымоуп, угѣырѣа ахынзадуу гѣгѣала исныруе-
ит, сгѣатѣанза инагангы судашшылоит, – ихѣан, сна-
пы еиларгѣгѣа иааникылеит. – Уѣоумѣан, амарѣѣа,
уѣырѣгѣѣа... хѣи-хѣи, дзакѣытѣ тѣеи хѣзыноузеи иуѣ-
хаз, ма дсымдыруандаз!» – аѣаѣым илаѣырзѣѣа ѣаѣѣ-
ѣѣалеит. Зыѣѣыла ауаа рыбаѣѣа зыхѣшѣтѣхѣоу ари
ауаѣ хѣѣала илаѣырзѣѣа анызба – гѣгѣала иснырит.
Сыблаѣѣа ансыхѣуаз, схѣыѣрашыѣѣсѣѣа раан дан-
сыхѣапшуаз, заѣантѣ гѣыѣырѣа дула ибла разѣѣа
сырхыпшылахѣази!...

Апстазаара оумашѣа еиѣартѣуп, уи алаѣѣ хѣѣа
иахѣеипшу раѣѣоуп. Зны-зынла убас хѣысѣѣак еиѣѣ-
наршѣѣит, раѣѣак зѣѣазымѣуашѣа иѣоу, аха ѣѣѣа
уанрызхѣыѣѣак – урт хыхынтѣ Анѣѣа дырхылапшуеит,
иагѣымѣаѣѣитѣѣит умѣѣарѣ залшом. Ус акѣымзар,
сгѣырѣа еидра хѣантаха, лашара снамырѣо, ихырза-
ман еиѣѣатѣѣаха сыжѣѣа ишыѣѣкыз Аѣѣа санааи адыр-

оаенытдѣкѡ ари ахаќым дабасцылоз! Ус хымпада Хаз-
шаз еикѣиршѣеит ауп. Уигы дидызгалап, цъара акала
игѣи иргѣгаап, дицхраап ихѣазар акѣхап. Цабыргны, ари
ахаќым дахыызбаз, ганкахъала ѳыц исгѣаланаршѣаз
рацѣоуп, уи еихагы сгѣи арцшааит, аха даѣеганка-
хъала, сгѣырѣа абаскак игѣаѳи иааганы, ихы-игѣи иа-
лырсны исеихѣаз ажѣакѣа сгѣашьамх иацыртцеит, адуней
ауаа разкѣа шамымтѣац снардырит. Ахаќым, анкъазны
еипш, сыблакѣа дырхыцшыло, акыраамта снапы ауижьюамызт.
Уи сыблакѣа дахбырхыцшылоз, адунеитѣ кыязыба дуззакѣа
ирыхъканы шака гѣырѣеикѣатцѣа жѣпахахараза ирхыжълаз
ибозар акѣхарын, ажѣа кѣанда, ажѣа пха ада уи уажѣ
ихызхуа скальпельк адунеи аѳи ишыкам дырны: «Ахахаи,
угѣи умышьтын, ура ухатцоуп, ахатца дызкѣымшѣо егыкам...
адунеи зырлашо амра уахѣапшла, айкѣатцѣа наќ иуцырцала.
Уара упоетуп, алашара уахыцшны ушнеиц унеила», – хѣа сеихѣеит
данспыртуаз, дырѣегых ихата ибла гѣыцкѣакѣа рыла
сыблакѣа дырхыцшыло, – «Умшѣан!» – хѣагы наци-
тцеит. Абри аамтазы схѣычра ашыкѣскѣа рѣакѣын сара
сахыказ, убаскак сгѣи пшқарахын. «Ааи, ааи, саргы уи ауп
сгѣи иѣоу... саагылазаргы исыцрымзаауа алашь-
царажѣ сеасымтарц, алашара сахыцшны снеиларц
схатагы, хазтахым рцасаќнитѣ, иахынзасылшо слашаларц...
уи ауп асаркѣа сзашьтоугы...» – абас гѣаныла ихѣо мацара,
саркѣа гѣартак пшааны, машынала аоны иааганы, ахаан
ишыкасымтцацызгы, цхырааѣ дсымазамкѣа, снапала
ипќаны апенцьыркѣа иртассеит...

* * *

Избеит иштѣыуоз ашьац,
Ашѣт алабжышқѣа шаауаз.
Сгѣы иштѣаз ишѣыхъи хѣа срызтѣарц,
Ашьхыц аацѣажѣеит абас:
«Зны ашьацра илаз ихѣмаруа,
Игѣырѣго ашѣт зыкѣшѣалоз...
Зѣыѣ хѣыч аффахѣа изтѣакѣаруа,
Аѣырыѣра ашѣа ицалоз...
Гѣадурас ирымаз дзыхшаз,
Зтѣымтѣа итѣагылоз есааира,
Хынхѣышыѣа имоуит дахыцѣаз –
Иамуит – дзахыымзѣеит Аиааира!»

* * *

... Шѣымшѣан, –
аиааира хѣара иахтѣхоит!
В. Арзынба

413 мши тѣхи еибашъран,
Ашьаартѣѣыра хѣалагылан.
Иреигъыз хтѣеицѣа тѣахауан,
Рыпсѣадгъыл шырхычауаз гѣышпыла!

Аиаара шахгѣоз агѣра хгѣон.
Шѣымшѣан хѣа хѣаихѣон хѣапхѣагыла.
Агѣа днаскѣѣацѣо пѣхѣаѣа хѣдон –
Ахы иақѣэитахтѣѣуан Апсѣынтѣыла!..

АИААИРА

Ҳгәырҭа анхышхытҭәаз ҫшартҭәыуаз атҭкыс,
Агәыргҭара ҫартҭәуеит ҫарт!
Ҳгәы ҫнакаазеит ҫтҭеицҭа ахьҫацмыз,
Лабҭаба ҫаипылан ҫаибабартҭ...

О Аиааира! Заҭа ухьантҭоузеи,
Заҭа уҭҭамыҭҭоузеи уаргҭы!
Уҫадаҫкылоит, мариала уаҫмоузеит,
Ахаангҭы уиаҫтазом азәгҭы!

АЗАТҭӘРА

Уаҭ дыҭазам сааигҭара,
Схьаацҭгҭа збауа.
Адгҭыл цәҫәыра, агәысакара,
Сыҭәгылоуп ҫытҭа!

ҫынла амра исхаҭеиуа,
Сабылуа, счыҭуа!
Уахынла аетҭә исхаҭәеиҭеиуа,
Ахьта садыркуа!

Адгҭыл цәҫәыра, агәысакара,
Сыҭәгылоуп ҫытҭа!
Уаҭ дыҭазам сааигҭара,
Сыбжҭы заҫауа!

Схы санҭәышла, дырҭегҭх схала,
Сдәыҭәлауеит пхьаҭа!
Сеихо сахьнеиуа пслымз-мҭала,
Сеастом агәытҭҭа!..

Агәысакара, адгьыл цәхәыра,
Сзықәсыр еихтәаны,
Зыхьк ахьааиуа, тцлак ашәшьыра,
Сзакылсыр сеибганы!

Ауаа иееиу уа срыхтыгәлар –
Сгәакра цәгьа збауа!
Хәычы-хәыцла сшьара сзықәлар,
Ражәа ахьсахауа!

Ғыц ииз иеипш, дунеи кьақьа,
Сықәларын ҫацхьа!
Иаанартышан сгәы тырхаха –
Иакәшәаз ацацха!

Аха уанза агәысакара
Сықәлан сахьцауа,
Сызтцоу аидара ахьантара –
Анцәа иакәзоуп избауа!

1993

* * *

Уашьтан иалттрызеишь хәа ихәыцуа, –
ахаангьы дызфырхатцахазом...

Имам Шамиль

Уиашоуп, Шамиль, уиашагәышьоуп,
Ушеибашьҫыгәгәаз агәра згоит.
Аха амхәыцра акгьы иацсагәышьам,
Иалтцуа умбозар – утанархоит!

Зны ухәыцроуп ҫеишәа заа, –
Алымтцәкьа мхәыцкәа иқәпазом.
Атыхәтәан иузто узлымгаша ахьаа –
Аиааирагь – иааиран исыпхьазом!..

НОИ ИҒБА

Адәышкәағъаз иқәыргылан,
Нои иғба ақатқара данағыз,
Шьоук иңьаршыауан гәаныла,
Мшәан, изхитқозеи хәа зыс ?!

Ашәарта анааиуа заа игәатан,
Аңсеикәырхага ғба зчаңаз, –
Назаза даанхоит жәлар ргәатқан,
Ихъз ианықәлоит уи нцәатқас!..

СЫМШ АҚӘ

...Зымш Ақә ҳарак дузза ихалан изылбааз иоуп
«ишьхнытцытцәкьаз», убри иакәтцәкьоуп
ифырхатцоугы!

Абри афыз аңышәара дузза сықәгылоуп, –
сдоухауп ари аңышәара иахысуагы.
Уи гәгәоуп аңыр еипш, аха аңырғы
агәта ахъазеикароу ағеөхәа ианхжәо ыкоуп!
«Умшақә, нан... умшақә рхәама?!» – цхәыск
лмыткәмабжь аарлахәа иаафны исаҳауеит лбаантә,
хараза сшыап иатцытхьоу адгьыл аңнытә!
«Мап, о, мап!» хәа ишсымчу ғыстүеит. Сцеипш –
цеипш еицәа ацимтарцаз Анцәа сихәоит. Ажәған
цамтам аталашәыра салакнахауп – скәанызануа,
слакәакуа, Сымш Ақә гәырцынтәшәа иахьпазоу
ахакьышәкьышәра сшықәгылац сықәгылоуп!..

АЖӘАҚӘА, О АЖӘАҚӘА!..

О ажәәқәа, ажәәқәа,
Сгәы-сыңсы иахылтңыз ажәәқәа!
Ҳфырхацәа рхәтгәынқәарә снейцыпхьаза,
Сыңкәын шәидтәалоуп шәидеизаланы –
Зны икырқы зласырхәыхәыз шәакәымзи!
Зака сшәози – шәарт җеила шәимтцар хәа,
Иара изы шәтәымхар хәа,
Шәимбо-шәимахауа игәы лашәхар хәа!
Аха разкны, ус дкамлеит – иңсы шәыҗәаран,
Бзиа шәибон – дшәыхзызауан есшаргы.
Абцар аанкылан еибашья дызцазгы –
Зегы инарыцкны, шәа шәеикәирхарцоуп!..
Уи ауп шәартгы, сыдам-здам уафы шәизгәамто,
Уахгы-җынгы иханы шәтәаны шәызтцәыуо...
О ажәәқәа, ажәәқәа! Имацара иоума –
Шәыңшишь – ифызцәа шакаф ыказоу!
О ҳаңкәынцәа, ҳахьзырхәагақәа!
Шәыгәхьяахгоит, ҳагәлымтцәахқәа,
Шәбара ҳаргәакуеит! Итцозеи иараби –
шәлакта ҳантамцшижьтеи!..
Ишәырхынхә, о ажәәқәа, ҳаңкәынцәа,
Рыңсы ҳазташәтца, шәа ишәылшоит уи –
Ауафы деиәтцәа дықәзар деиңызшьуа шәоуп!
О ажәәқәа, ажәәқәа... сшәыхәоит,
сшәашьяпкуеит – шәсыңхраа!
Сыңс иахылтңыз шәоуп шәартгы –
Ҳаңс иахылтңыз шәырхынхә:
Шәеибаңшаа, шәеибарҗыха, шәеибаргыла!
Саргь сымш Акә ҳарак ахафазара сахьықәгылоу
шәхалан сылбаажәга – уи шәара шәыда
уафытәыфса илшазом!
Сыңсы ташәтца, о, ажәәқәа, анкья иштәз еиңш –
Сынаур затцәык леиәеиуа адәы иқәшәмырхан!
Ари жәбоума, зака сыгәнаҳахаз –
Сызбо сыңсы тоу цыыршьо – сыңсы тазамкәа!
О ажәәқәа, ажәәқәа, гәыгыртас исымоу сажәәқәа!

* * *

Аибашьра гэгәала иснардырит Ажәа иатцанакуа,
ишабалак ацәажәара шамуа. Уи ауп бжеихан
афымтра зеигъасшьо.
Ицъасшьоит шьоук телехәацшрала, радиола,
иара ус аизарақәа рфы рцәажәашья, –
шақа амцхә рхәозеи, ргәы итам, рхы итам зақа хкы,
иара ус баша ихәатәуп хәа, ирылацәажәозеи!..

* * *

Изықәшаз амза еипш адунеи сықәхеит,
Изхахәлаз амра еипш слашьцеит!
Убасқак идуззан уара усыгхеит,
Убасқак утцеи лашан усыпхеит!

* * *

Адуinei уа узыхәа ипцшзан, илакәын,
Адуinei ашта угәырғо утан.
Аеа-ца Цъамхәыхә ифыаз уакәын,
Аеа-ца Цъамхәыхә иеипцшгъы уцқъан!..

* * *

Сышгылац сгылоит ашьыжьшараз,
Сымтәа сызғугъы нас қәцароуп.
Исзымхо иарбан? – убзиабароуп,
Исзымхо дарбан? – Уара уоуп!..

* * *

Амѡа сықәуп шыаѣа-шыаѣала,
Сныгәнысуа сшаац саауеит.
Агәырѡа саиаауеит гәырѡала,
Ахъаа – хъаала исыхәшәтәуеит!..

* * *

Атцәѡаншьап тацәуп, иташәашәоуп,
Аѡнытцка уацәшәартә илашьцоуп.
Уахьтә итыѡуа – гәырѡашәоуп,
Уа итагәақуа – са сыцсоуп!..

ЛЕОН ИОРДЕН

Леон иорден – ари абақаз, –
Леон сизхәыцуа са сантәаз.
Леон иорден – абас агәақраз,
Сара изсоуи лахьынтцас!

Аха мап, мап, исхәо ҳақзам,
Уи заҗәаршьаз ицсы җоуп!
Ари схала слахьынтцакәзам –
Ари сыжәлар рлахьынтцоуп!..

Ақда, 1994

АТОУРЫХ ШАХАТУП...

Дасу ианиашья ихатдашьоуп, рхэоит. Жәлары зегы еицахзеипшыз гәырға дуззаны ишыкалазгы, иаххаагаз аибашьярәы дасу хатала дзыниаз иара идыруеит. Сара сзыкәшәаз, гәгәалаза схы-сгәы ианырыз, иахьяггы псеивгаха сызымто, ғык-бзыкала хәашья шамамггы, шәкы рахьтә хәтак – акы ацымтца, ак агмырха – смашьхәылтц амца шацраз изфит. Са сыпстазаара дағазәы ипстазаароушәа, афбатәи, ма ахпатәи ахағәхьы ииаганы, иара иатәзам «аңәеижь» ақәынтцаны асахья тысымхит. Избанзар, са сыпстазаара са исыпстазааразам, сыжәлар ирыпстазаароуп, слахьынтцаггы – сыжәлар ирлахьынтоуп...

«Аби цей ахьейоһагаз» ахьзуп бахәык, –
Псхәыка шьхамфала уанцауа.
Ажәытәзахьтә иаафит ус збахәык,
Җаргь хазбахә усоуп ишгауа.

Җа ҳаицәзырзыз аибашьярами, –
Җазғазыз «абахә» еиқәатцәоуп.
Уи ҳшағысызггы мцалами –
Наза ианымтцауа ҳашьта ағоуп!..

АН ЛНАПАЛА ИЛФЫЗ ЛЫГӘТЫХАЖӘАҚӘА

Беслан сыпсатыфара лаша диит Акәа, май мза 10, 1970 шыкәса рзы.

Мшаены данииз инаркны Апсадгьыл абзиабара, аламыс, апату рныкәгара, псыцкьала адунеи акәзаара – абарт иреигъзоу ауафьтәыфсатә цәафа кәзшья-чыдакәа зегь бафхатәран Анцәа ицишеит. Илан уи аиашара, ақьиара, ахыкәкы ацәхьамттра. Ибаны даанхомызт амц, агызмалра. Деилкәа-еилгәыцәын, иааипмыркьазакәа ибаф иртәуан, зынгы-пхынгы зыхьшәашәала иеикәа-бон, ахатца гьефара иеазикуан. Инаидутцалакгы, ахәаха уамразакәа, унхьапш-аахьапшаанза инаигзон, иоухәрц иутахугы, ихәаны уалгаанза, иара идыруан – афырхәа днатрысуан!

Иахьабалак дахьзарц итахын, зегь иара ирыцхаи-шон... Сара, иан, уафы ишимбац, лымкаала ари ас дахьыказ азы сихзызауан, цьашьатәык дшалашаз збон, сицәшәон, ипсы нтыркәкәаа зегьы ирыхтнитцәон, ихы деигзомызт!

Уара с-Беслан, уара скәашә пшза, уан уара дукәых-шоуп, абастәкьа зегьы рзыхәа уеипшны, абриакара афызцәа ахьумоу бзиоуп, аха уара ушырзыкоу еипш даргьы узыкоумашь, афызцәа иашакәатцәкьа рыпшаара ус имариам анысхәалак, – сара издыруеит, мама, ихәон, зегьы бзиа иахбалароуп дара шыкоу ала, – ихәон. Зегьы ргәы-ргәатцәа дтацшны, асаркьа инарбошәа акәын рказшьякәа шидыруз, ишеиликаауазгьы.

Уи саргьы итцдыраахьан, зны-зынла дшаафона-шылалак– дцама, дыказма, дааизма, ихәеи, ииуи хәа ифызцәа рзы итцаашьякәа рыла...

Адых-дыххәа ишьапкәа кьдкьо ашәхымс ихьтцшья, иблакәа ихалашо, ижәфакәа ццацаза, ахатца назааза, ахатца гьеф ззырхәо иакәны, хафны ирлашон, мратцас ирлашахататцәкьон! Убриакара ипшрей, исакьей, иеинаалашьей ссирын, ахаацәа икәнышьшыла дцон, ахаацәа еснагь ифькәын, ицәеижь абырфын еипш

еилцхаауан, акадифа еипш дкэымшэышэын, амра еипш дыпхатцэатцэаран. Иара дубаанза иччапшь уеалашоит рхэон дыздыруз зеггы! Сыхазына, скэашэ... исымоузеи, исымоузеи, схэон, мтцэыжэфада ажэфан сзаламло, сгэыргъара хэаак амамызт!

С-Беслан сара дсыхшеит хэа акэу цышэымшыан ариакара сзихыгехэауа, еиёкааны, ишахэтоу исзеи-кэыршэом азы, исзымхэо иреигъу иказшыакэа итцеггы ишырацэоу жэдыруз... Сара, иан, минутк схэыцкэа сгэы итамкэа, агэылара стэаны абацахэа сцэажэо, сы-цсы сшыо ахаан скамлацызт. Ашкол аёы иахэшьеи иареи атцара бзиазан иртцон, иёырцшыгакэан. Аёны сыёнагёежыуа, ианбаауеи, ианааилак ирфо-иржэуа хэа сырхашэаломызт. Беслан сыцсы сшыоит хэа ихы ныкэитцарггы, жэантэ снейны сихэапшуан – мтцык икэымтэандаз хэа. Амацурта сыёнагыланы рхэы санаёытцёкыазггы ашэа схэон. Бесик лаша сыбжыы икэсыргон «Скэашэ иан дикэыхшоума?» хэа. «Аиеи!» – ихэон иарггы. Дгэыргъон, даины сгэыдикылон, сиргэыбзыуан – саапсаракэа зегъ схеирштырц азыхэа...

Беслан Н. А. Лакоба ихъз зху Акэатэи абжъаратэи апсуа школдалгеит. Уи даналга, Апсуа хэынтцарратэ университет дталеит, аекономикатэ факультет аёы атцара итцон, апшыбатэи акурс аёы дыштэаз, аенышыбжэон идыдыр еипш, айбашыра ихъзеит! Беслан, аёны утэа, азэзатцэкэа мцар калоит хэаггы сызиамхэеит, аха астцэкыа еиха иахэеицэоу дафалоит хэа здыруаны – изуа-мызт, сарггы сиццон, уи идыруан иарггы, убри акнытэ ирмазеит, дызёыз иаби сареи зынзаггы ихаймырдырит. Ешыра таацэарак рёы рычкэын дицны дахънеиз, – «Уара аупшэыл маалык хэыц узгэаггыда, уоузыжыда, утаа-цэа абакоу?» – ихэзаап апшэма, мыцхэы дахъкэыпшыз, мыцхэы дахыпшзацэаз, дахыпшқарахцэаз цыашыо!

Акэа ханалтцуаз, август мза 15 рыёны, ахэылбыгеха, Беслан дгэак-гэакыуа дааин, шэалга-шэалга, шэы-матэакэак аашытышэх, халтцроуп, зегъ ацара иаёуп, уаха арахъ, ақалак аға итанккэа алалар ауеит, ихэеит. Ас

ихала ианихэа – сгэыргъеит, иара иакэымзи сзыцэшэоз, Анцэа иирхэеит сгэахэит! Иабгъы дазыразхеит.

Иахэшъа Амрагъы, ыымшкă-хымшкă псшьра хэа дахьцаз дмаацкэа, Пицунда сахэшъеитыб лэы дыкан, – уахь хцап хэа сазхэыцит. Беслан хара Акэа халганы ханигоз, ишысхэаз еипш, иара зака хичэшэоз атцкыс, хара иара дхацэшэон, дхахзызауан, – хара ақалақ халганы, нас иара хъаада деибашыырц игэы итакны имазаарын! Уи иаразнак хара иахзымдырит – ас ихала халттып ихэазар, анцэа ицьшыоуп, хэа амфа хакэлеит.

Ақалақ акалт хналтцуаны, ихакэхэхэло ианалга, хашлеиуаз, Ешыра инхо саб иашъа ипқа Лора лышкă хамфахытцит. Уи ханылба дгэыргъеит, шэахъааз анцэа ицьшыоуп, гэтыхас шэсыман, лхэеит. Беслан хсумкакэа амашына итыганы инаиргылан, иара днеины хаазгаз иаб иашъа Валерик деитанаидтэалеит, уи Акэакă дхынхэуан, ицкэын хэыч Адамыр лаша Цыгъардака дыкан, гэтыхас диман. Беслан, уара уабаци, анысхэа, сара Валерик сиццоит, ихэеит. Саргъы уаха сацрамлакэа, уара Акэакă уцозар саргъы сцоит, сара уара узыноуп арахь сзааз, уара уцозар – саргъы сымцои, схэан, амашына сынтатэеит. Уи идыруан уаха ишызымуаз, пшышала, ажэак мхэакэа амашына даатытцит. Валерик дцеит. Ауха Беслан дшыгэатеиуаз иааиршеит. Ашыжбымтан сахэшъаца Даур Аѳзба дицны, акы инацханы, Гэымста ахыкэан ахыргэцэартакэа рыкатцара иафыз Ешыраа рышкă илеит.

Устэи Беслан Акэакăгь дцазаап, ифызцэа ицшаан, абцъар архиаразы икартакэашаз еибырхэазаап, нас еицны иааит ха хыхыказ, рхы нахарбаны, иццакы-ццакăа ицеит Гэдоутака. Иркуа абцъар ахырымамыз иаруазыруан, рыцсахы еикэнарччон. Беслан харгъы гэтыха дус химан, дхацэшэон, хыхыказ акэымкэан, хфаскъаганы Гарц хаказар итахын... Август 18 рыены, амшын ихгылаз ага игба акнытэ Ешыра иалахысуа ианалага, Ешыраа рыцкэынцэа еидарамфангага машынак хакэыртэаны, абырбзан хкэа апшадаас ханданы,

аҕыжэсыжэхэа ишхавыккыоз, Гэдоута хнаргеит, уантэ Лыхны инхо сахэшыа лахь хөеит. Саатбжакгы хабжымсцкэа, Беслангы дхашьтахх дыфкылкыеит! Ицсы ихэламзо, Гарпқа хцароуп ихөеит, Амрагы Пицунда дахыкыоу илыбзазашыоу издыруамызт. Хөап ала хаикөшаны Гарп ханөеи, ихацыз ахөычкэа уа иааныжыны, Амра длышьталеит Беслан – саргы сицдөыкөлеит. Амра Пицунда зөы дыказ сахэшыа лабхэараа Уатхара инхоит, зны уа хныдгылап хэа ихамөатэны хыхьнеиз, сахэшыа ланхэа дуазыруа агөашө дылагылан, Пицунда икоу рхабар хэа егысыздыруам, ауаа алтцхьеит рхөеит, дара зымаазеи хэа дгөакуан. Ахэлара иналагон еипшгы, Беслан уахь деихеит!.. Хазлацоз амашына хөыч ала атрассахь хкылсны хөанынахха, иццакы-ццакуа, ахыкөалаа еипш амашынакэа хпыло иалагеит. Урт иахцылоз цыара-фыцыара хаанкыланы, шөгьежы, шөабацо, Гагра мшынла ага адесант зхигеит, еибашьроуп, амөакэа зегь куп хэа хархөон. Беслан уи иахауазма – Амра дахыкыоу, дшыкоу изымдыруа дгьежыуазма! Амөа хакөуп Пицундака... Бзыцта хыхьалсуаз ачкөынцөа, ахацөа, ируа-ирхөо иакөымшөо, еизаны, еилатцөатцөа иахьеилагылаз, амашына ихы тырхөхөаны рыкөөит-уан: «Ас шөеидхөыцла акөымкөа, шөнеилытц-ааилытцны шөгыла, хаирпланла цыара ак шөыларыжыыр ауеит!». Пицундака хөахылаххаз, анака-арака иахьабалак аурыс солдат гылан, уахь ацара руамызт, хаурыжыуамызт. Беслан амашына дыткыаны, уажөы-уажө дрыхөо, «Сестричка осталась в Пицунде, сейчас же вернемся» хэа рахөо, цөгьала ханкылсит. Икоу хэа егырзымдыруа, сахэшыа лведракэа кны, лыжө хыаны дааиуан. Цкыа аибабахагы хмоукэа, лыцха Астандеи Амреи аашьтыхны, хөөкыөкыө хайтахынхэны Гарп хөеит. Беслангы уф, гөышыа хэа ицсы аавигеит. Уажөшыта хара дхацөшөомызт, ииулак цыарак хаидикылеит!

Адырөаены Бзыцтантөи сахэшыацагы итаацөа иманы Гарп днеит. Уи ипхөыси ихөычкөеи ааныжыны данцоз – Беслангы дицымцар имуит. Уажөшыта Акөака

дызцомызт, аха Ешыра абаа хыргэгэарта кэзтэоз дры-
вагылеит, Акэакагы пшыхэра уахынла дцалозаарын.
Ешырантэи Гагра ахақөйттэрахь диасит. Излархэо ала,
гэгэалагы ихы ааирцшит уака...

Гагра ахы ианақөитыртэ ашьтахь даақэгьежын,
аихарак Нхытц-Кавказынтэ цхыраара иаан иказ
хашьцэа акабардақөеи, аедыгьақөеи, ашэуааи, иара
убас аказакцэеи рыла ишьақэгылаз, Ибрагим Иаганов
зыжэлаз акабарда цкэын дзапызас ар ргэыц далалеит –
урт абжеихарафьки иареи Гагра агараан еибадырхьан,
ипибашэахьан. 1992шыкэса, октиабр мза антэамтаз да-
реи иареи, хар рнапхгара ирыртаз адтала, Очамчырака
ацхыраараз тцхла ацъапцханы згоз абаржала амфа икэ-
леит. Иахьнеиша иназаанза, рбаржа бжьысит, азы талеит.
Амшын акэзар, уафь ишимбац ацэкэырца шьтытцит, ага
иакэзаргы, илапшыкэтцаны, апрожекторкэа рыларччо,
даакэымтцзакэа дреихсуан. Арыццхара хакэшэеит хэа
Гэдоутака ацхыраара ианахэа, Бесик иаб иашьа Ар-
тур капданс дызмаз, «Комсомолец» захьзыз, ика-
тер ала длеины, хапсыра цэгьа ихганы, хаибашьцэа
иманы Пицундака рыштаб ахь иааигеит. Ипхастахаз
абаржа иакэыз ацъапцханы ага импцыхамшэарцаз
атцыхэтэанынза уа иаангылаз, изыхьчоз, азэык-фыцбак
еиха агэгэакэа хэа ирпхьазаз дреиуан с-Беслан гэымшэа.
Амшын гэгэала иахьцэкэырпоз адагьы – ахьта, ачыхь
баапс ыкан. Ирацэафьны ачкэынцэа убри ашьтахь ргэы
баапсхеит, агэатэыхь рыхьит. Иара Беслан, гөакрак
иакэымшэазаз иеипш дыкан, уаф имимбац ахачхареи
афырхатцареи ааирцшит, дхэыцаахыс маха-шьахала
«иеахьизрыжэуаз» ицхраазар акэап. Фымш-хымш
аатцуаны, Акэа агаразы, ноиабр мза хца ацэылашамтаз
еицкааз Шьроматэи рацхьазатэи ажэылаз гэгэагы
хьахэхьачарада иеалаирхэт. Уакагы рацхьа игылан
ицоз, рацхьа цьаханым еикэатцэа аталара згэагызгы
иара дреиуахеит. Гранатомиот хэа изышьтоу абцъар
баапс икын, дшеибашьуаз фырхатцарыла дагытахеит!

Абасала, с-Беслан лаша, дтэицны сыбла дхызар ихысымхуаз, сыпсахаара зегъ злаз сычкэын, сгэыгырта ду, данфатцхаханахыс дзышьтаз ахатцарамфа данылеит, хызла-пшалагы ипсадгыл аѣацхъа идыз иуалцшъа наигзеит!

Ари зегъы зхысхэаауа, хапхъака игыло ххэычкэа Беслан иеипш ифырхацэаны, ихааны, ипшзаны, игэгэаны, рыламыс харакны, ргэыбылра дуны икаларц ахыыстаху азыноуп...

АНДУ ЛГЭЫРФА

...– Иаб, ма иаб иашъа уаф даныкам, амашъына ашэ ашышьыхэа иаартны дынталон.

Аус ааруны, аштэѣы цхъа дцо, шытахъ даа-уа цытраамтак ианирныкэалак, агэашэ аартны нтыткэа интигон. Апенцъыр акнытэ сшыцшуа, иансамхацэгъахалак, адэылтцха самразакэа, архака дылбаауан. Уа астадион аѣы еиха гэатабгата арныкэашъа итцарц, ашышьыхэа, амаршэ кны дакэшон, дакэшон... Машэырк ихыыр хэа сшэаны, сгэы иамукэа, уахъ сычекынцда сылбаагэышьон. Астадион дахъакэшо имфа апцхъа санынеипырагылалак, иара дыччо амашъына ааникылон, апассацъырцэа сымамызт, бааи нанду, бтал, иахыыбтаху бызгоит хэа амашъына ашэ ааиртуан. – «Унан, уара алакъагэа, сгэы шпатукъеи!» – анысхэалак, – «Бзыцэшэахуеи... бааи, бтал, я первоклассный водитель», – хэагы нацитцахуан. «Ус уара умсаит!» хэа шысхэо, изгэагъуа-исзымгэгъуа, амашъына сталан снаиватэон. Илоу аказара ду сирбарцаз, еихагы ихы дазыгэдуха, иара дырфегъых астадион акэшара далагон. Цшыынтэ-хэынтэ ханакэиршалак, арха агэы дықэланы, аусхэарта апцхъа игылоу хқытауаа «абарт зѣу закэи» хэа хашцъаршьо, ахухэа ххықэахъ дыфхашэалон. Сышцаббо

анихэалак, узаманоуп, амала макъана уи уақэтэан уныкэалар стахым анысхэалак, уажэ сақэымтэар – санбақэтэо хэа аччара длагон... Уа сара адунеи зымбаз, уа сара зымра кыдшэаз!..

Акэантэ данаауа изакэызаалак, канфетзарггы, ахэыцкэа реипш ак сзаимгарггы иузомызт. Срыц-хаишён, аутрафы ак кастцоит хэа баламган, шыта ибылшом, хара икахтцоит ихэон... Ахыртцэы бзиа ибон, сара изымфаша... дшааилак деихэткэыкэланы ашықаң дынтаңшуан – иахытасыргылоз идыруан. Ахыртцэы тцэырныстцацпхэаза лассы даандаз хэа сгэакуан. Лассы данымаалак – сыкэцъалкэа еипхыкэкэа хыртцэыла итэны иаанхон. Данааилак ааигэа исыртцэкэаз исырбон. Ианифалак – адунеи азна сарггы сгэы тэуан... Ашыац иркыңуамызт, иара убри ахыртцэы анифозггы, деигзошэа акэын ифашыа шыказ... Даацпхэаза днеины хгэылацэа ибон, архака дылбауан, араптцафы итэоу абыргцэа иеырзааигэатэны дырзызрыцуан, упсынтцы духааит, дад хэа дарггы икэныхэон... Убри асаби дышшаз, гэыблышыас имаз хэа са исыздыруам. Ус дахыказ азы сагыңцэшэон, ас гэыблышыа убахёума схэон!.. Абыргцэа иахыкатомызт уи икаитцоз, еилика-ауаз... Сара жэымтацэгыа, акыр сыкэзар анцэа дысзимыхчози, уи иеипш срыцхазшыо, сеилызкаауа азэыр дкалараны дыкоума шыта са сзын ари хдуinei афэы!.. Бмата дфырхатцахеит, ицсадггыл ахычараз ихы-ипсы дамеигзеит рхэоит. Уи тцабыргуп – ани афрауаф ихы пхыеикран дыказма, – ари аипш арыцхара ду ижэлар анакэшэа... аха са исыпсхэои, нан, иаб ипсыхэои? Иахэшэа, иан... иаб иашыцэа, иаб иахэшэа, урт ирыхшаз... Иан лахэшэа, иан лахэшэацацэа, ифызцэа-икэлацэа...

Илыпсыхэои мыщхэ бзиа иибоз Гарптэи иан-ду? Жэларык дзыпхаз ишцахапсыхэо, иара длаша-лашо дахыабжыагылаз хабжыара бжыкка зака итацэу шэымбои, нанхеит, итзыртэаауада шыта уи – ишцахапсыхэо?!

Цыгярда, 1994

СЫЦХЫЗ

Акыр тцун Беслан лаша цхызла дсымбеижьтеи, уи сгэы иалан. Иаха цхызла дызбон. Ҳзала аҫы атзы иадгылоу адиван дыхэхэаза дықәиахуп. Хатқак, –«Шьта лассы днаскьахгоит, ҳтәыуап», – ихәахит. Сара сыцқәын ицсы там хәа схахьы иаазгарцгы сгэы итахым, стәыуоит сҳәаргы сылағырз шымаауа здырхуеит. Ахатда дтәыуаны данықәт, Бесик ишқа сҫынасахит, ааигәа саннеи – ишьамхы аахаирқәалан, зегьы иаагәартәртә, изшьапык ааирқәацахит. «Уннан, ишьапы иртцысит!» хәа иан лыбжьгы аасацахит. Санынеихагыла, ианакәызаалак иҫыхашыала, ибла кәазқәа шашаза иаахитын, даасҫапшит. Сҫы исзамырхәеит, аха ицсы тәлеит хәа акәыкәыхәа сгэы хәхәеит, ахаан изласымбацыз алагьы агәырғьара дузза самеханакит! Ари збаз иангы, сара саламкзакәа, иаразнак ихахәы цхьахәо, дгәыкытәыкуа, игәы лҫықәжьны игәыдкылара далагахит. Иара изымбатәбраха, ихы шытихырц, икалаз еиликаарц итахыхуп! Сара иҫацхьа шыкоу сгылахуп, гәыцҫык ахәса ашәы зшәны итәоу имбандаз, дшахтәыуо еилимкаандаз, уи еихагы итәулазаны игәы ахәыр хәа сшәахуеит. Абри сшаргәатеиуаз сҫыхеит, иаразнак сагьқәит ицсы там хәа знымзар-зны схы-сгәахьы ишаасымго, цьара азәы иҫаиршәыргы шызымуа хәа.

Ааи, Афырхацәа ахаангы цсра рықәзам!..

АФЫРХАЦӘА РЫЦШЬАТЫП

Ара шәанааиуа шәыбжы шәырмацла,
Шәшьапышьтыбжықәагь шәмыргалан.
Арака ицәоуп хдыынць ФЫРХАЦӘА,
Агәлымтәахқәа – Ацсны еикәзырхаз!
Зуасиат нзыжыыз: «Цқьа шәеилатцә,
Баша ибжамзыртә хшьа икатәаз!..»
Ара цшьатыцуп – арака шәхырхәа,
Ара Анцәа иґацхьа тоуба жәуы.
Гәнаха змоугы – гәнаха шәхызхуа
Еихау зыкалом Нцәахәы!..

АЦСТАЗААРА АШКА

Ҳаинышәеит дырфегьых уареи сареи,
Еинышәашьа змамыз ҳаинаалт.
Угәеисра дырфегьых исгәеисрахеит,
Угәашәқәа дырфегьых сырталт!
Уашта снеиааиуа сахьықәу –
Аґыцныкәа сиеипшуп акыр.
Улацш хаа мфашьо исықәкуп,
Ишсыгымгы збоит ужәфәахыр!..
Исыгхаз сатоутцом аргама,
Исзууз уатастцом уаргы!
Узхымзац рацәоуп ҳәа макьана,
Агәыргәғәагақәа ухәоит есқьынгы.
Сақәгәыґеит умра ишеишеиуа,
Сақәгәыґеит умза цхьыбжьон.
Уашта ду сықәла сахьнеиуа,
Усахәытхәытуеит: – Уаха узжьом!..

Убла сшыцшыло снеитатцеит,
Ушыац мырҕацыкэа снаскьоит.
Уцсыц хаакэакэара сҕасуеит,
Ғыц, ҕацхыа ҕыц угэра згоит!..

Акаа, 2000

* * *

Алашэцэа урылахар – уаргыы улашэхойт хэа,
Кэышк ихэамтан исахахьан.
Сгэы иаанагомызт уи саниойт хэа,
Жэларык алашэцэа рыгэҕа стэан.
Инапыршышыуан урт – рыфатэ рбомызт,
Арахь ацсымтэра иннартэон.
Ғахаи-дагэеи... рҕы еилгомызт,
Азэ имтэз – егы дахаланы ифон!..
Ацсадгыыл абаказ, уидеиа абаказ,
Ухақэитра, ухыцшымра – зегь мцуран!
Аишэа ҳахатэан ҳоыза игэаҕраҕ,
Алашэцэа еицлабны ирфон, иржэуан!..
Уажэы-уажэ сыбла снапы ныхшыло,
Сгачамкны срылатэан рыгэҕа.
Итахаз ҳтеицэа сыбла ихгылон, –
Исымбо слашэхар хэа сшэон схата!
«Аскаҕеи уаа зырлашэызеи, –
Сахьтэаз схэыцуан сгэы хахэа, –
Изышьтаз иацэхьатцны изыхынхэызеи,
Рыбла ак амбо, ргэы лашэха!..»
Истаххеит сгыларц исықэлашыцаанза,
Схата слашэхаанза сыцсы згарц, –
Нахьхы цыара лашара хэычык иаанхаз,
Ацсахэага изулак сахьзарц!..

Акаа, 2005

Апсреи абзарей уанрыбжъагылоу,
 Уанеимаркуа – уеимырхха,
 Ианеизуркэкэо умч иулоу,
 Уанизгэакуа атынха –
 Уааигэа-сигэа уаф даныкам,
 Адэышкэагъаз ду агэтаны,
 Ухэны уахышьтоу, наĳ, цѳѳантѳыĳа,
 Анцѳѳа уанихѳѳо уѳѳацшны! –
 Идуззоуп уи аимгеимцара,
 Адунеиаѳ зегъ уи реихауп.
 Ухы уалнарцшуеит умацара,
 Уашѳѳа зхылтцагъы уи ауп!..

САШѳѳА

Ажѳѳақѳѳа злам ашѳѳа,
 Ажѳѳақѳѳа злам агѳѳыѳа –
 Абри ауп иахѳѳа исхѳѳо сашѳѳа,
 Исызымто ацсыѳѳа!..
 Ажѳѳала иузымхѳѳо ахѳѳаа –
 Ажѳѳада ахѳѳашѳѳа цшаатѳѳуп.
 Упс иахурзаауа мажѳѳырцаз заа,
 Лацшыцѳѳагак ақѳѳымшѳѳо итѳѳахтѳѳуп.
 Ажѳѳақѳѳа злам ашѳѳа –
 Ажѳѳытѳѳ ашѳѳа ахаан иажѳѳѳом.
 Ажѳѳақѳѳа уламыз сашѳѳа,
 Ажѳѳада иухѳѳо –«ажѳѳала иузхѳѳом!»

* * *

Ажәфән, ажәфән, мшын тәула,
Тәфә змам аетдә зтәцсоу!
Са сүхәәшүеит сүтәгыла,
Сгәы тәзызо ауразоуроу...

Ажәфән, ажәфән, мшын тәула,
Етдәк кыдшәеит, ицәеит нас.
Изыхьчамзеи урт уа ула,
Изкыдшәозеи урт абас?!

1965

АЕТЦӘАҚӘА

Етдәк анкыдшә – еакгы кыдшәеит,
Икыдшәаз инашьталт даеакгы.
Урт икыдшәазгы азымхеит –
Ус икыдшәеит даеа шәкгы!..
«Итәцәуама ажәфән, анаңьалбеит,
Етдәк кыдымкәа илашьцарц!
Рацәа ҳақәзааит, рацәа ҳалгеит,
Мчыс иҳамои ҳаикәзырхарц!..»
Абас ҳагәжәажәо ҳшатцәцшуазгы,
Икыдшәаз руак аалашеит.
Егьырт ажәпак ибылхьазгы –
Иңыцу ртыцқәарң иааикәәччеит!
Асар рымфә итәцәхьазгы,
Жәфән иагәылхәа ҳназыпшит.
Атқ ду ззымшо изхахәлахьазгы –
Уатцәтәи ҳамш ахь ҳааццакит!..

Ақәа, 1994

АПСУА ЕИБАШЬҢЫ

(1941–1945)

Сиит сара Лыхны,
Сиит Калдахэара.
Сиит Ацшьдэны,
Сиит Ацандара.
Исхытцзауам шыарда,
Скэыпшзоуп даара.
Сиит сара Цыгярда,
Сиит Атара.
Сиит сара Цыырхэа,
Сиит сара Члоу.
Сиит сара Анхэа,
Сиит сара Цсоу.
Сиит сара Дэрыпшь,
Кэланырхэа сиит.
Сиит Жәәндэрыпшь,
Блабырхэа сиит!..
Аибашьра антцысы –
Аибашьрахь сцеит.
Иахтныстцеит сыпсы,
Стэыла сыхьчеит!
Адунеи иахьабалакгы
Сыбафкэа ашеит,
Аха сахьыказаалакгы –
Шәа шәфы саанхеит.
Шәыхәрақәа ғыщуп,
Шәхьаакэа ажәуам.
Ес-ииуа сшәыщуп –
Ахаан сыпсуам!

СЫЗЛИААЗ АИБАШЬРА ДУ

Зны-зынла абыргцэеи сареи хшеицэажэо, иаарым-
фатэшэа, шықэсла иухытцүазеи хэа исазтцаалоит. Ұын-
фажэи аказы сиит анысхэалак:

– Еи, дадхеит... аамта удафзак иалиааз уакэзаап!
– хэа иаакэыпсычхауеит, уахагы рацэак ацымтцакэа,
дасу ипстазаара дшазхэыцуа мфашьо, еиқэышышы иаа-
тэоит, нас рцэажэара даеак ашка иниаргоит.

Абартқэа раан, саргы схэыцрақэа схэычра ашықэ-
сқэа рышка срыма рёынархоит. Зегь реиҳагы игэ-
гэаны сгэалашэарафы иаанхаз – сахьяаз аҳаблан,
нырцэ-аарцэ ҳахэкэа рёы, азэык-фыцбак атаҳмадцэа
ракэымзар, ахацэа зака имачфыз ауп. Сыбла иаахгы-
лоит ахэса быргцэа: Цъарымхан, Хьмур, Хьыкэыч,
Анна, Камачыч, Антица, Аграфина, Маиана, Гэлиза, На-
тариа ухэа ирацэафны. Исгэалашэоит иаакэымтцзакэа
урт аибашьра азбахэ шрымаз. Нтцэара зқэымыз русқэа
ирхашэланы фыцба зынеидтэалар, рхи-рыхшареи рёы
иаанымгылакэа, аибашьра-мца иалагылаз ақыта жэлар
ртцеицэа рызбахэ аацэырыргон. Ирхэоз-ируаз гэны-
скылартэ санахьз азамтазы, аибашьра еилганы, уи
иацэынхаз азэазэала еихьышэшэа-еипышэшэа аара
иалагахьан.

Убарт амш хьантақэа раан лассы-лассы ҳафны дааи-
лон ҳгэыла ааигэаза – Азын Ҳацъарат ипцхэыс – Камачыч.

Аибашьра ианналагатцэкэа аррахь изыпцхаз лыч-
кэын Леуарса, уажэ Апсадгьыл ахьчара дахьафызынтэ
ихабар хэа егыкамызт. Аибашьра агэта ааифна-
шахьан еипш, ихьыз, дызташэаз арыцҳара здырхуа-
да, уаанза игэырггэгагаха иаауаз исаламшэкэкэа аара
иакэытцхьан. Камачыч гэырфа дуны илыман лыхшара
иреиҳабыз Леуарса ибжы маафуа, избахэк ыказамкэа
дахьбжыазыз. Аиҳарак лара амца лзыркуаз, дтахеит хэа
ипцсы раҳахьаны илцэыртцэахуазар хэа акэын. Избан-
зар, Камачыч ибзианы илдыруан Бгажэ Есыф ицкэын

Арзаабеи дтахеит хэа ашэкэеиқэаттэа шаахьаз, аха иан Хьмур лахь ишдмырзоз, бымшэан, даап, хэа лыуа-лтахы лгэы шдыргэгэоз.

– Зегь реиха сзыцэшэо, дтахахьаны исашэымхэозар хэоуп, – даацэажэалон Камачыч, лыблақэа лылағырз рхыхэхэыла. – Жэлар рыцкэынцэа рхы зқэыртцоз ихы ақэимтқар иуамызт, аха инышэнап ахьыкоу здыруазар, исыбаргэызи!..

– Анцэа игэамцхо бымхэан, итцасума! – иналыкэ-тэкьон ахэсақэа. – Ус ак аадыруазар, хара изабхэогьы хеахзыкажарызу? Леуарса бара быңсы дахылтцит, аха харгы бара беипштэкьа хзыгэхэараз хасаби иакэын...

Арт ас анырхэалак, зыгэтынчрақэа ртыхэа цтэа-хьаз, иахьеи уахеи зыблақэа тра агэшэ иазыцшуаз ан рыцха аңсык леааиқэылкуан.

Абыржэы абарт ацэахэақэа анызыфэуа аамтазгы, сцэа ианыруеит уи лхьаа, лгэырфэа, лацэажэарагы сзыхьантоуп. Ускан схэыч хшыф ала зака ихьаазгози Леуарса дахьымаауаз, ахаан дшысымбацызгы, схала ипшра-исахьа схэфы иааганы итысхуан. Абар, даазшэа, зегь рацхьазагы сара дгэатаны, сыфны, сыфны сипылазшэа, ицэа ианаало ишэу ар рыматэа ишэхыччаауа, иблақэа ихалашо, имахэфа гэгэақэа рыла сфышьтыхны ихэда снықэиртэазшэа, еицарсаны ихаз ихылца ааихыхынгы сара инасхастцазшэа. «Санцоз умизацызт, узакарахазеи, лажэ-хатқарцыс хэычы! – даацэажэахуеит иара хэхьнеиуа. – Афны зегь еибгоума, шэышпакақэоу?» «Ааи, хайбгоуп!» – схэоит азныказ, нас фыстзахуам, избанзар, ақытсовет афы аус зуаз саб фынфажэи хца шықэса рзы иааиқэшэан дшыпсыз, сара ускан сышгараз, зынзагы дшысгэаламшэо схэарцстахыхым. Уи сара схьаақэа зегьы иреихау хьаауп: зыда упстазаара хэартамыз, аха зааза иуцэызыз, знымзарзны зыпшра-зсахьа умбац, гэаныла ухафы иааганы рсахьа атыхра, гэаныла рзызырыфэра, рацэажэара, гэаныла рырхынхэра. Уи зегьы атцабырг ишацэыхароу анудыр-

лак – угәыпшқара уиаины, уафы ишимбац агәырфара, уимоу, зны-зынлагы атәыуара...

«Сара санцоз уара амгәарта утан... уаха уеипш зеипшроу хатдарпыс ххәы дықәмызт. Ушиз ансзына-рыцха – сгәәқрақәа зегь схаштит, былффы смахазо, хысбыжь слымха итамыфзо аапынрахеит сара сзы, гәыргъара духеит! – ибжы саҳахуеит Леуарса. – Фыза бзиақ дсыцеибашъуан – Гари хәа. Ақырынтә иаргы саргы хапсқәа фибакхъан. Убри ихъз ихъзышәтца хәа рзаасыцхан – иухъзыртцамашъ?» Дырфегьх ґыстхуам, избанзар, сара даґа хъзуп исыхъзыртцаз, уи ахъз нтаршәны иртәахит, иара деибга-деизфыда даныхынхәлак, насып далаланы хылтқк даниоулак, итґеи хәыч ихъзыртцарцаз...

«Шәрацәафума... сара сышьтахъ ииз?» – деитә-тцахуеит Леуарса, афны сназанда хәа дыццакы-ццакуа, ашаца-шацахәа амарда дафалан дахъфеиуа.

«Храцәафуп... жәафык-жәохәфык ҳақоуп!» – схәахуеит, чкәыни-зґаби зегь хнейхыцхъазаланы.

«Сышцакъатґеи, – дгәыргъоит иара, – атцара зсыртцалаша уаф дықамзар хәа сышцашәоз, уи еицәоу егықам адунеи афы! Шьта исыбаргәузеи, зегь шәнеилартәаны атцара шәсыртцалап, ашьа зызкахтәаз Хапсадгьыл иапсоу тґеицәаны шәсаазалап!..»

Аибашърахъ дцаанзагы, хқытан ртцафыс аусу-ра иалагахъаз Леуарса, абри анихәалак, уафы ишимбац агәыргъара самґханакуеит. Ижәфа сахықәтәоу, сцәырҳаны сґыхазшәа, ишсымчу сыбжы тыганы афытра салагоит: «Леуарса дааит, Леуарса дааит, Леуарса дхынхәит!»

Лада-фадантә, еихысеипцысуа ххәы иқәынхо зегы еибарыфны иахдылахуеит. Мақәамхәараа хәычқәа зегы даарыгәтыларкуеит. «Шәапхъа дызбеит» хәа сара гәадура змоу тцақа снаргыланы, азәазәала зегь фышьтыхуа игәыдыкылоит. Зегь неибейпшны рымшәхәқәа амхзахым, изґабцәоу, ичкәынцәоу узымдыруа икахуп...

Дыџуа дыџуа, лыпси-лыпси еихъымзо, атцыхә-тәан дааихуеит Леуарса иан Камачыч. Шеишықәса дыззыпшыз лыцқәын ихнымхәра зегь реиха згәахы ҟнакаауаз лара шлакәыз дырны, наҟ-ааҟ хаанаскьахуеит. Ани ҟеи ааигәыдеибахәхәалоит. Ан дтцәыуоит, дтцәыуоит иара Леуарсагы. Хзыгә-зыгәза, хгачамкны хыхыгылоу, изыртцәыуо нагзаны иахзеилкаахуам, уимоу, уажәраанза згәыргъара хәаак амамыз харт асабицәагы атцәыуара хамҟханакихуеит...

Гәаныла итысхуа абарт асахьақәа рыла, сшааи-шааиуаз уаанза исзымдырзоз хшыџтакык сагьазкыл-сует: ауафы агәырџа ду иманы дантцәыуо еипштцәкьа ихьантазаап амцхә дгәыргъацәаны дантцәыуогы, аха уи еихау насып лаша адунеи иаламзаап!...

... Иахьаеипш икказа исгәалашәоит, зегь хыма-псыма ахандеира ианаҟыз, иахьабалак агәыркхәа аҟата тьысын, аадын анеиладуаз мшык азы, сан лахә-шья Шьяаидат аутра кәакәо дыштаз, Камачыч да-аит. Саргы анаџска аутра иалдаз атхәаакәа руак сыбжьаҟәыкәны ахәмарра саҟын. Аскак аамта ибжьа-лахьоу Камачыч лхылҟсахья цкьа еилганы иснарбом, аха сацәымџашьартә дызласгәалашәо ала, цхәыс еиқәак лакәын, лоура назаазан, лыбжьы мацк иаатахәәешәа, агәыхалалра атцаны дцәажәон. Лафк лхәо, дыччо-дыхәмаруа хәа схаҟы дысзаагом. Лахьеиқәра зыц-рымшәоз лҟазшья убри аҟынгы ишылҟазшьяц илҟазшьян, уаха цсахшьақ хәа лзатомызт.

«Иаха пхызк збеит, измаану хәа ак сыздыру-ам, сара иҟамхаша!» – лхьаа ахьаа ацызтаз лыпхыз аацәырылгеит Камачыч, дыззааизгы уи шакәу мџа-шьо. Лара лыдагы сан лахәшья лҟы ахәса азәырџы абас рыпхызкәа еитархәо сахьан, маанас ирытџоу рытц-дыраара дазыманшәалазу сеидру...

«Изакә пхызузеишь иббаз?» – дтцаит сан лахәшья, ләага налпышьтыргәашәа дахыгылаз, Камачыч длы-хәапшуа. Абартқәа раан азырџа сашьцылахьан аҟ-

нытə, сызфəыз саакəйтцын, саргыы слымхакəа уирахь инкыдстєит.

«Архантə амфəхəаста саныланы сшаихуаз, лбаа иху ацхатцəры даакəсын, Леуарса даасыхъзахит! Иши-кəзшьаз еипш, иан сара анышə итцалаша, сиргəырргьарц акəхəп, ибжьы мыргазакəа дааиуазаарын, акапыхəагы стəы еилнакааит сышьтахька азəы амфə дшыкəыз, уи меижьарада иара шиакəызгы здырхит. Афырхəа санаахьахə – ифəастгəйдижьлеит... Сара иан ажəрацгəа, сцəа иалашəаз закəуздырхуада, сэгьимеигəырргьацəахит. «Уаама, нан, зынза ушаара уаама?» – анысхəа, – «Мап, ди, снашəылапшны абыржəйтцəкьа сеитəхынхəыроуп, уаха саауоу-сзымаауоугьы сыздыруам!» – ихəахит. Иара уа сшьапкəа насытцəкəалан, хахəык сныкəтəеит... Сыштцəыуоз саапшит. Ари бзиарак иазхəам, сычкəын деибгам, Шьааидат, сычкəын дзыхынхəзом! – лылагьрзкəа фəажжылеит, дахьгылаз даашакьшакеит, сара ахəычгы уи лыгəтəеира мыцхəы иааснырын, сэгьфəатцкьеит...

«Уаха бымхəан хəа басхəеит... ибыхьзеи, абаапсы, астцəкьа уафы ибахьоума, бфəарыггəгə! – Камачыч лкəзшьахəа зымхəацгəахəз сан лахəшьа фəалтит. – Быпхьыз акəзар, ибаапсу пхьыззам... Сшаара сааит хəа беихəар акəын еицəаз. Апхьыз шмаану бхабмырштлан, сышьтахька сеитəхынхəыроуп хəа ибеихəаз – Леуарса, амфə дыкəуп, дшаара даауеит ауп. Деибгоуп, дхынхəуеит хəа басхəеит!»

Амра аакылпханы асы анарзытуа еипш, мачзак афəаитанакит Камачыч лкəзшьа, аарлахəа ччапшькгы лхы-лфəы иаакəлеит, аха излагəастаз ала, уи пхарра хəа акгы ахылтцуамызт...

«Саазкəылаз ак снапы иакуам, ак стəы ахəом, – даацəажəеит дырфəегьых уаанза ахандеира зыпсыкəараз Камачыч, лыбжьы хьаа мацараха. – Чайфьхра сцар, арад сыбжьаланы сышнеиуа, ибжьы сыкəырганы фьитызшəа сахауеит, хьы снахьыпшыр – фьыкəбалла дфьжəу цьышьоит. Уахынла ашə зəыр дасма хəа сцəырханы сфьыхоит... Сеилагар хəа шшəоит, барамьжда, исзыхгом Леуарса дыхнымхəыр, исзыхгом, иахтцəатцəкьаны!..»

Фынфыкэра ныстыргыи слымха иштафлац итаф-
лоит, адунеи афы зхақ ашэара алымшазо ан рыцха лыб-
жыи! Икалап инкамыршэзо иаазго сказыа ачыдарақэа
руак: хара дгылк афы саныкоу, афныка сзымхынхэыр
хэа зны-зынла исызцэыртцло агэтынчымра, рапхья-
закэны ианышьтыскааз убри аены акэзаргыи...

Ашколталара хатцанакуа ханыкала, зны, Леуар-
са дыртцэфны аус ахьиуаз ашкол ашта ханталеит
– фынфажэи аказы ииз сфызцэа хэычкэеи сареи.
Азэырфы рабацэа штэхаз ала ашэкэеикэатцэакэа аа-
хьян, азэырфгы рхабар ыкамызт. Дтэхейт хэа зыцсзы
аафхяз азэык-фыцьякгы хынхэит хэа лакэтцас рыз-
бахэ иалацэажэон. Уи гэыгырта дуун иахьеи-уахеи ам-
фохь апшра згэи кыднаххяз рзыхэан. Дгэыггышьон
Камачыггыи...

Есышьыжь ашкол ахь сцон сара, зны Леуарса дыз-
ныланы дцоз амфохэаста саныланы, сеитахынхэуан – уи
саныланы. Убас-убас мацара ашкол салгейт, убас-убас
мацара ицейт, имфасит жэабала ашыкэсқэа.

...Иахьягы иказам Леуарса ихабар-зхабару. Иахья-
гы ицшуп иашыцэеи иахэшьцэеи, ицшуп, иара ахаан
дзымбацыз, урт ирхылтцыз ахэычкэа...

Сара сакэзар, мшафенеицш гэаныла исахья штысхыц
итысхуейт – даазшэа, зегь рапхьягы сара дгэатаны,
сыфны сипылазшэа, шыта жэфахырла хахьеикарору,
кэралагы иара иатцкыс акыр сахьеихау акнытэ, наф-
аак хнапкэа ааимыхны, хааигэыдеибахэхэала хгэы-
деибакылошэа... Ус, сызлоу агэыргыара ду саалтцны,
«Леуарса дааит, Леуарса дааит!» хэа ишсымчу афытра
салагахуейт. Сгызкаанза ус фыстхуейт. Нас сыдам-
здам имахэзо ари сфытбжыи ааикэтэахуейт, гэаныла
итысхыз асахьякэагы иахыца-иахьяа сымбо сапхья
ейтаныкэбахуейт. Апсадгыл атцейцэа рыпстазаа-
ратэкья зыхтныртцаз атынчра ду азыжь еицш игазго
инасхатэахуейт, урт рфэпхья исыду суалкэа рынаг-
заразыхэан, тцэа змам сускэагы снархыццакуейт...

Акаа, 1985

СЫҢНЫ

Жәра зқәым аґны са исызгылоуп,
Адуinei ауп иамоу хьзыс.
Ажәған хыбран исхагылоуп,
Амра кыдуп уа цәашьыс.

Уахынла акәзар, амза шаша,
Агәыр каршәзар иснарбоит.
Аттар гәыргьо исзырхәоит ашәа,
Акәарақәа еихәлаччо ицоит.

Ашьха дукәа, еикәығьазғьазуа,
Исзығнагылоуп уа сара.
Арғаш трысқәа, ахахә еиғажьуа,
Ицоит илбаағеан нағ хара.

Адәхәыцш иатцәақәа уархалуп,
Ишьтоуп еитцыхны сшьапаны...
Сара сзыхәа иреигьу малуп:
Аҳауа, ажәған, нас азы.

Адгьыл сымоуп цәартататас,
Снықәиан уақа исшьоит сыпсы.
Ғапхьа сгылоит, нас ашамтаз,
Сцоит аусурахь лассы...

Цьгьарда, 1962

ИСЫЗГӘАКЪОУ АСАХЬА

Ауацъаӑ амца тоуп агәгәахәа,
Иахакнахауп ахьурзы.
«Нан, ихытцуазар бала» хәа,
Агәашәахьтә иаафәуеит сан лыбжьы.
Уи уажә уаӑа ләырманшәалан,
Аӑәардә хәыч дықәтәан ажәқәа лхьоит.
Амзагь ажәфәан аекыдхалан,
Алашара цқъа илнарбоит...

СБАРЦА

Адунеиаф ысымоуп схатә барца,
Уи снықәтәалоит тынч, сзатцәза.
Адунеи зегь уантәи избартоуп,
Хара иӑоугь ааскъоит ааигәаза.
Атцауларахь иӑоугь – са сыбла,
Азы атца итацсоушәа, ирбоит.
Сартәуеит уи инымтцәо насыпла,
Тцәфәантцәыӑагь сышьтыхны сагоит!..
Ажәтцыс атроуп изеипшугьы,
Уи сбартца – сыцсы зығәхәароу!
Есышьыжь мроуп изыпшугьы,
Збыркьылқәа зегь шәтышла ирхиоу!
Инықәслоит уаӑа ацша ӑәанда,
Пша ғыхьтакгы зны-зынла исуеит.
Парцалыкьқәак нахыпраауеит аанда,
Ишиашоу са сбартцахь иаауеит!
Сбартцахьтә избартоуп Панаф пшза,
Дғамшь хәыч абжьы саҳауеит.
Ажәтцарақәа сбартца пшза иафсзом,
Аацныцпхьаза сбартцахь иаауеит!

Сбартцае сзыдтэалоу сзыхшаз лоуп,
Хбартцае ХБЫЗШЭА ССИР слыртцоит.
Хаирплантцас уи ажэфан ду иалоуп,
Апсцаахажэ иахьибо дацэшэоит!!

* * *

Сан сылзапхьоит сажэеинраала,
Сылзапхьоит сажэабжъ хэыч лсырхарц.
Лгэаанагара салхэарц лара лфала,
Нас итцегъ ееишэа еикэсыршэарц...

Сапхъан салгеит, еиталкуам лтэашъа,
Даакэыпсычхаит атдыхэтэаншэа:
«Ухы ураапсоит... нан, сара икамхаша,
Излауфызеи абарт зегъ еикэыршэа!...»

* * *

... Хаб аусхэартае аус иуан,
Мазаныкэгаос дыпхъазан.
Зынза икыафхеит ифхэара, –
Зааза дхамнахит апсра!
Аха ажэлар ирхэоз ибзарзы,
Хаштрак хзақэымло бзантцы,
Хамфа ырлашо иаауан, –
Хапхъа дгылоушэа хбауан!..
Хан ашкалае дыртцафын,
Казшьалагъы дыгэбылфын.
Хқыта рыхшарарз даазафын,
Лыпсы нақэтцо лус дафын...

Ҳбызшәала ҳцәажәар зымуаз, –
Ҳашколқәа рышә анадыркуаз,
Илхылгаз агәәкрақәа рацәоуп –
Урт хаз исхәаша ашәоуп!..

АНАЦӘА РАН

Иахьагьы дыкоуп Сағанеи Гәашьа,
Адунеи дшаныц дануп.
Лтәашьа, лгылашья, лажәахәашья...
Ифырцшыгазоу Ануп!

Нартаа дуқәа лара дрануп,
Сасрыкәа длыхшеит.
Урт реимак инымтцәо драмоуп,
Ашьыцра иахкьеит!..

Лара илыхшаз зегь лыгәтыхоуп –
Зегь рзы д-Ануп.
Ҳбызшәа азыхәа дныхоуп, –
Ҳзырлашо цәашьуп!..

АН ЛЗЫ АШӘА

Ажәџан цқъазар иказказуа,
Амра пхозар ихааза,
Икәандаза ацша анасуа,
Ҳашәабжь цозар хараза, –

О ан-ахцәышла, сгәатца иҗоу,
Ба боуп уртқәа зыбзоуроу!

Ацсны атцеицэа, рыжэџа еибыта,
Шьарда рылшозар иахьа,
Ишьтырхуазар қалақь-қыта,
Иацлауазар рымч-рылша, –

О ан-ахцэышла, сгэатца итоу,
Ба боуп уртқэа зыбзоуроу!

Хџахэы еитазхэауа зегь рыла,
Хзыхзызаауа ҳа хбызшэа,
Ахьхьа-ацыцыхэа х-Ацсынтэыла
Иқэыџуазар ас иахьа, –

О ан-ахцэышла, сгэатца итоу,
Ба боуп уртқэа зыбзоуроу!

Иџмырцэаакэа ххэыштаарамца,
Атоурых цшатлакэ иацэнырха,
Атцеицэа иааргазар ас иахьанза,
Цхьақа иргозар еиқэырха, –

О ан-ахцэышла, сгэатца итоу,
Ба боуп уртқэа зыбзоуроу!

Амота днеиуеит дбажэгэаламуа,
Акыркырхэа дыччауа.
Амра гэырғыан ишамшамуа,
Ихалашоит дахьцауа...

О ан-ахцэышл сгэатца итоу,
Ба боуп уртқэа зыбзоуроу!

Ақәа, 1975

ҲБЫЗШӘ ЧАРҲӘРА АЗЫУА АНЫК ЛАХЬ АҖПНЫХӘ

Агарашә зыбхәои тәым бызшәала,
Ибыхшаз зыбаазои тәым җазшьала,
Атәым школ бзашьтои быҗкьаса,
Изҳақәбыршәозеи аға игәырҗса!
Бызҗалаз агәнаҳа хьантоуп,
Уафы изхымгартә иҗаастоуп!..
Исзымбатәбароуп бхымҗапгашья,
Исзеилкаауам асҗак бзырҗашьяз, –
Иарбан гәәҗрацәгьоу бзыниаз,
Бнапала ибшьыртә еипш быгра иҗшааз!
Бхы баиааины баанымгылар –
Ҳҗас-қьабзқәа шыақәбмыргылар,
Бхышыҗтра ашҗа бымхынхәыр –
Ҳазшаз батейҗазом, идыр!..

ЗЫХШАРА МААИБУА АН ЛҲӘАМҢА

«Шәарт зегь шәалҗит сжыы, са сшыа,
Изшәхибахуазеи нас шәа шәцәә?!
Ишәзеимақырои, нан, сҗацәә,
Шәызҗу хәартам – шәыпхашья!
Шәеидгыл, о сыпхәцәә, сҗацәә,
Ишәхибамхлакәа ас шәа шәцәә.
Шәа шәмааибуаҗара шәара –
Ижәдыр ишкьяҗхо сыҗхәара!

* * *

Шәеинаала, сажәәқәә, шәеинаала,
Аинаалашъа цқъа иахшәырба.
Мытцмыцътас шәшәыгәза амахә шәфәла,
Црышьала шәацлаб ахъшьыцба!
Шәеизыразны аштәқәә шәырталә,
Шәызтахыда шәара шәмааибыр.
Шәеинаала, сажәәқәә, шәеинаала,
Нак-аак еибышәта шәыжәфахыр!
Рыцхароуп, сажәәқәә, шәмеидгылар,
Шәыгәра еибамгауа шәкалар.
Шәыцсадгъыл, шәшьамдгъыл Адсынтәыла,
Афәәра кьәфхоит – шәә шәмеикәшәар!

АКӘАРА

Илеиуан акәара,
Иахыфуа «ахъхъа».
Иагъыцкъан уи даара,
Атца еилыхха.

Илеиуан акәара,
Уархәыцыртә хара.
Абахәқәә рыбжьара
Ибжьысуан цъара!

Илеиуан акәара,
Ирықәсуан адәқәә.
Итцсуан аккара,
Цъарах иццакуа...

Амшынахъ хықәкыла
Ицон аекынтца,
Аха змахуп излалаз –
Мшынс ицхъаза!

* * *

Имацэысит атдыртырхэа,
Агэыргэырхэа идьидит.
Ақэа дэықэлеит ахырхырхэа,
Аеыреырхэа икашит!..
Пытрак ашытахь аееикэнакит,
Ацэаҕэ кыdleит играза.
Хэычы-хэычла апстхэа хытцит,
Амра цэыртцит ихааза!..

* * *

Амацэыс самтцасны искит,
Илакыылакыуан уи камчцатцас!
Сыцэгьамыцэгьақэа зегь блит,
Афы сазрыжэт хэызбатцас!
Сажэа, сыхшыф арцхафырит,
Сыфрауафха сҕанатцеит.
Игэыргьан адыдгы аагэыргэырит,
Агэыргьа лабжышқэа аакапсеит!..

СЫЦСАБАРЕИ САРЕИ

Шэартак ианымиацшэа ахаан уаха,
Ирымазоушэа адунеиаеҕ тхацъра,
Лашцсы иташьқыруеит акалмаха,
‘Ехы иаеҕахэмаруеит абҕацъма!
Хыхъза изса-зсо шыауардынуп,
Ицеицеиуа жэфангэы ихуп.

Ақәасаб злагылоу шәтүп, ҳаскьынуп,
Ацығ амҕахәаста хәың иануп...
Рацәак бжьам арантә Азмаскьа,
Зтәаңшь аҕынза рацәак бжьам.
Рацәак бжьам Маршьан-шьха аҕынза,
Цсхәынза арантәи рацәак бжьам.
Тәәантәыҕа шыарда ихаракыроуп,
Иааигәоуп арантәи Жәәангәашәңхәра.
Угәы тзыргәыргәауа ланарцшыроуп,
Уда-ушыа арҕыхоит аңсабара!...
Агантә сәеит абрахь цсшыара –
Ртынчшыак астарцаз схы-сгәы.
Сыхәрақәа ҕназәзәауеит Ауадҳара,
Нап сыдкылазан мыңхәы.
Шәартак санымиаңшәагь аахаан уаҳа,
Исымазоушәа саргьы тҳаңра,
Лашцсы сҕашьқьыруеит скалмаҳан,
Ғхы сағахәмаруеит сыбғаңман!
Истахым азә «иаркьың» сағашәарцгьы,
Газак ишәақьгьы сгәы тнаблаарц.
Истахуп такәаамта абра саанхарцгьы,
Нас сықәңқәсуа сырәашны сцарц.
Амшын еишыыл ду сеитазкылсырц, –
Зынза иҕыңзоу цәқәырцаны, –
Схыләаңсылған нас сышьтытцырц,
Скаҕәахырц ашыха сқәаршығны.
Шәартакгьы санымио ахаан уаҳа,
Исыматцәкьахны адунеиағ тҳаңра, –
Лашцсы сҕашьқьырларц скалмаҳан,
Ғхы сағахәмарларц сыбғаңман!..

СЫШЬХАТӘЫЛА

Шәынтә рееилархәоит ашьхақәа цстхәала,
Шәынтә рееилырхуеит иахьа.
Арфашқәа агәгәахәа илеиуеит цстала,
Ишәахәоит азыхьқәа ахьхьа-хьхьа...
Ишгылаз Дамхәырц матәа ашәымтца,
Хылца ахамтца – акьатрацәқәа хтны,
Уажә асы ықәнауит ахақәцәа ақынза,
Кәыркәа шоурацәгьа аены!..
Ажәфәан хтит дырфегьх измыжьхә,
Ацааимбарцәа цырпыруеит.
Кәапағапа зегь неиужьны,
Кытцсытбыжь рыхәлымшәо изырфәуеит!..

Афаршьтрақәеи ахыбрақәеи шарцәажәоз ақәа,
Итынчраза инықәлеит уажәы – ианыхкәа.
Ацстхәақәа дәықәлеит итрысны, иццакуа,
Инықәычца-аақәычцеит амра ашәахәа.
Аденцьыр снахан цшышьала иаасыртит,
Ашьха ғазгьазра фахьхьи сәағапшит.
Уи ахықәцәақәа афычахьан изышза асы,
Ицьасшьеит: ианбауи абасгьы лассы!
Цларкәыкәкгьы насит абажәра иқәеикәеи,
Ашта инықәлеит акәакәшьқәеи акәытқәеи.
Сасыкгьы – иазцшыз абри ақәа ахкәара –
Шьоук рашта инткьеит иеыхәа апкара!..

АШАЦКЫРА

Шацкыроуп... амра мгылацт,
Шацкыроуп – җеила имшацт.
Амҗа змоуггы мҗа данымлацт,
Макъана гәшәкгы аадмыртзацт!
Макъана азаза ус ишзазоу,
Ипкыш-пкышза, ашьац иахышуп.
Макъана адәзагаҗ ус ишдәзазоу,
Кыыс амазамкәа, ус ицшуп...
Макъана амшын ианым цәахәакгы,
Макъана нышьк җеиҗеиуа ихым.
Сыҗсы иахсмырзаазацт аҗәакгы,
Макъана исхәоит хәагы саҗым.
Ашьапы шҗаскри амш сыздыло?
Итаҗәны имҗондаз аригъ иаҗеипш!
Уажәнатә, уажәнатә сахыҗцакыроуп,
Баша сгылоуп сшанханы!
Уажәнатә агәшәкәа аасыртыроуп,
Ишаасыртлац еипш – еимҗаны!..
Маҗ-маҗ иҗәыртҗеит сзыргачамкуа,
Маҗ-маҗ, абар, схы-сгәы лашоит.
Адуinei дузза сшамкыҗ самкуа,
Сыргәәҗеиуа сама иҗоит!..

АКЫРЦХ

Икаҗа-чаҗо,
Икаҗа-чаҗо,
Иатахушәа ахыб тҗнахырц,
Икаҗа-чаҗо,
Икаҗа-чаҗо,
Ахыб иҗәкәашоит акырцх!

Икаџа-чаџо,
Икаџа-чаџо,
Икѣашџа аѣаршытра зегъ артѣырц,
Икаџа-чаџо,
Икаџа-чаџо,
Ахыб иалышѣшѣоит акырцх!

Икаџа-чаџо,
Икаџа-чаџо,
Атџла быгъ ѣамкѣа иарѣѣыдырц,
Икаџа-чаџо,
Икаџа-чаџо,
Абыгъѣѣа кылнатѣѣѣоит акырцх!

Икаџа-чаџо,
Икаџа-чаџо,
Иатахушѣа ашьаџ шыѣѣырц,
Икаџа-чаџо,
Икаџа-чаџо,
Ашьаџ илаџсоит акырцх!

Икаџа-чаџо,
Икаџа-чаџо,
Сымыш лахъ итѣегъ сааџцакырц,
Икаџа-чаџо,
Икаџа-чаџо,
Сыжѣѣа иѣѣѣашоит акырцх!..

АМШ БЗИА

Ацэылашамтаз, амш аимтаз,
Ажэџан цкъоуп.
Ажэџан цкъоуп – Анцэа имтан,
Зыжътас ииатцэоуп.

Ажэџан цкъазар, амш еилгазар –
Сымпыруеи!
Агэырџа исхажьу иага ихьантазаргь –
Исмычхауеи!..

СХӘЫҘРА АЗЫН

Азынра гәгәан уи ашыкәсан даара,
Еикәшәы икажьын асы џамгылах.
Сцо-саауа иалздаз аграпара –
Итаныкәон хажәкәа еишьтагыла.
Ацэылашамтаз, ма ианааилахәлоз,
Ркытцсытбыжь мырго, ихьтакуа,
Ршьапкәа уажәы-уажә еитныцсахло,
Уа инбжягылалон хкәыткәа...
Җацгәы шкәакәа, сны имзытзошәа,
Иахяггы исгәалашәоит сара.
Сыграпара инбжялон, нхыткәа ицошәа,
Иаахынхәыхуан мџабжара.
Сыграпара иантәалон абагыркәа,
Интапырлон уа ашьхартцыс.
Урт ираџазон җацгәы абгагә ырхәа,
Җаруан аблақәагь зеипшыз...
Амра аакылцхар жәџан тдыккарраҗ,
Апстхәа дәыкәлар еилаџы,
Алцса иналатәон алцса-царақәа,
Ахыргь еипш алцса карыџы...

Сыграпара агөтән җенак җааиңылеит,
 Җзеивымсуа җайдхалт җамҗакы.
 Изулак аган сығенадскылеит,
 Баргъ бымҗа бнықәлеит быңцакы.
 Ауаара илымбхын сан алыхәтә,
 Дырөгегъ бааиуан ус бхынхәны.
 Шьал цшза хәычык акәыршан быхәдә,
 Ибшәын хамык, мыңхәы иауны.
 Сыграпара бахьтагылаз – ибаашза,
 Бхатагы ибырлашон бымраны.
 Анаптарцақәа бымған икәашәза,
 Аласа қалпадқәа бышьан ижәпаза.
 Еиңшнушьалартә ахылҗаңсылҗа,
 «Аңсҗхәа быбыш хәыңқәа» җеы итышәшәон.
 Пырпылҗас еиңралон бара бзамҗа,
 Саргъ сзамҗа шәаңшьҗас еибакзон.
 Ахәмарра хханагалан, такәы җайдхалеит,
 Алыхәтә асы иныларшәуа – игьагыза.
 Ус быҗоны аграпара бныбжәлеит,
 Саргы снабышьҗалт сыкәкәза...
 Хдунеи зегъ каххаа иҗәын насыңла,
 Насыңла иҗоу – хьҗа дақзом.
 Уиижьҗеи инымҗәо мҗакы сықәуп,
 Аха сыграпара еиңу мҗа збазом...

АҚӘА КӘАНДА

Ақәа кәандеи Аңсынтәылеи –
 Еинаалозеи арт шаҗа!
 Ахәратың еиңш ашьаң еиңылеит,
 Аҗармашәт цшзахеит зынза...

Ақәа кәанда амшын ихнаулоит,
Ақәа кәанда рықәнауеит ахәқәа.
Уахънеилак ақәа кәанда уцылоит,
Цша кәандакгы ацоуп ишьқырыуа...

* * *

Ақәа кәанда барбаазеит ханцәхала,
Бцәа инадчбла ицеит бытқы.
Бзарапа гәылнаршәеит лымкаала,
Еихаггы еикәатцәахеит быхцәы.
Бшьатцатәы цшзақәа азы аныртала –
Ихыбтит зынзаск бшьапқәа.
Бхапыц рыдышқәа цшзахеит даеакала,
Ацәакәа иамбарц бычча хәаеуа.
Ацстхәа быбышқәа лақәит игәатеиуа,
Ихибахәа ицоит иццакуа.
Ақәа кәанда схьызсо сахънеиуа,
Бнап кәанда скуп еиларгәгәа!..

АШӘТҚӘА

Снарылахаит ашәтқәа,
Сымгәыгзо сышцоз.
Иаатызшәа жәџангәашәқәа,
Исхаштит сзыцоз.

Исхаштит сыгәтыха,
Ибаргәымыз рацәак.
Аха усгы акәкәыхәа,
Исыцрыхоз иахбак.

«О, ашәтқәа, ашәтқәа,
Сышәзапхьоит акы!»
«Уахзапхьа, уахзапхьа!» –
Идыргеит уа рыбжьы.

Рыпшзара аҭапхьа,
Цәашьушәа сзытуа.
Ицәырган сырзапхьеит,
Сыбжьы тьыстысуа...

Ашәтқәа иреигъыз,
Зегь реиха игәыкзаз,
Афызцәа иаарылтцын,
Исеихырхәеит нас.

Ҳкылкаан ҳа ҳгәата,
Амра лапшит.
Ссиршәақәа сгәатца
Разкыла иартәит...

Исхаштзеит сыгәтыха,
Ибаргәымыз рацәак,
Аха усгы акәкәыхәа
Исыцрыхоз иахьак!

АПСУА ЦХӘЫЗБА

Бацсыуа цхәызбоуп – бцәаныррақәа хтым.
Изабалак иҭырхуа, рнап иацныкәо шәтым.
Быкәбакәшәоит кәарасоушәа, быпхашьафуп,
Зыкьфьуаак брылскаауеит – сбызгәыбылфуп.
Сызлабыхәогь уи ауп, сара апоеит, ба башьа, –
Ахаан ибымпсахын иссиру бказшьа.
Жәфанаҭгы амра зҭыпшуа ба боуп, –
Адуinei ду арлашоит, иаказшьац аказшьоуп!..

АРАЗКЫ ШКӘАКӘАРА

Ахәаса быбышза ишәтит, «асы» быбышза ишьтоуп.
Бхы инаркны бшьапакынза ббыбышза беилахәоуп.
Саргы сбыбышуп, ибыбышкакааразоуп хдунеи,
Аеыхәакәа хрыкәтәоуп, хаивагылан хамцауеи.
Хәхьцо сеидру... хәкәуп, хәкәуп, хәкәуп хамфа...
Ибыбышза икоу ашьхәкәа харгәылсны хцоит,
Ибыбышза икоу адәкәа хрыкәсны хцоит, –
Ибыбышза икоу арфашкәа ирыруеит хамфа...
Ибыбышкакаараза хрәфсуеит шьюуки,
Ибыбышкакаараза ихәфсуеит җа шьюуки.
Амратҗкәа быбышза ишәтит, ибыбышза илашоит,
Хразкы шкәакәа хәгәылагыла, хашцацгы хцоит!..

АГӘАЛАШӘАРА

Абахча шәтышра зны хантәлеит,
Ибгәалашәома?!
Рымзкаҗ хнеины тынч хнеидтәалеит,
Ибгәалашәома?!
Аттар гәыргъо иаххачырчыруан,
Ибгәалашәома?!
Ацша кәанда хцәа ианыруан,
Ибгәалашәома?!
Бнапы снахьысит сара цшьшьаала,
Ибгәалашәома?!
Шьтахька бнахеит ба беицрала,
Ибгәалашәома?!
Нас бәагылеит дук мыртдыкәа,
Ибгәалашәома?!

Бытрысны бдәықәлеит бара аонықа,
Ибгәалашәома?!
Бгәаан акәзам, – ибказшьамзи,
Ибгәалашәома?!
Иаххытцуази, хқәыцшра хтамзи,
Ибгәалашәома?!
Саргы сымцшыкәа снабышьтәлеит,
Ибгәалашәома?!
Ачарахәа гәашә хәычык бынтәлеит,
Ибгәалашәома?!
Тәкәажәык лҕы быфнан ауада,
Ибгәалашәома?!
Ус фныкгы убашам, лакәкаҕ ада,
Ибгәалашәома?!
Акармашәт-бартца баннықәгыла,
Ибгәалашәома?!
Са сбыхәаччеит харантәыла,
Ибгәалашәома?!
Баргы быччеит ччацшь гәыкыла,
Ибгәалашәома?!
Зынза хнеилатцәеит гәыла-цсыла,
Ибгәалашәома?!
Акәа салан аухантәарак,
Ибгәалашәома?!
Баргы бамырцәеит уалуашарак,
Ибгәалашәома?!
Ашацкыраз хәитеикәшәахын,
Ибгәалашәома?!
Ә-царцалыккк реицш абахча хтахын,
Ибгәалашәома?!

ХРАЗКЫМФА

Москва атцара аныстоз, бара Акәа быкан,
Харантәыла хаизгәыкуан.
Хақәйтрак шсоулак – сыццакуан аоныка,
Ахаирплан сынталаны саауан.
Ахаирбағәзағ ба бысцылон,
Ахаирплан тәанзагы сыббон.
Бгәыкытәыкуа сгәыдыбкылон,
Сгәыкытәыкуа атак кастон...
Шаkantә хаипыртхъаз,
Шаkantә хаипылахъаз,
Пхъазашъа амоума мамзаргь!
Хапсы ағхәаран х-Апсынтәыла,
Иахтахын атцеира хапсахарц...
Ибгәаламшәои, нас, хыцыагь хчара
Цыгярда ххәыпшзағы иахуит.
Хагәылагыла гәырғъа-ччара,
Нас җапхъа Акәака ххынхәит!
Хытцакырта җеикгы змамыз,
Арака зырчракағ ханхон.
Җыц зшыапы хкыз хәыштаарамыз –
Гәыла-цсыла исызбырцхон!
Москвантә иҗыцза сашәабжь иаафуаз
Еснагь гәахәас икабтцон.
Бацәшәазомызт ауадафра, –
Хазныз амфа агәра бгон!
Аус ахыбуаз ибоуаз акәрышькәа,
Сзынабышьтуан еишаны.
Бысаламшәкәкәа, бажәа кәышкәа,
Ацхыраара сыртон игәгәаны...
Стцара салбыргеит убас мацара,
Ахачхара дузза аабырцшит!
Быцс иахылтцыз җыца ахшарагь
Акәтагьцәа илхны иаасбыркит!
Урт раазара... ртцара-рдырра...

Бцәеи быбаџи нахтынтџо,
 Бшаџыз баџзамзи беинџа-еиныруа,
 Цсааитакрак хәа камтџо!
 Ибыман уаџа алтџшәа бзиақәа, –
 Баазамтацәа дырәхәон...
 Бхаакәакәараза, бхата бџиан,
 Бчеицџыка агъама зегъы идбырбон.
 Ма ишџассирыз бара бкымта,
 Иалаџашьозма акы!
 Убригъ сзаџсуам алаџымткәа, –
 Асџак ахъысхәо бџазшьазы...
 Цсыуа тџасла иџшџам зхәарыда,
 Сахъбыхцәажәо ас уажәы?
 Са исымхәар, нас, изхәарыда,
 Сагхан исхәо быбзарзы!
 Ауа-аџахы... агәыла-азла...
 Зегъы брышьтан быгекынтџа.
 Чымазаџык дџкалар, тынч бтәауазма –
 Бџон ахәшәтәыртахъ, ихәы-иџхъ катџа!
 Схата сгәакуа санаџыз аџсыххра,
 Сагазарџ ианақәнакыз сгәырџа,
 Баџагылеит «ахәатыхла»,–
 Мчыла сампыџыбџәеит аџсра!..
 Сырџиаратә ус гәашьамхс батџан,
 Есшар былаџшхаа сзахын.
 Шәшьык насхаҳар – наџ иџхъаџа,
 Сыжәџан арыџкџара баџын!..
 Ага бџыџи ашьха бџыџи –
 Убасоуп хшеиқәшәаз хара зны.
 Уиаахыс енак хмеицәыџит,
 Хаауан ххәыџқәеи хареи хәиџны!..
 Хәџсадгъыл алахъынтџа быгәтыхан,
 Иџгәахархәагъы баџәшәон.
 Бџан бнамтџагылалон Аныха,
 Хәзшаз биашьапкны баалон...
 Дфырхатџахеит хәрџыс аибашьраан,

Ипсадгьыл ихы ақәтданы ихъчеит!
Уи бизгәдуун, аха ҕымт дыбхъаан,
Ибысреиттаз амца багъсцәагеит!
Уажә бцәаҕа зхыскаауа хазгаб лами,
Рацхъа ибыхшазгъы лара лоуп.
Хгәы еибаргәгәо, шхәак хайцтами,
Есшар хазлоугъы – ацәкәырцоуп!
Баххылацшуеит Жәфангәашәпхъарахьтә,
Уа хачкәыни барей шәыпсқәа еицуп.
Еихбырсыгъуам сашәахәара, –
Скалам сымпыттаргәгәа иступ!..
Быпсҕазаара баналтшаз аламталаз,
Зынза бзымцәажәо бымч капсеит.
Бцапшьо бахәшыцәа ахьбыдтәалаз,
Аарла-цсаарлахәа бҕы ааилгеит.
Хәхъеицәызуаз гәырҕа дус ибыма,
«Акриҕашәтцахъоума?» хәа брызтцааит.
Уи ансархәа, адунеи самкуа,
Уаҕы ишимбац сгәы ҕнакааит!
Бажәеи, буси, бахатыри –
Мыцхәы идуззахеит са сзы!
Бхы шсыхтныбтцаз аргама издырит,
Аха шьта сахъомызт ба быпсы!
Ирацәаҕзахеит «асасцәа» исзымҕахыбгаз,
«Знапы саныбтцоз» жәлар еизеит.
Ибтахзамкәа агәырҕа исыбтаз –
Хәҕны иҕнацәкәырцан ицеит!

О Ан Лаша – цъамыгәа зхызгаз,
Зеатцамырхакәа аскак зычхаз! –
Назаза адунеиаҕ быхъз амырзраз,
Хбызшәа бхагылт Бара бакас!..

AH, O AH!..

Саби́к дынга́рылхыр – да́еа саби́к дынга́ратцо,
Ауа́атэы́оса рдракэ́ац цымтэ́о, рхэ́ышта́арамца
днатцхо́,

Рымцажәла мырзуа, азқышықәсақәа дыргәылсны
дшааиуаз,

Аҫажәтәи ашәышықәса акатҭәара дынхытңы,
Аҫажәиактәи ашәышықәса ашәхымс даалагылеит АН!
Заҭа ирацәоузеи уи лхьаа, лыгәтыха, заҭагы
иуадафәузеи

уи лѣацхъа хуалцшъа анагзара!

Ан, о Ан, дыкоума, цабыргны, адунеиаҕ азэызатцэык
идамзаргы, бхақ нагзаны изшэахьоу хэа!

Харт апсуаа хтэы ухэозар, бара иахьагы
иахбырдыруеит

Алсны жэйтэзаахыс афырпхэыс ишылтэылоу,
Саҥаней Гэашыа ишылтэылоу,

Баалоуңа ишылтәылоу!

Ааи, Апсны ацнышқәа иртәылазам,
агызмалқәа иртәылазам!

Апсны ауафы деиѳтѳазар деицызшыуа

ажәа азҕазацәа иртәылоуп,

Апсаатə мѳас асахьа ыызхуа анапхатəрəкəа
иртəылоуп!

Арт зегь зыхшаз – Ан боуп!

Аңсуа бызшәа зыхшаз – Ан боуп!

Исхээрызеи бѣацхъа? Исбыртѣаз, сѣыркъы
злабырхъѣыхъѣыз
абызшѣала исызхъѣарыма Бара ибатѣоу ажѣак
иадамзаргъы!

Сыңсы исзахырзаарыма үи, исылшарыма?!

Ан, о Ан, жәларык хан, зақа сымчыдоузеи бхақ
ағапхья!

Мратцас икаххаа тцхыбжьонгы сдуinei арлашоит
Бара былашара,

сбыхәоит –
хамдырра хатабымтарц, ихагхо ханабыжларц!

сбыхэоит –

Амза аацэыртыр – сара исныруеит,
 Аетцэ ракэзар – срыткэахьеит!
 Ари усгыы дара ирдыруеит,
 Сырбаццхьаза еилацэкэуеит...
 Ассир сақэшэеит, жэынгыы-ғангыы,
 Урт сыргэылахеит цэгъала!
 Рызбахэ сымоуп сцангыы-саангыы,
 Сышрышьтац срышьтоуп мазала!
 Сышнеи-шнеиуа са сыбжьаззар,
 Схартасыртак шэымбазо –
 Сызбахэ шэархэоит аетцэ шэразтцаар,
 Адгъыл шэықэымлан шэеимдо!

АХЪААЦЭГЪА

Тырқэтэылан игароуп қасабицэа,
 Шьамтэыла ргарақэа тьысуеит.
 Итахэхэа ицэоуп қамаалықьцэа,
 Атэымдгыылаф ирызқауеит.
 Ианыфеидаслак, нас ифыхоит,
 Рабдуцэа рыдгъыл иазгэыкуеит!
 Шэаала уахь хэа рыгэкэа рыхоит,
 Рылахь рнапы адкылан иаапшуеит!
 Арахь иизгыы аныфеидаслак –
 Рылацш уирахька идырхоит.
 Абас мацара аамта мфасуеит –
 Абас мацара аамта еикэшоит!..

* * *

Еидсымхэыцлац арбану хкы-хкыла,
Аха с̄казшьа аеацсахшам знымзар-зны:
Ацсны сы̄коуп – игэх̄аазгоит Ацсынтэыла,
Афны сы̄коуп – игэх̄аазгоит афны!

Абзиабара цаулаза, нас абри акэхарыма:
Ухэыштаарамца ахы неӣѣакуа.
Тэымц̄бара ӯкоушэа, гэтыхас иума,
Есшар игэх̄ааган уаназгэыкуа?!

АПХЫЗ

Амшын хытцын, игазго,
Адг̄ыыл ӣқәлахт ӣцәқәырцо.
Ах̄багә иалхыз афнқәа,
Хых̄ ихылахт изсауа!

Ах̄багә иалхыз ҳа ҳафны,
Ҳама ицахуеит изсаны.
Ҳазхнагахит ус иара,
Ҳах̄азымдырзоз ц̄бара!

Ҳт̄цэыуеит ауеимада зназы,
Ҳзыниаз агәәкра гәынганы.
Нас ианраалан уа̄ка х̄хы,
Инеӣтаҳкит ма̄чк ҳа̄цсы...

Цытрак ашьтах̄ ус ша̄цх̄ба,
Амшын ҳатцалт ӣцәг̄баха.
Ах̄багә иалхыз ҳа ҳафны –
Ҳама идәықәлеит ихынҳаны.

Ҳа̄цсадг̄ылах̄ уи ша̄цх̄ба,
Ҳаанагахит ҳаик̄өырха!

СТАМПЫЛ АГƏШƏҚƏА

Иаатит агəшəқəа, Стампыл агəшəқəа,
Иаатит агəшəқəа – җазыпшыз!
Измаҗац ирашəхəа, изымбац игəшəтə,
Аеырмазеираггы шəағыз...
Шəыртал агəшəқəа хыма-цсыма,
Шəыртал – җашьцəа жəбарцы!
Лассггы шəхынхəы шытахьҗа ишəыма,
Ахаан уаҗа имцарцы!..
Иаатит агəшəқəа, Стампыл агəшəқəа,
Дырөггх иалшоит урт акыр.
Измаҗац ирашəхəа, изымбац игəшəтə,
Еигьуп, еигьуп шəааццакыр!..

1990

АТЦƏФАНШЬАПҚƏА

Амшын изхьтцует атцəфанқəа,
Ирхьтцуа шрацəоуггы – иажəзам!
Акакала иааиует ихьамтцуа,
Иубартə еицш напыкгы иакзам.

Ажəйтəтəи анхартақəа ирхьлоит,
Ағəтəтəи адəхəыпшқəаггы ркуeit.
Амшын ахьтə ишсцылац исцылоит,
Ишаац еишьтагылан иааует...

Аеыф-сыф рымшуп атцəфанқəа,
Иахьнытцалаз уаҗа итцысам.
Ишəартам шыта, ишəартаз ачанқəа,
Атцəфаншьяпқəа баша иаауам!

Аамта җеилашәа иразар,
Амшқәа калар еилганы, –
Атәым дгьыл иацырцуеит назаза,
Рцьынцбахь иаауеит ихынхәны!..

1991

АМҲАЦЬЫР ХЫЛТЦШЫТРА ИЕИУОУ АЦСАДГЬЫЛ АХЬЧАФ ИАЖӘА

Ацсуа бызшәа аиқәырхара –
Ахеиқәырхара аанагоит!
Зхы еиқәзырхарц зтахым –
Зхы зцәымгу иоуп!
Хбызшәа хтахымызтгьы –
Хаибашьуазма, иаҳахьчози – адгьылу?!
Адгьыл хатәы бызшәада
Уара иудгьылума, иузалоузеи?!
Уара ишутәу еипш, адунеи иқәу зегь иртәхоит,
Дегьызмаха еимтцәагьы иқәырцоит!!!

АМҲАЦЬЫР ФЫРХАТЦА

Амфа сықәлеит Адацазарынтә,
Сымфа Ацсныка исырхеит!
Гәыгран рашьтцас исытцакәаруаз, –
Убаскак гәамчла сыссыргәгәеит!
Гәамчла, хшыфла, сшеибакәу зегь,
Сабдуцәа рыдгьыл сазгәышьуан.
«Егьыртгьы шәхашьтал, шәыззыцшузеи?!» –
Гәаныла артцәаа сыҳәҳәауан!
Ара сахьааиз еибашьрамзи –

Агәырцъқәа еимыртәауан Апсны!
 Абцъар ашьтыхра сыхәтамзи –
 Абцъар сатцагылт саргъы!..
 Гәыма Ду шыкоу ихытны италаз,
 Апхъа игылаз рыгәтаны,
 «Ахәеилышьра» саргъы сшалаз
 Арака исхәома сыхәаны!..
 Ахы иақәйтхтәит – иахгеит Ақәа,
 Иахахаргылеит Апсны абирак!
 Агәыргъара атыцан, сгәактәакуа,
 Са снапшаапшуан иахьабалак.
 Зызбахә сархәоз, сыпхыз иалаз,
 Ахтны шәтышха исымбеит!
 Сфызцәа-сықәлацәа жәларык ршьала,
 Ишфыхыз мфашьо – ишьабеит!..
 Егрыка ижәылоз срылагыла,
 Фапхъа сфынасхеит цхьака.
 Хбирак ахәаа иахахаргылеит –
 Ага дықәхцеит нак дыцкьа!..
 ...Пхәызба қәыпшзак исгәапхазгъы, –
 Аиааира ашьтахь ханхынхәы –
 Избеит са сеипштәкьа «дышфәахазгъы», –
 Илхәоз тәымын есқьынгъы!
 Ажәытә хажәлар еицәзыркьалаз,
 Рбызшәа хфьтцакын бызшәас.
 Уи тәымаг жьакцан хгәахы ишалаз,
 Мыцхәы избартахеит зынзас!
 Хбызшәа хашьталт хажәфа еибыта, –
 Хразкы еилахтцеит харт нак-аак.
 Ихавагылеит хазлаз хқыта,
 Иапахтцеит ифьцу хәыштәарак!
 Хатцәфан ахарсит иахаулакгъы,
 Ифахашьтит халфатцә хәхәаза.
 Иахъа хашта цшза збалакгъы –
 Дышгәыргъаз хаихәауеит имза.

Хѡык иаххылтцхѡу хасабицѡа
Рбышѡа рызхаргьежит ѡацхѡа!
Апсназы ххандеиуеит хамтѡа-хмыцѡа,
Рееишьак ахтарц алахынтѡа!

**АМХАЦЫРЦХЭЫС ҚЫЕЦЦХА ЕЛЫФ
ТЫРҚӘТӘЫЛА АГАҒА ИҚӘЫНТӘАЗ
ДЫРХАТӘАНЫ ИЛХӘОЗ ЛМЫТКӘМАЖӘАҚӘА**

«Нан, нан... сышѡзымаахи, нанаа!..
Шѡара абас шѡынзыртѡаз – шѡашѡа
интѡааит, нанаа!..
Нанаау, нанаа!..
Нан, шѡара абас шѡрыцхазтѡыз –
Иацсыуаашѡа ирыцхахааит, нанаа!!!»

МАРШЪАН ЦЪАМАЛ

Цъамал лаша, уцсадгыл гѡтыхас
Уаргыи иуман есаашар.
Уацсуара акѡын уара уныхахѡ,
Уи уанықѡуан есаашар.
Шабат избахѡ уалацѡажѡон,
Уажѡа далазан Иашсоу!
Наххьи Тырқѡтѡыла угѡжѡажѡон,
Гѡгѡала иудыруан Апсны зыцсоу.
Таташьи уареи шѡеимадамзи,
Аргыи зхыжѡгахъан еиқѡных.
Усасушѡа Апсны уатамзи,
Уцеит уштѡѡыуоз даеазных...
Уара уцырѡын, ажѡѡан уалан,
Шъауардынтѡастѡкъа уцыруан!

Гәыла-псыла Кавказ уахалан,
Дали Цабали уртапшуан.
Урт тацэын, шьхымзатрамзи –
Шьхыцжәла зтамкәа изтантцәаз!
Ари ахьубоз – амца уцрамзи,
Дырфегьх уцэыуахуан хәыгтцас.
Маршьанк ишиатәам гәыпцқарыла,
Угәтыха роухәон уаазықәшәаз, –
Апсны шыртииз чархәарыла,
Атәымуаа шамоу уажә ахцәас!..
Уабдуцәа анцоз Апснынтә инаргаз,
Ухафы ишьтамзи акәадыр.
Уабду иуапа уа узы ицәартамзи,
‘Еакы иузақәзамызт хатыр!
Цабалынтә инаргаз ачуан кнахан,
Уара ухала абыста ууан...
Елызкаауадаз зақа угәнаҳаз, –
Уцсадгьыл гәхьааган уцсуан!

МАРШЬАН ТАТАШЬ

Ишааи-шааиуаз, зегь сыжәфа иқәлеит, –
Хдоурых зыблара иарфеиаз!
Атцх ишалаз амфа сықәлеит, –
Саргь хақәитроуп сзызгәышыуаз!
Аха сымч зықәхози – зегь ртихъанеи,
Еимыртцәахъанеи шеибакәу!
Амшын инхызла ицахъанеи,
Итацәхъанеи ҳафн ду!..
Сахәа ткәыцәаа имфаныстцеит,
Гәаг цьбарала сеилашит!
Пытфок срылгеит, рыхқәа хыстцәеит,
Сшызатцәызгьы кыр згәагьит!..

Зны саныказ, нас Тырқәтәыла,
Цьамали сареи изхахҕеит амхацьыр –
Ахақәитра ахтарц х-Ацсынтәыла,
Хеазахшәагәышьеит харт акыр!..
Уи хшахгәакуаз адунеи хапыртцит,
Хтыпан деыжәлеит анхафы,
Аха илшагәышьоз – баша дызит, –
Атәым дацшәымахеит хафны!
Атәым дахытцәеит, итамгьар дасуа,
Шеибакәу зегь ирхәашеит!
Егры дырны, даанымҕаскәа,
Ацсны дагралазан дааскьеит!..
Амбатә шәылшеит ҕыц игылаз,
Ага иҕагылаз забцбар кных,
Ицышә итасны даанызкылаз,
Нак дықәызцаз хадгьыл дгәых!
Шәхатцкы сцароуп – ицсхьоу бзаттәыз,
Ғыц итазтцаз зегь хацсы.
Фырхатцарыла Ацсны харазкыз,
Хжәйтә хьзы иақәзыртәаз ахьзы!..

ЦАБАЛ. АДАГӘА АШЬХА

Уара узырдагәаз бзырбзан бжьыми,
Уара уҕахазтәыз – агәырфәоуп!
Уцеицәа иуцәызыз урзыпшыми,
Унап улахь изадкылоугь уи ауп!
Уцшуеит амшынахь, гбак ацәаара –
Жәфәан атцкараҕ унахьыпшыр,
Аб дшырпыло еипш ихшара,
Иутаххоит агәашәахь уааццакыр!

Аха угылоуп ус ушгылац,
Макъана иубо даеакуп:
Узықәгәығша ғбак амшын ихымлацт,
Цъара ак аауазаргъ – итацәуп!
Ианцоз ишцаз еипш, ишыжәларыку,
Арахъ изхытдыртә аамта маацт.
Мгәарта итоуггы амѡа иқәуп –
Уара уқынза рыцсы ааргарц!..

ХГӘЫРѡА-ЗИА

Ахра иалтѡуашәа инеишьталеит,
Цәыкәбар-цәыкәбар инеицылт.
Ашхәа нхаҳтеит, уи ханталеит,
Хахьцо ҳақәымшәо ханхылт.
Халабжышқәа, ҳашхәа зырзсоз,
Мшын тѡулахеит зынза!
Уи ҳаххалеит, цъарггы ҳзымцо,
Аха ҳгәеитѡаап Анцәа!
Амра цәыртцит, ацстхәа хытцит,
Итанарбеит уи хгәырѡа-зиа!
Иаҳаулакггы арахъ ҳазхытцит,
‘Ңыц анхара ҳеазырхиа.
Уи уадаѡхеит, ихырзаманхеит,
Ңатѡѡаншьапқәа ағахеит!
Аха усггы ҳарт ҳаитѡамхеит,
Ңажѡѡа еибытан ҳаеҳаргәгәеит!
Ас еипш амбатә зхызгаз ҳами –
Ацсны зықәгәығуа иахьаггы.
Егьырт зегь баша рыцсы тами, –
Рхы иахьегәхәоз иагаггы!
Ңаит, амарцъа, агәеицамкқәа,
Ңаит, амарцъақәа, шәнеиха!!

Ақәа, 1994

АХАТЦАРАШӘА

Ахатцарашәа ахацәа ирхәароуп,
Ашәыргәындацәа ирызхәазом.
Ахатцарашәа хгәы тнагароуп,
Иара шжәытәзоугы иажәзом.
Изхәо срылоуп ахатцарашәа,
Иззырхәогь среиуами хазгы.
Здоуха хәу соуп, шәынтә сеицашәоит,
Аха исхытцауам сыцсы...
Хәит, амарцәақәа, ахатцарашәа –
Ахацәа гьефқәа иаатшәырқәа!
Ишәымурууп хда-хшәа хьшәашәар,
Хәшәмыргароуп агәытқәа!..
Абнаршәыра халыжәгароуп,
Атымитыша хәтганы.
‘Ғыц дунеикахь хқылыжәгароуп,
ИҒыцу ашәа хәхьырцшны!..

ХҖЫЗА ЛАША ИДУНЕИЦСАХРА

Ақәа әуеит икыдтәаны,
Итәыуоит ацсабара.
Ахаан зымцахә ғымцәауа,
Инижьюеит иашта-игәара!

Дапыртцуеит Ацсынтәыла –
Изқәйтқаз ихы.
Ажәлар еишьтагыла,
Ихышхытцәазеит мыцхәы.

Ахаангы деицамкуа,
Дырзалымхуа рыцсы,
Милат еилых қамтқакәа,
Далсит зегь ргәы!..

Март 4, 2010

АПСНЫ АТҶЕИ ЛАША

Шамахамзар уафы ишимбац аеыртбааны, аразын-
уадыхә еипш игъагъаза, амза аеыкәаха ду аеыкәыршан.
Убри аеыкәаха афнытҕка, амза аеазааигәатәны,
етәазатцәык кәалыкәацьо ахала илашон. Уи агәәкра
иафыз Владислав лаша иетцәахә акәзаарын! Шьта уаха
сылшом, скыдшәоит, аха аеыкәаха гәымхажә стытцны,
наунагза шәыгәкәа рҕы скыдлоит хәа ханахәозаарын,
хгәахеаннатцозаарын!..

ВЛАДИСЛАВ ИБЖЫ

Аеыкәаха ижәбаз – апсцәахажә исыжәлаз,
Сзацәымцартә иситаз хъаауп, гәырфоуп!
Аеыкәаха афнытҕка етцә затцәык итыжәбааз,
Аеыкәаха итаркыз сара сыцсоуп!..

Аибашьра сықәшәеит, агәәкра ду сақәшәеит,
Амацәазах сыжәлар такын!
Изулак саҕацәа риааишьа сақәшәеит,
Уи иабзоураны – Апснахъз харакын!..

Уакагъ хаанымхеит, ацънышқәа сыкәшеит,
Аеыкәаха старкит – ихәашьза!
Убригъ назаза атытцра сылшеит,
Сыцсы схытцит – ицқьаза...

Сыжәлар гәакъа рынасыц сыцны,
Цсын-шьтахьгъы Аиааира ду згеит.
Ажәфан икыдлеит сыетцәахә ҕыцза –
Ахаан икыдымшәо илбаччеит!..

Акәа, 07.03.2010

* * *

Москвами иахьихәаз жәлар рыгәтыха,
Владислав лаша – Ацсны атцеи!
Иажәа иадгылт уатәи Аныхакәа,
Доухамчла аиааирагь идмыргеи!

Иара ихабжьеитқаз аиашъара –
Цхьака анагара ҳагәтакуп.
Ацсни Урыстәылеи рыбжьара, –
Агәреибагара ацха хуп!..

Ҳа ҳзиньшәазом ақәылаф,
Харак ҳадым – Анцәа ибоит.
Иҳамазкуа ҳ-Ацсынтәыла, –
Рыгъангъашра еснагь ҳацәшәоит!

Иахьабалак ҳхәаакәа ҳаргәгәароуп, –
Ҳазқәымшәац арбану цәгъарас!
Тәчқәымтқас ҳажәлар еилатәароуп,
Асал рыбжьыхны – еиҕәзырқаз!..

Акәа, 2014

АУАФЫ

Ауафы дажәзом, ауафы даапсоит,
Ауафы дкарахоит баапсыла!
Ашәышықәса амтқан тынч днатәоит,
Ицсы аайтакны ҕыц дфагыларц.
Аха маҷ-маҷ ацәа уи дагоит,
Цәартасгьы изықалоит адәаза.
Ауафы дыпсзом, ауафы даапсоит,
Ауафы дамхацәоит назаза!..

Акәа, 1980

АРЦАФ ДУ ИПСРА

Иахъа харт зегъ абрака хаизаны хазхыцъабо, Павел Хацъарат-ипа Азынба, зыжэлар рыматц аурафы зцъабаа рацёоу, заапсара дуу уаф хатёроуп, уафы ла-шоуп! Гэыбган иахтарым, атдыхэтэан, иаапсарақәа зегъ ихъзаны, наунагза қахъынижъыз!

Хеагъазахкрым ирфыхара, уи қара иагъхамчым, знапы иану, аира шишаз еипш апсрагъы зшаз Анцәа ду иоуп! Дыцәазааит Павел, ауаф гөыраз, ауаф гөйтбаа, ишьтахъка уаха дхьампшааит, имшра рзынхааит мыцхә бзиа иибоз ипсадгъыли ижәлари!

Имариамызт ари Ауаф дхәыцаахыс дызнысыз ипстазааратә мөа, – фырхатцарыла, хызла-пшала да-гъанысит! Цыгъардатөык, тынха гөакъак иахасабала, са сизгәдууп зегъ хзаазарт артцафы хазына, зыла-мыс Цыгъардатәи хзыхъқәа реипш ицкъаз, зыуафреи заамысташәареи Ерцахә еипш ихаракыз!

Апсны иззымдыруада Павел иахәшьа гөакъа, иахәшьа бзиахә Неллии иареи рыхъзқәа. Иашъеи иахәшьеи афыцъагъы ртцафцәа дуқәан, аазафцәа дуқәан, артцафцәагъы ирыртцафцәан! Қара чыдала зыда псыхәа хамам хбызшәа, хмилаттә литература иазфлымхан, рылапш ахын, хфилология арфеиара иацхраауан, амөа фыцқәа азылырхуан!..

Павел Хацъарат-ипа ахзыргара иашьтаз уафымызт, иахъагъы амцхә қихцәажәар итахзам. Хажәлар ибзианы ирдыруеит дзыпсаз, итцанакуаз! Убри акнытә саргъы сажәа абрака ифахыстцәоит. Акызатцөык, назаза хәа имөахь днаскъаго, бзиала хәа иахәо, истахуп напынтцак истарц. Сихәоит, Ахратахь икоу, жәларык зыпсадгъыл зхы ақәызтцаз хтәеи гәлымтцәахқәа дахзырхылапшырц. Урт цъанат ауп гылартас иахъыргоу, иаргъы цъанаткоуп уеизгъы имөа ахы ахьхоу, аеацъара ус имазам! Избанзар, иара уи иеапсеитәит!

Уи са сзыхэа мыцхэы ихаамзи,
Ашэа ахылтцуан сшыа икатэоз.
Убри ала сыцсы тамзи,
Уаргы уи ала умгъацоз!..

Акритик ухъзын, уи зеипштамыз,
Аха зегъы ирыцкны –Ууафын.
Еихау малк ҳа иҳабжъамызт –
Уажәеи Сажәеи еизгәыкын!

Шьта ҳаицәызит, са сеитымхеит,
Уахыцаз уаҳа ухынҳәуам.
Аха усгы, сзатцәны снымхеит,
Улацш итцшәазом скалам!..

Акәа, 02.11.2006

АН ЛЫЦСАТАТӘ

Амра анцәахэы изы цсататәыс хәа,
Ауаа анырбылуаз анкәа зны,
Арпыск днаргеит, убас былтәыс хәа, –
Адәагәтан амца еикәтцаны!

Уи аҕҕахәа дбылуа дахьақәыз,
Амца ҕеила еибакырц,
Лфархьқәа налгеит иан атакәажә,
Анцәа дшизыразу аалырцшырц!

О Хан-Ҙацсадгьыл, утцеицәа мшата,
Иуцсатоутәит уаргыы убас,
Аха узалтцма узлаз ашәартә –
Ахаан думоуа тцеик былтәыс?!

ХҮҮЗА ЛАША ИУАСИАТ АЖӘАҚӘ

«Ацсуа бызшәа камлар, ацсуа литература камлар,
Ацеипш амамзар – ацсуа хәйтқаррагы
ацеипш амазам. Ацсуа хәйтқарреи
ацсуа бызшәеи рцеипш акоуп.
Ацсуа бызшәа ацеипш амазар –
ацсуа хәйтқаррагы иамоуп!..»

ЖӘЛАР РЕИЗАРА АШКА!

Харт ацсуаа жәйтәзатәи милатуп,
Хазну адгыл – уи цъанатуп.
Иара иахшазоуп ХҮҮЗШӘАҒЫ,
Ифеион закәанда есқынгы!
Уажә закәанла идырцатәхеит,
Избан акәзар, шыоук мѡахкѡеит,
Ғахаи дагәеи хаилахеит –
Хбызшәа хцәыззар хәа хшәауеит!
Ишәыргәгәа, ишәыргәгәа азакәан,
Шәымлакѡакын, шәмеибарххан.
Хбызшәа аґґахәа ишәырцәажәа –
Ахаан имызыртә Ацсуа иажәа!..

АҮЫЗШӘА ТЫНХАДА

Избызшәаз уаѡ дыкам, ахала иқәхеит,
Адунеи ианызааз абызшәа!
Игәактәакуеит – баша цсыпхеит,
Ахауа иалоуп игәынқуа!..
Иахытцозеи – инкыдыгәгәала,

Адунеи атцахынтә иаауеит!
Иара аицш зеипшу ус жәабала, –
Изтабаз ртцейцькәа рыцшаауеит!
Изтәыз ирцәызит – рынауркәа,
Адгьыл иқәуп еимдауа.
Ирзеибытом рыжәахыркәа,
Ахатгәынқәа ирылоуп игиуа!
Игәамтхамтцеит: цшоуп, фыртынуп,
Урт уажәы-уажә идыртысуа.
Рхыбафкәа кыдкьо ирымоуп,
Уаха тцхыбжьонггы ишәышәуа!..
О сбызшәа, сыцсатыфара!
Уарггы иумоуааит лахьынтцас –
Ужәытәзатә цсадгьыл угәакбыжь ахыфара,
Узхәо уаф дыкамкәа уафцас!

СҢЫТБЖЫ

Ацсны апызацәа рашта-ргәара,
Ацсны апызацәа рахтына,
Уажә сахьгылоу ааигәара –
Са сазхәыцуеит х-Ацсына.
Ицъашьатәзоуп уи лахьынтцала,
Адунеиаф иахтысхьоу рацәазоуп.
Хәашьас иастари ажәала, –
Иреихау сыгәтыхагь убри ауп!
Хатала агәакра са сзыкәшәазггы,
Аргам адацкәа абрака избоит.
Агәырфа сазымга абас сзыргәгәазггы,
Сеитахареикуеит, фыц сиргәгәоит!
Акалам сиркит, амаркьаф тейтеит,
Амсыр-кьаад сымтеитеит, абар.
Зынза ифыцза сыцсы тейтеит –
Хдоурых сагәылалан сцаларц!..

Ҳазну амѡаѣ хъатра ҳақъым, –
Акы ҳазкылымсыр калом.
Аеыртынчра – зынза ихақым,
Ашъамхарсра – Анцәа игәаѡхом!
Пҳъака, цҳъака, Афырхацәа,
Аҳаҳаи амарцъақәа, шәнеиха!
Ҳанеибашъуаз еицш цъарак шәеилатцәа, –
Лыхнаштакынтәи сфьтбжыы шәаҳа!

* * *

Сзымбада? Сзымбаз уаѡ дыкам,
Зегъы сырбеит, срахайт.
Сбызшәала ирасхәеит сыгәтыха –
Смыхәхәеит, сымкааит.

Изасхәаз сеилыркааит,
Сыгәра ргеит – сызбаз.
Шәаргы-саргъ ҳаигымхааит, –
О Сызәлар – сзыхшаз!

АМШЫН

Зака итынчузеи амшын –
Мацқашьяцқъа атра итаиоуп.
«Сааигәа шәмааин, сшәымкъашьын!», –
Ғыц изыхәауа абри ауп.

Амшын, амшын... уақәымгәыңын –
Уркъашьгәышьоит узкъашьыц.
Ухала аерыцқъара уакәымтцын, –
Ус уағгәышъаз – ушағьыц!..

* * *

Амшын атцаѣ тынчроуп, тынчроуп,
Амшын атцаѣ кытцсытбжъ газом.
Быжърабжътца тыцуп, ѣаха-ѣымтроуп,
Ахаан уака азы хэашъзом.
Уи атынчра ду ахъантара,
Амшын ианыруа агэы еисуеит.
Иартцысуеит жэра зкэым хгара,
Цсра зкэым ХАЖЭА иазхауеит!..

СА САНХЭЫЦУА...

Са санхэыцуа – сыдгыл хэыцуеит,
Сыжэѡан хэыцразоуп изѣу.
Ргэы итахэыцуеит, ихэыцбгъыцуеит,
Сыга, сышьха – шейбакэу!

Мап, сакаэытцуам сара схэыцра,
Уи сакаэытцыр – зегъ хахэхоит.
Са санхэыцуа – Стэыла хэыцуеит,
Цсыуала ххэыцра хаикэнархоит!

* * *

Амш ааилахэан –
Ақэаршѡы ауит.
Ажэ аачкэахан –
Ахэыс цшқа иит.
Акэтагъкэа цыѣеын –
Ихытцит акэчар.
Атцлақэа шэтын –

Ипыткәырхеит, абар.
Адгъыл рцәагәан –
Арыц ташәеит.
Арыц хәыч ааиџшәан –
Афыц аауеит...
Сыцс атдан иаафыхан,
Цәаныррак тцысит.
Хшыџтцакны, гәтыхан,
Жәеинраалан иит.
Жәынтыгылан уи згәатца
Инеины итәшәаз –
Ишәыцзааит назаза,
Иахылтцуагь уаџраз!..

* * *

Бзиа избоит ацәылашамта,
Ашарккамта бзиа избоит.
Бзиа избоит ашәапшь атцгамта,
Амра агыламта бзиа избоит!

Бзиа избоит агәил аптымта,
Амза атәымта бзиа избоит.
Бзиа избоит бхы-бфы агәыкымта,
Быччапшь агәылтцымта бзиа избоит!..

Бзиа избоит агара атцысымта,
Апшқа изхамта бзиа избоит.
Бзиа избоит сашәа аимта,
Стгәырџақәа рыцсымта бзиа избоит!

Акәа, 1990

АСАБИ ИИРА

Асаби диит... – ажәла имоуп,
Ихъз макъана ирымцшаацт.
ҲБЫЗШӘА зшоугъы иара изыноуп –
Иан лгәыхәпыхш еипш изнархарц!..
Ижәла бзиоуп, ибзиоуп ишьтра,
Хъзык ибзиоугъ издырхиап.
Ибымбыл иартәҗ тынч дахъышьтоу, –
Дызгароу Ицсадгъыл дартцыслап!..

АГӘҖАНТЦАГА

Амарцъа, агара... амарцъа – игароу,
Амарцъа, – җыц ииз атҗеи!..
Амарцъа, амарцъа хәа шәхәалароуп, –
Цәгъа иуашәшәыроуп адунеи!
Амарцъа, амарцъа – Анцәа дызныкәуа,
Ажәлар рҗапхъа згәы аазыртуа.
Ашацкыраз амҗа икәло, –
Ахра аҗалара згәагъуа!..
Амарцъа, агәил цшза җыц иангәылтцуа,
Амарцъа, – ашьац пшқа анаауа.
Амра шаша ду анцәыртцуа,
Ацша кәандацкәагъ ансуа!..
Амарцъа, хзыхкәа, амарцъа, хабна,
Амарцъа, хәрхәкәа, хадәкәа!..
Амарцъа, хқытәкәа, амарцъа, ххәблакәа,
Амарцъа, хажәҗан – хазтәпшуа!
Амарцъа, хашәа, амарцъа, хажәа,
Амарцъа, хқәабзқа шеибакәу.
Амарцъа, амарцъа, еитәх амарцъа,
Тцыхәаптәарада згәызҗану!..

Убла иабом, абжыы уахауам,
 Аеаларѡашъан амырхѡага,
 Ашьшыыхѡа иааиуеит, иццакуам,
 Ахауа иалоуп аныртѡага!
 Убас ауп дшыѡоу уажѡ хаѡа –
 Арадиация дадукылартѡ!
 Шѡгѡышѡеаныз, дад, шѡгѡешѡыргѡѡа, –
 Шѡыбла иамбогъ шѡаѡагылартѡ!..

АРѡАШ АШЪТЫБЖЪ

Арѡаш ашьтыбжъ амшын иахылеит,
 Игоит ахѡахъхѡаѡа аѡѡараѡы.
 Амшын цѡѡѡырѡо иаасѡыххылеит,
 Арѡаш ашьтыбжъ снархарѡы.

Сазызырѡуеит гѡахѡарыла,
 Ашьха сыѡоушѡа збауеит,
 Скаламѡынѡа сѡѡаад ианххыла,
 Арѡаш ашьтыбжъѡа сзыѡуеит...

Нас ирныѡларѡ сышѡѡѡ абѡыѡѡѡа,
 Тынѡрак шыѡам аѡѡаларѡ.
 Шѡахъѡалакгы ишѡыѡѡрымѡѡа,
 Арѡаш ашьтыбжъ шѡаѡаларѡ.

Шѡеибах-еибаѡаларѡ есааира,
 Бзанѡы шѡымѡѡарѡ шѡеиѡѡышышы.
 «Хѡит, амарѡѡѡѡа,... аѡаѡаира!» –
 Аѡсны иѡѡѡѡларѡ шѡыбжы!

АХЫШЫТРА АЗХЫААРА

Ажэйтэтэи хтас, ажэйтэтэи хлеишэа, –
Хтэашыа-хгылашыа... еыла хнеишыа...
Аиҳабы, аитцбы... апцхэыс, ахатца,
Афната зырлашоз атаца...
Асас-ацэас... анеи-ааи...
Иансгэалашэа – сгэы мыцшааи!
Иахцэызыз шыарада ирацэахеит,
«Пцшра-сахыала» ҳағахеит,
Бызшэалагы еиқэымшэо храцэафуп,
Тцасла, қыабзла – ҳхаз-хазуп!
Мчыла иҳабжыарцалаз «асал» –
Хайкэнашеит... ирацэоуп ҳғалпал!
Иабақоу, исашэхэа, ажэйтэтэи хлеишэа –
Хтэашыа-хгылашыа... еыла хнеишыа...
Аиҳабы, аитцбы... апцхэыс, ахатца,
Ипцхашыапхатцоз атаца?..
Фапцхыа ххышытырхь ҳамхынхэыр –
Хусқэа дердхазоит акыр.
Иахсырқяцэозар – шэа шэазхэыц, –
Шыарда ишдуззоу збоит ҳа хцэыз!!

Ақға, 2004

АРҒЫХАФ

«Ацэа салахар сырғыха,
Исымоуп ашыхақа цатэыс», –
Даныштыалоз ихэеит игэтыха,
Бзиоуп ҳа иаталкит ипцхэыс.
Даглырғыхеит ашацкыраз,
Имфа дықэылтцеит дахыцоз.
Илашон амза цэырқяцэырас,
Инарбон имфа – дызлацоз...

«Ацәа салахар сшәырҕыха,
Исымоуп агаҕа лбаатәыс», –
Ажәеипшыаа иреихәеит ус игәтыха,
Арахь ианимазгыы лбаатәыс.
Аха ирхашту, ирызгәнымкылоу,
Дыдмырҕыхеит шыыжымтан.
Иахьагь икәахьча уаҕа дылоуп,
Назаза дыцәоуп уи дхахәхан!
«Акгыы издырам хшыѳртцарада», –
Исзышәхәо гәнызгоит мазала.
Еснагь арҕыхаѳ сшәызтауада, –
Шәхала шәҕыхан цхьа шәцала!

АЦХАРАЖӘХӘАѳ

Амѳа сықәлеижьтеи итцозеи, –
Жәа-нызқь шықәса уеизгыы итцуеит!
Сзықәтәоу сөыхәа иалзыршозеи –
Еитцахарада иаауеит!..
Хаттаа ркынтәи амѳа сықәлеит,
Ажәабжь сызтаз бжьыркьатәыс!
Цсыуа дыҕам сара исықәлоу,
Сызражәуагь мчыҕам шытарнахыс.
Сааит шәа шәкынза изулакгыы,
Лассы сөыжәтцуеит шгәашәқәа рҕацхьа!
Шәсыдеизалашт сшыжәбалакгыы,
Сылахь иану иаразнак шәацхьашт.
Сылахь иануп – са сшапсыуоу,
Схылтцшытра дуззазан иаазгеит.
Шәаргыы ишәырѳашьарым сышшәыуоу, –
Сажәа схәаанза еилшәыргашт...
Амѳа сықәлеижьтеи итцозеи, –
Жәа-нызқь шықәса уеизгыы итцуеит.
Сзықәтәоу сөыхәа иалзыршозеи –
Еитцахарада иаауеит!..

АСАРКЪАЛ САСУЕИТ...

Асаркъал сасуеит, асаркъал сасуеит,
Уахггы-еынггы убри саѣуп.
Сасуеит, сасуеит, ѳыц сеитасуеит,
Сныхахъ шѳааира сазыцшуп.

Аха шьоук агѳхъаа шѳкым макъана,
Ссаркъал асбжъы шѳаѳауам.
Згъык шѳаанахѳан, ицоит шѳама,
Зхытшъак шѳмоур – шѳеикѳауам!

Асаркъал сасуеит, асаркъал сасуеит,
Уахггы-еынггы убри саѣуп.
Сасуеит, сасуеит, ѳыц сеитасуеит,
Хѳыхра шѳааира сазыцшуп!..

АДУНЕИ ЛАША

Амшын кеикеиуа, амра шеишеиуа,
Аѳауа зыхътас еилыхха...
Ага савалан сахънеиуа –
Адунеи сѳылоит ихъзыркха!
Адунеи дузза сгѳыдыхѳѳала,
Исыма сдѳықѳлоит са сахъцо.
«Сызлашьтѳухзеи уара ухала,
Иара сахѳытѳхѳытѳеит аѳсыц сындо, –
Сыззутахыз дыѳазамеи,
Баша усеигѳыргѳоит шыжъымтан!..»
Цѳыкѳбарк ѳѳандаза инахъыст сзамѳа,
ѳыц дыгѳхъаазгеит с-Беслан!
Адунеи дузза сгѳыдымзало,
Ус саатгылоит, сыбжъажьо.
Иара даацѳыртцын, дысгѳыдхахала,
Адунеи симидоит ѳахъцо!..

Аѳѳа, 1996

АПСУА ИЛАҚТА

Лакта стахым хәә схәом, цсыуа лактамзар,
Бзиа избоит ауаатәыџса рлакта,
Аха апсуа – апсуа илакта илактамзар,
Агәра сзымго сықәхоит игәәта!
Мамзаргы, дацсыуахны лактала,
Цсыуа итцасым дашьтазар дығкәса,
Сгәы снархьуеит, дахьыхәапсаз гәәтала,
Дсымбозаргь еиғасшьоит хара!..
Зықь лакта ирылазаргь издыруеит,
Исырџашьом апсуацкәа илакта.
Амра еипш сахьцалакгы исныруеит,
Сакара сыцнацоит схәта...
Апсуа илакта злактоу – Апсынтәыла,
Адунеи иагмыз улакта хаара.
Ублақәа мтәлааит лағырзыла,
Иумбааит рыцәгыара ухшара!
Иазхааит узлацшхьоу агәактәәкра,
Ихынхәааит утцеицәа – хара иагаз.
Азәгы иахмыхьыртә еипш лакџакра,
Злакта меицаккәа инхақәаз!..
Апсуа илакта – ахшыџ цәула,
Апсуа илакта – ақьиара тџа змам.
Адунеи ақәзаара ламыс-патула,
Уи аныкам зыжџан цкәам...
Зықь лакта рылазар издыруеит,
Исырџашьом апсуацкәа илакта.
Ианысымбо хәаан исныруеит,
Слакта лашьцазшәа збоит схәта!..

АШЬХАҚӘА РЫШЬХА

Зақа ишьха дуззоузеи Аламыс,
Зақа иҳаракузеи уи ахьз-аңша!
Шақафы ирымоузеи уахь халатәыс,
Шақафгы иазыркхьоузеи рымч-рылша!
Зақа илашароузеи уи ақәцәа-кышәкышәрафы,
Аҳауа шпацқьоу – иңьбараза!
Уақа ихалаз инымзароуп чышәрак,
Цыхазыхьтас дықазароуп дыцқьаза...

Зақа ишьха дуззоузеи Аламыс,
Уахь ахалара зегь рзы имариам.
Уақа иқәсуа баша цшаласым, –
Анаатә ашьтыбжь еиқәтәуам!
Иара ипнашәаз иоуп ифырхатцоу,
Зегь реиха дгарцәгьазоуп иара змам.
Казшьаны ишьтызых ахаан дхьатцуам –
Дшаго идыруазаргь – дхынхәуам!

АЦСУА

Европеи Азиеи срыбжьагылоуп,
Европеи Азиеи срыбжьанхоит.
Европеи Азиеи са сыргәылоуп,
Сшырзеимакрыроугы збалоит.
Исызкылцшуеит евроеидгылаа,
Америкаагь саатцрахь иааигәахеит.
Чычмасоушәа зегь еижәыла,
Инеитанеитасуа исзаауеит!..
Европа иахыхәхәоит Уаршәахәымфа,
Азиагь уанза ифаазом.
Абырфынмфоуп сара сымфа,
Арақа имфамскәа изцазом!

Чынтатэыла азыцшуп снейра,
Индостангы азыцшуп.
Кавказ ажәфәан акейкейра –
Адунейи ажәларқәа рзы имшуп!
Сеимашәымкын сара баша,
Сызшаз сисасуп саргы.
Иаразәк иакәзоуп зегь хазбаша,
Хагызықәгәыцша есқынгы!..
Европейи Азийеи срыбжәагылоуп,
Европейи Азийеи срыбжәанхоит.
Европейи Азийеи са сырғәылоуп,
Рыбжәара амра бжәасырчцоит!

АЖӘЫТӘЗАТӘИ АГӘТЫХА

Ахала испылеит алабашә,
Уамашәа иқан иара аашә,
Изкыз хәа уаф дызбазомызт,
Ус рацәакгы иццакзомызт.
Ишааиуаз, инықәсит ацқа,
Ишааиуаз, иныфналт ацацқа.
Аехәа иныгәагылт ахала,
Иаахәытцнашышьааит иныгәәала...
Нас дырфеггых арахь иаадәылтцит,
Фәцхәа ус агәашә иаатытцит.
Амфәду инанылеит алабашә,
Уамашәа иқан иара ацашә!
Изкыз хәа уаф дызбазомызт,
Рацәакгы иццакзомызт.
Ишнеиуаз лабашәк аапылеит,
Ак еибырхәозшәа, зны иаатгылеит.
Ус дырфеггых фәк аацәыртцит,
Еицны ишнеиуаз инымфәхытцит.
Абнатоура нақ инылсит,

Зык инырсит, дэык иазкылсит.
 Дара рыла уи хъазахуп,
 Еилазазо еилагылазахуп.
 Аеыѿсыѿхэа инытцакшахуеит,
 Гэамтцрак шрымоу аргаме избахуеит!
 Уи баацсыла иснырзахуеит,
 Ажэытэ тцаулахьтэ бжык сахахуеит:
 «Хаит, амарцъа, ураид имыхэа,
 Иумоузеитеи уаха псыхэа,
 Уара хадгьыл, ххы зыхтнахьтцоз,
 Адунеи ршазар хъша зызкахьтэоз!...»
 Рыбжыи кказа исахахуеит,
 Есааирагъы урт еизахуеит!
 Дасу ныкэгыл ражэа рхэахуеит,
 Аеыѿсыѿхэа ианытцакшахуеит!
 Адэы иатцэа ианырзахуеит,
 Са сахьгылоу сеилнашьаахуеит,
 Ххэыштаарамцахь сытцакзахуеит,
 Ишыхьчатэугъы аргаме избахуеит.
 Исывагылоуп ажэытэ лабашъа,
 Уамашэа икоуп иара ацашъа,
 Арахь изку хэа уаѿ дызбом,
 Сыпсаанзагъ тынч сартэом!

АШЫЖЫТЭИ АҢЫХАРА

Ага ґыхеит, ашьха ґыхеит,
 Азиас ґыхан иццакит.
 Ажэѿан ґыхеит, амра ґыхеит,
 Адгьыл ґыхан – ашэткэа аацшит!

Акэаскъа ґыхеит, аштэ ґыхеит,
 Ауацъаѿ ґыхан – амцабз трыст!
 Адэхэыпш ґыхеит, амѿа ґыхеит,
 Абна ґыхеит – хара нтытц!...

Уґыха, уґыха, САШӘА, уґыха,
Уґыха, САШӘА, уеилыхха!
Ғыхара зқәымгғы –уара ирґыха,
Ибжызран икоу еиқәырха!!

* * *

Дасу иашта, ифны-игәара,
Дасу иқыта, ихы-ихшара,
Дасу имца, ихәыштаара –
Гәашьамхс иатцоуп Хәцсынра!..

ДАСУ УФНЫ...

Дасу уфны – дасу уацшәымаз,
Ухәынтқарыз, уагынцәаз.
Уфн афнытқка умра гылоз,
Уфн афнытқка умш лашаз!..

Афн афнытқка икамлаша,
Акыкатцәкьамзаап тцабыргны.
Афн афнытқка ииуеит сашәа,
Сценцъыр иасуеит ипырны!

Уи шәа шәышқа иқәуп амфа,
Иара зхылтцыз са сыцсоуп.
Уахгғы-ґынгғы гәтынчрак амуа,
Атра иахьашьтоу шәыгәқәа рґоуп.

Азәыр шәааттраґ илахәуазар,
Ашә анааимкьо хәа ипшны,
Ифнашәыжыла афнықа, шәуаазар,
Ахаангғы идәылшәымцан шәыфны!

АШӘ АЗӘ ДАСИТ!..

Ашә азә дасит, сишь, сзырфыпи,
Ашә азә дасызшәа саҳаит!
Хыма-ңсыма иаасыртыпи –
Иасыз уарбанхәагь сымтцааит!
Зызбахә ыкам шакаф хцәызи,
Җгәакуа хрышьтоуп ҳаимдауа.
Еимгеимцарак урт срызхәыцит,
Амца сыжәлеит җыц сбылуа!
Ашә азә дасит... ашәқәа срысуеит,
Ашәқәа срыдгылоуп схата.
Есшар схәаа аеарҗыцуеит, –
Тынчра снаҗома суахта!
Ашә азә дасит... зқышықәса царггы,
Ашә азә дасызшәа рбалашт.
Уарбан иасыз хәа имтцаарггы –
Иасыз хдырны иаадыртлашт!

Ақәа, 1994

АХЫНХӘРА

Адуinei ду антцәамтәҗ сназахит,
Сынхықәгылахит адуinei атцкар.
Цьаҳаным лашыцак ааимкьахит,
Снахәлашәартә еипш – саақәацар!
Абар-абар, адуinei лаша сцәызуеит,
Пхьака анеира змазас гәҗакыс, –
Уажә иаразнак шыҗахька сытрысуеит,
Саауеит аеыццышә еипш сышьтхыс!
Сыгәхьааган испылоит амра,
Испылоит акаршәрақәа, ахәқәа.
Ацша спыххыла игәыднакылоит сзамфа,
Хзыхьқәа спылоит, ргәы цшаауа!

Анака-арака иаатуеит агəшəкəа,
Иаапшуеит аштəкəа, амзырхəкəа.
Иаатуеит аценцьыркəа, аѡн ашəкəа,
Ахəыштаарамцакəа збоит сахьпшуа!..
Сышка идəыкəлоит зегь еибарсны,
«Даауеит, даауеит!» хəа рыбжькəа гоит.
Агара игароугь, абар, дгартцны,
Са дысцыларц инапкəа иѣбоит!..
Адуinei зыцəмызыц адуinei издырзом,
Адуinei нтəаракəымшəа игəы дажьбоит.
Ҷыц испшааз сдуinei ду сырзуам,
Схынхəны сахьаауа – иаргь Ҷыц сабоит!

СДОУХАМЧ

Нарт Сасрыкəа агара дгароуп,
Игара ихала иртцысуеит.
Дыццакуеит, мшызха изхароуп,
Игара дшамкуагь ибауеит..
Игаракəкəақəа ихала ициттəтəоит,
Абар, дгартцуеит шыжьымтанк.
Абартца днытцахх, иан лызҶеитуеит,
Ларгьы иаалдыруеит игара дшамк!
Ус иаацəырѣбоит Бзоу пацьпацьуа,
Инатцагылоит амардуан.
Уахь иҶынаихоит дкəацмацуа,
Деыжəлоит – ахьухəа дѡеихан!
Бзоу хьтѣбаран иаатрысуеит,
Итѣкьа идəыкəлауеит Ҷəтцас.
Ашьта-мышьта умбо иарзуеит,
АҶауа иналалоит цсаатцас!
Ицыруеит уиаахыс доухала,
Дама инеиуеит Доухала ииз.
Ажəѡан икьидицааз етəала
Ирцхоит иашьцəа – илахəыз!..
Уи сиҶыпшны сахьынҶыжəлаз,
Саргьы уаҶа аҶыжəтцра сгəы итазам.

Уи ала итызгом сыхъзи сыжәлеи,
Схы мацараз сыпсы җазам.
Исырпхоит сыжәлар доуха-мцала,
Еиха иангәәкроугь ргәы смышьтырц.
Сцоит сышцацгыы саанымгыла,
Сшьамхы ишамоугь изрыжәым тыпк!
Снеилоит ус – афы сшақәтәоу,
Афы мцапшьха исыцрыддуа.
Сдоуха-Сажәа, адунеи иақәлоу,
Фақь-мцағыцла ғыц иоуа!..

АНАКОНДА

*Аинрал Маршьан Уалид
ихъзынфылоуп*

Рацстан-дгыыл цәхәыра, агәысакара,
Сықәлан снеиуан сөы сытқакәаруа.
Ус сыпшызар – о ахырзаман,
Анаконда сәацхәа ишьтан!
Уи гәылшьапзам, уи матуп,
Зынза идуззоуп, имықәшәатәуп!
Еилыграаза, ахәда тхәаауп,
Амахе ахатқыс ахы еихауп.
Аблақәа ракәзар – ашьа рхуп,
Укылыртцәартә иагыуп, имчуп!
Арақа ипшызаап амфа кны,
Уаф дианажбуам деибганы!
Иафахьюу рхыбафқәа капсоуп,
Рыбжьара аехыбафқәагы рацәоуп!
Ари шабаз еипш, сөы шәаны,
Аларқача ахыт – агәы тҕьаны.
Икахаанза сөыжәтцит сахъзаны,
Аха саргыы сыкам сеибганы!
Сыбз сыхәлашәеит, сөы меилго,
Сшьапқәа дысит, исызмырқәацо!

Сыблақәа аш еипш акы ихнаџеит,
Еимачыџны слымҳақәагь агеит!..
Егьагым исгәйдларц ахырзаман,
Иснархәарцоуп уи ацсман.
Ахы шыткәыцәаа исзыпшуп,
Ашхам тырҳаны иакуп!
Ус, илеимахәла, ажәџан шәшыт,
Итцарытцаруа амацәыс аалакьлакьит,
Агьџ-агьџхәагь иаадыдит,
Сцах сызкызгьы зегь «аацнартит»,
Слымҳа, сыбла ааихыккеит,
Сытрысны сышытаһька снеихеит!
Аха саахьахәит, нас џацхьа,
Ҷыц сышизгьы збеит иахьа:
Сызфарц зтахыз ахәажажә,
Нак ицкьашәкьа афы иаршәт!
Иаагәыргәырит Ҷыц џацхьа –
Адгьыл иқәназәзәарц азџа,
Ахаџахәа ақәаршџы ауит,
Атакарцәгьа иказгьы аахнаеит!
Адгьыл цәхәыра ацсы талт,
Ашәацыцац рыбгьы Ҷалт.
Ашьац џеит иқашәқашәо,
Ацсаатә цәырцит ишәахәо.
Ажәџан зыжьтцас абла хтит,
Хазшаз ишкә сааџацшит.
Насып дула схы-сгәы тәны,
Симтцахырхәеит слакәзаны.
Ацсы антала сөыхәа ипсхьаз, –
Иаразнак сөыжәлеит агәра нтарс,
Сымџа сықәлеит сеиханы,
Саауеит уижьтәи сеибганы!..

АУАФРА

Амахә ҫа снахысын – аңсы талейт,
Ибыбыцшкакаараза ишәтит.
Ашәтқәа ашьхыцқәа нархалейт,
Амати кәшәаны иприт...

Снапы натсшыын – ажәған аакейкейт,
Иблахкыгаха еилыбзааит.
Сышьхәа нкыдсқан – азыхь ҫейт,
Ашьабстақәа зыжәра илбааит!..

Агәак дахықәыз санығанала,
Сыбла хәшәымхеи иара изы.
Икацсахыз имчқәа ҫыц иантала –
ҫыц иааиламлеи иңсы!..

Тңыбжьон ажәғаныхь схы санған
Амра каххаа иаамлашеи!
Санхықәгыла снейны азмах –
Икейкейуа азия мтәтәеи!...

Уажәымзар-уажә инибартәозгы,
Ахқа рыбжьысхырц санрыбжьал,
Ражәа еитаркит еичзырчозгы,
Гәағ рыбжьамкәа дара еинаалт...

Саннадгыла ажәйтә баахкыра –
Ажәйтә тәулахьтә бжьык саҳаит.
Иснаркит уи жәйтә маакырак, –
Жәйтә гәадурак сгәы азнарҳаит!

Зымға амшын сахынхыңшылаз –
Мҳаңыраа рыңбақәағ хынҳәит.
Мгәарта итоугы ианырба исылаз –
Адунеи ақәлара иазхьит!

УАХЫНЛА ИШӘАХӘО АКАРМАТЦЫС

Шьоук җынла ишәахәоит, изымшәахәозеи –
Амра анкацхо икажжы?!
Уара уахынла... – иулзыршозеи,
Ишцассиру ма убжжы!

Ихәала, ихәала... сарггы уара суҗыцшны,
Тцхыбжьон Цьгьарда зны сшәахәан, –
Зынза сҗыцшны, зынза сқәыцшны,
Сашәа инатцазфит – М а р ш ь а н!

* * *

Амаршьан ифымтақәа зегъ хара хзы ипшьоуп,
аихаразак итоурыхтә роман «Ацсха»!..

Аслан Цьапуа

Итабуп хәа уасхәоит, ақәрахьымза,
Аха иудыруз – сгәы җенакаит!
Сархәыцит уажәа сгәатцакынза,
Сыхггы иазысхәеит: баша смааит!
Баша адунеи сықәымлазаап,
Баша умизеит, дад, уарггы.
Ахаан имцсыртә еицш хажәа еиқәхазаап,
Хдоуха җеиозаап цхьакаггы!..

АДУНЕИ АГӘАШӘ

Сқәыцшзаны агәашә санталоз –
Заа издырт адунеи шуаараз.
Акакала сажәақәа анеинсраалоз, –
Ацсцәахажә иами сзабашьуаз!..

Ғапхә сышытаһыҫа сантытца,
Агәашә ыдтцаны сцазом.
Ғыц италә, имҒахытца,
Сышыта гәeimтар аузом.

Ибашт араҫа исыхтысыз,
Ибашт агәәҫраҫә сзыкәшәаз!
Баша сталаны сыштымтцыз –
Саара дшазыразу Ҳазшаз!..

АШАНА

Ақбаад ахала сапхә инықәлеит,
Скалам ахала аҒра иаҒуп.
Исхәо сҒамшәо сылапш рықәкуп,
Аргама избо цыашьатәуп!

Са саҫәытцыргь, арт ируамзаап,
Инымтцәо ххәақәа изрыцәцом.
Сқбаад тацәны иаанымхозаап,
Скаламгы тыцқаҒ ишьтахом.

Абар, аффахәа ақбаад иахықәу,
«Атцыруа» алнадеит уажә Ғыц.
Ари шгәәҫроу, иагышнасыцу, –
Дыршьас иеитәи ашәәк зымҒыц!

СДОУҲА НЫХА

Есшаргы сзатцәза, сгәы сынтахәыцуа,
Сыцсадгыл агәеисыбжь сгәатцга инахысуа,
Санамтцаныхәо сгәатцаҒтәи Сныха,

Маалықьтас ажәада ианысхәо сыгәтыха,
Ипшьоу азыхтартахь ус сызланеира,
Ацсабарае изыкалом еихау матанеира.

О Сныха-пшьа, Сныха, сгәатцәтәи Сныха,
Уахгьы-еынгьы изтасхәо инымтцәо сыгәтыха,
Есышьыжь сшьамхы арсны зәацхьа снагыло,
Хфырхацәа рхырәсахьақәа еихаччо иахьспыло,
Анцәа дузза иахьсито абас еипш алшара –
Насыпны сыфнами Ухан-пшьа хьытцәара!..

Амзара, 2012

ХАЦСАДГЬЫЛ ААМТА

Аибашьра мцақьоуқьад антцысы, рацхьатәи аидысларақәа рҕы хачкәынцәа тахо ианалага, снап иамғаз ссат аангылеит, иага исырхиандазгьы, иамуит, аусура иаламгеит.

Ари баацсыла игәеантцәган, иагьгәкажьгагәгәзан сара сзыхәа. Хтәыла ашәеикәара ханто иахажьын, аибашьра шцац ицон, ҳар жәылон – ихьатцуан, ижәылон – ихьатцуан, аға джәылон – дхьатцуан. Афрык неибациа-ааибацон, анибартцәара, ашьаартцәыра баацсза хтагылан! Аибашьра еилашуан, атынч цстазаара аангыланьы иқан, сара ссат шаангылаз еипш. Зыцсадгьыл зхы ақәызтцоз хачкәынцәа рыпстазаара қәыпшқәа ҕахьытцәтцәон, уаха рыбжьы мго назаза еикәтәон, сара ссат кадыць шеихәлацәаз еипш! Ишцацгьы ицон аибашьра уағеимшхара, хтәыла цшза, х-цъанаттәыла хазына – Апсынтәыла – наунагза ихамихырц аға гьангьаш джәылон, хахәырцәиаа уи ишиҕагылац иҕагылан аумейкәатцәа иақәшәаз ҳажәлар ртҕеицәа! Урт шьоук тахон, итаҳаз ртыцан ишгылац игылон ҕа шьоукы. Ижәылон –

ихъатцуан, ихъатцуан – еитажэылон, ѿ-рык наќ-ааќ инеи-баца-ааибацон, ишеибашыц еибашыуан, ишнибартцэац инибартцэон! «Ицсыда-инхада, ицсыда-инхада!» хэа аѓъатцэыѓъатцэбжыќэа ажэѿан ишалѿыц иалыѿуан!..

Сара ссаат аангыланы ишыќац иќан, зынза ишъхныцсыланы иќан уи иснарбалоз саамтаѓы, ашэы цъангарах еипш еиќэатцэаз ахауа бзырбзан-шътыбжыымзар шътыбжъ алыѿуамызт. Убасќан агэра згеит сара, – ссат баша ишаанымгылаз, аиааира хамгаќэа, Хаќсадгьыл шеибакэу ахы иаќэитахамтэыќэа ахаангы аусура ишзаламгоз, хтынчпстазаара шзымхынхэуаз, ххэыштарамцаќэа ѿыц ишзеиќэымлоз...

Хар жэылон хахэыртцэиаа, хар ирапхьагылаз, хажэлар иргэашъамхыз ртцей лаша Владислав Арзынба: – Ахахаи, амарцъаќэа, еитцахарак шэмыхын, пхьаќа! Шэнеиха пхьаќа! Аиааира хара иахтэхоит... хара хиашоуп, ихаќэлаз хиабашыуеит!.. Анцэа ихаќ хара ихацуп, агэнаха хаѓа датцоуп! – хэа ѿитуан. Уи ибжыы иацласханы, ахытќьара еипш пхьаќа ижэылон хтцейцэа гэеитамхаќэа, макъанаѓы иштахац итахагэышьон, иаангылангы ишыќац иќан ссат рыцха – сыжэлар раамта ахыцќэа мтцызо, ихашхатэараха исыхэацшуан, урт макъана аусура, аныќэара ргэы итазамызт. Итахоз харпарцэа реипш ишыны, ацсы тыхны исымтцан жэлари зегыы еицахзеипшыз хаамта – Хаќсадгьыл аамта!

Ус-ус, Анцэа хазшаз ахышъаргэытца дузза ибзо-урала, ижэылоз хар Аиаара ргеит, аѓа хэымга ихэтэы ыќэырхит, Хтэыла далырцеит! Хбираќќэа шэыршэыруа инархагылеит ладеи-ѿадеи ххэааќэа, мац-мацгыы апсы тало, агэеисыбжъ го иалагеит ихэыбаацсны ишытаз Хаќсадгьыл, аха хатала сара ссат абжыы гомызт, еиќэ-беиќэпс ишыќац иќан. Убасќангы агэра згеит сара, знык ипсыз, ииасыз аамта иага фырхатцарыла ицазаргы, уаха апсы штамло, хнырхэышыа шамам! Убриаахысгы снапы саат амѓасымтцеит, ихацэтахахз агэлымтцэахќэа рылымкаа ацсабара сахыќэыз схы ахызбаауан. Сара

сзыхәа шыта иҕазамызт зегь шәага-загас ирымоу аамта, иназазоу, хәаа змазам дәысакаран сызкәыз. Амала, ахратахь иҕоугы хусқәа ишрылахәу еипш, стәылеи сыжәлари рыпстазаара салахәын, дара иаархыргоз зегьы саргы исызгон, изыргәыргьоз саргәыргьон, иргәыргьоз – сгәыргьон. Шьоук рымееирақәа, рыхәашгашрақәа ирыхкәаны, иҕан итахаз хтеицәеи сареи адамра хыла ханасуазгы. Арахь снапы штацәыц итацәын, саат захьзу амгазамызт, иацы, иахьа, уатцәы хәа изышьтоу аамтак сара сзы иҕазамызт. Дырөгьых убаскан агәра згеит – уи зыхкьозгы хтеицәа рыпсы ахтынцаны еиқәдырхаз, Ахьыпшымреи Ахақәитреи ззаргаз Хапсадгьыл егырт адунеитәи ажәларқәагы иазхарымтакәа иара аамта еиташзышьақәымгылоз, ишхатәаамхоз аибашьрафьы иахгаз Аиааира дугьы...

Ус иааит, абар нас, хазхатцара аамтагы, уи алдыршеит хажәлар дара рхатақәа, зыпсадгьыл зхы ақәызтцаз дара ртеицәа бзиахәқәа рхак, рымшра, адунеизегьтәи аполитикатә ситуация иартцысыз аимгеимцара ахьхзылпхаз, – зегь рапхьагы хазханатцеит Урыстәыла дузза, хакәгыцыртәгы иҕалеит уи иафьипшуагы рацәахап хәа...

Иахьа, Хиааиреи Ххьыпшымреи жәохә шықәса рхытра аныхәа ду анхамоу аамтазы, уи хныхәа-пшьа хадырныхәаларц, уи хныхәа хазына иҳацапыларц, иҳацгәыргьарц Нхытц-Аахытцынтә, Нырцә-Аарцәынтә ирацәафзаны Апсныҕа имфахытцит хазтаху, иахтаху, иахххгаз агәақрақәа зхьаау, хдеипшгы бзиахарц гәык-псыкала изтаху ауаа ҕаиматқәа, ауаа лашақәа. Убарт зегь рапхьа игылоуп азеижәтәи ашәышықәсаз мхәцьырра иагаз хажәлар рхылтшьтрақәа иреиуоу хашьцәа. Убас дааит Тьрқәтәыла ииз, иаазаз, уажә Болгариа инхо, уаҕа аусгы зуа, забдуцәа рыпсадгьыл Апсынтәыла зыпсы афхәароу ауафьы хазына – Маршьан Хьрыпс ипацәа иреиуоу – Маршьан Омар лаша! Фынтәуп иара даауеижьтәи иабдуцәа ртәылахь. Рапхьа 2006 шықәса

рзы ара имѡапысуаз Апсуа-Абаза адунеизегътѡи Ркон-
гресс далахѡын. Дықәгылангъы дцѡажѡеит. Уажѡтѡи
иаара атцакы иахагъы идуззаны дахаѡпшѡеит уи,
хѡыцыртасгъы имоуп хажѡлар цхѡақатѡи рлахъынцѡа,
аѡурых ирыннатѡаз ахѡра цѡаулақѡа ргъашъас ирымоу.
Аихаразакгъы ихѡааигѡит адунеи иақѡлоу хбызшѡа иа-
хѡа ашѡартѡа иахѡтагылоу, анкѡа хажѡлар еицѡзырзыз
ѡ-хѡынцкаррак рбызшѡақѡа ирыбжыпсаарц егъагымхо
иахъыкоу!..

Абри хашѡа бзиахѡ – Ахъы Омар лаша, Акѡа дша-
аиз еипш сааигѡыдихѡхѡалеит, нас снапы ааникы-
лан, иѡыцхахараза иказ, икѡеицеиуа иуѡалашѡз саатк
насымгѡеитѡеит, иахъатѡи аныхѡа ду ахъзала сара
скнытѡ хамтас хѡа насахѡаны. Ари саргачамкит, исхѡо
сѡамшѡо снейѡапшит. Снапы ѡышьтѡсхын, слымхѡ
ианнадскыла – ачара-чарахѡа, акыр шықѡскѡа раахыс
исмахацыз, исхаштхъаз асаат абжыа аасахѡит. Иара
даапышѡырчѡеит, шамахамзар аччара иалхѡдаахахъаз
саргъы саапышѡырчѡеит, сыгѡгъы назѡеит, кѡакътак ахъ
ипхъаскхъаз ани сжѡытѡ саатгъы, аѡыц иацлабны, аусу-
ра ишналагаз.

Абри аимгеимцараз дырѡегъых агѡра згѡеит, схала
сакѡымкѡа, харт апсуаа зегъы – мшыннырцѡ икоугъы,
аарцѡ икоугъы – хѡцстазаара, хѡамтѡа иасимволны абри
асаат ѡыц Омар лаша инапала хамтас Анцѡа Хазшаз
ихѡта ишысзааишьтѡыз. Ари агѡра снаргеит ажѡытѡзан
Апсха зуасхыр шыѡеитѡаз, уиаахыс ирацѡазаны
ацъамыгѡацѡгъақѡа зхызгахъѡу х-Апсуа Хѡынцкарра
еиѡашышьѡақѡгылахѡтаз, аамтѡа ѡыц, аѡра ѡыц ишаны-
лаз. Владислав Арзынбѡеи жѡларык хѡеицѡеи раацсара
дузза шыбжъамзыз, ѡыц раамтѡа шыхынхѡыз – ссат ѡыц
еипш, ѡыц аусура еиѡашалагаз!...

Ачара-чарахѡа аус аѡеит снап иамгоу асаат хазы-
на, абар, шѡахѡапш! Аус аѡеит, апсабара ипсакъаны
иалапсоу, аха мышк ахы-мышкатыхѡа зыѡныка –
Зыпсадгъыл ахъ имхынхѡыр ада цсыхѡа змам апсуаа

зегыи хаамтарбага – хахытэи саат – Ахыи Омар лаша
снап иамгеитдз! Уи аусура шеикэшэуу еипш, ихиахааит
харт зегыи хуси хажэеи, анарха ду амазааит ыыц Анцэа
ихатэеишыаз хаамта ыыц, ахаан цсра-зра ақэымзааит
ХБЫЗША!

ДОУХАЛА АИРА

Ааи, иахыа АИРА ИАМШНЫХЭА ДУЗЗОУП. Доухала
аира. Адоуха ахыцсыз – уа иказам цстазаара. Ёазны
еипшынкэа ари гэгэалаза исныруеит, ацааимбарцэа
рымтэыжэоашытыбжыкэа сахауа, дгыили-жэоани
срыбжыагылоуп. Анцэа ицышыаны, ажэоан агэы кеи-
кеиуа ицкёоуп, адгыл ахэракэа мац-мац еинылоит.
Абас шакэугыи, сгэы нагзаны итынчым. Избанзар, из-
дыруеит макъана рыцсы штоу Хшыамдгыл хамазкуа
ацэгъахэыцыоцэа, рыцсы штоу маза-аргама урт ирыц-
храауа ачархэаоцэагыи! Убри акнытэ амш шака илашоу
акарагыи – агэеанызаара шатаху...

Адуinei дузза нцэаихэарта-ханхытэцэаран сыопа-
гылоушэа збоит иахыа сара агэеитцамха. Зыцсы атцанза
ицкёоу, мамзаргыи зыгэнахакаэа зхызхырц гэык-
цсыкала изтаху рыда ари аныхэарта-цшыа ашэхымс уао
дхымтцазароуп. Ааи!:

Аира иамшуп иахыатэи аныхэа,
Ан илымшуп – АНЦЭА дзыхшаз.
Ацсэаха имоуп назаза аецныхэа,
Ацсра ишазаргы – АИРА ЗШАЗ!

АРТЦАФЫ ЛАША

(Сан ылыххаау нѣамтѣак)

Санхэычыз аахыс бзиа избон сан лацѣажѣара, уа-
жѣы-уажѣы ари закѣи, ани закѣи хѣагы дтыстѣалон.
Ларгы, иага деилахазаргы, сналыдыртѣаланы,
лыхшыѣ сзышьтны, сызтѣарақѣа ртак акатѣара лѣы-
назылкуан. Лажѣақѣа срызѣлымхан, лѣы иаатшѣалак
зегъ гѣныскылон. Уи сѣазшьа нкамыршѣазакѣа исыманы
саауан, сан илхѣоз, сан апѣтазаараѣы ахѣшьара зылѣоз
зегъ сара сзы ирытѣаркуаз рацѣан, лара илзымдыруа
акыѣоуп хѣагы сыѣкамызт. Уи дыртѣафын, ус анакѣа,
егъырт зегъ ирзымдыруа лара илдыруеит, лара лоуп
идзыртѣо хѣа слыхѣапшуан. Санхбыцха моу, санарѣысха,
ашкол саналга ашьтахъ ажѣеинраалақѣа рыѣора санала-
гагы, сѣымтѣа хѣычқѣа, маза дуззак зтѣатѣаху реипш
иаацѣырганы, сыѣсы иахырзааны зѣапхъа срыпхъоз,
згѣаанагарагы сазѣшыз сан лакѣын. Акѣака сааны,
рапхъазатѣи сажѣеинраалақѣа знылоз газетума журна-
лума, ипѣхатѣыпѣхатѣуа аредакѣиакѣа рѣы ишаасдыр-
клак исыманы, сан илсырбандаз, сан лѣынза сназандаз
хѣа сыѣцакы-ѣцакуа амѣа сыѣѣлон. Афны ианназгалак
ларгы уаѣы ишимбаѣ сыѣѣѣиарақѣа дреигѣыргѣон,
ртѣаѣыс дахыѣказ хашкол ахъ иганы лѣызѣѣа идлыр-
бон, уртѣгы инеимѣцакы-ааимѣцакуа, акыпхъ ианыз
сѣымтѣақѣа ирыпхъон, санларалхатѣа илѣызшѣатѣѣѣагы
иыдырныхѣалон. Артѣа са иансаѣхалак, мѣѣыжѣѣада
сыпрыѣ егъсыгымхо, анаѣстѣи сшьѣѣақѣа реихгараз
агѣаѣыхѣара дузза соуан.

Убриаахыс иаазыѣуаз зегъ шамахамзар сан илсыр-
бон, слызрыпхъон. Еихѣ инеитѣыху, идуу сѣымтѣақѣагы
изѣаанза рсиужетѣагы лзеитѣасѣалон. Убас стѣурыхтѣ
роман «Апсѣа» аѣра сѣаназсырхиозгы рапхъаза
сыгѣтакы засѣаз лара лоуп.

Абас аханатѣгы са сызлашыѣкны сызлаз сыр-
ѣиаратѣ ус сангы далахѣын, сара схатѣ сакѣзаргы уи

есааира дагэыласхалон, избанзар, лдоуха шсыцхраауаз
здыруан...

Сара избон, ибзиангы еилыскаауан сани сан
лахэшыцэеи рхатэ пстазаарақәа шымариамыз, ауадафра
дукәа ишыртагылаз, иагьмачымкәа, сфымтақәа рфы
ана-ара уи аасырцшуеит, аха ус чыдалатцәкьа ирызкны
егьсымфыцызт. Уимоу, сан лбиографиятцәкьа рацәак
сыхшыф азысмышьтыцызт, избанзар, усқан уи са
сзыхәа рацәак атданакзомызт. Ахи атцыхәеи аус злаз
лара лакэын – Лара дықан, дшашаза иахьеи уахеи сацхьа
дгылан, мратас дысхалашон, лажәа, лыхшыф, лыпхарра
ду сыгмызт. Нас уаха иарбаныз аеак истахыз – даниз,
дахьиз, илызхашьазу? Адунеи тутцаар иафызан уи, из-
банзар, сан сара сзыхәа ддунеихатан! Лара иналыдкы-
лан акэын есааирагы хартцафцәа зегьы рхырфсахьақәа
лашаза сахьцалакгы ишсыцыз, атцара ахьахтцоз ҳакласс
сыбла ишхгылаз:

Ғыц илеины асы шытоушәа,
Ифнылашаауеит, абар, ҳкласс, –
Зынгы-пхынгы аапынроушәа,
Ашәтқәа ахьгәылтца тыпхатас.

Икалома ҕнак ма азә ҳагхар,
Иахьакәзар цышәоуп изымшу.
Атетрадқәа ҳамтцоуп иашәыртатха,
Цәахәа-цәахәала аргазқәа зну.

Аценцьыр икылцоит амрахәага,
Ҳкалам цынтцақәа ахьзы рхьыршо.
Мазала еимахдоит измам арбага,
Ғцныхәак ҳаур ҳәа ҳацәшәо.

Цьарак еизахкуеит нас ҳтетрадқәа,
Иахьшәыриашо шәарт афноуп.
Зака исызгәакьоузеи абартқәа,
Снапы назом, арахь иааигәоуп!

Абар избоит, ишыҕац иҕоуп,
Мелла ичышәу шәа шәнапқәа.
Мшаҕены сеипшны шәапхәа сгылоуп,
Аклассгә аафсша, сышәҕацшуа.

Исышәтарызеи, нас, уажә хәшьарас,
Исышәтарызеишь ҕыцгыи дтас, –
Адунеи иакәшан ҕыц италаз,
Адунеи иакәшан ҕыц ишәзааз?!

Ааигәа иаххаагаз аибашьра цьамыҕәацәҕәа алам-
талаз сгәи итаскит сан лхатә биография инадхәаланы,
артцафцәа рыпстазаара аазырцшуа ҕымтак апыстарц.
Уи лара зынзагыи иламхәазакәа, ҕенак хшеицәажәоз,
иаасымфатәны зтаарақәак налыто, рацәак лагамтеи
нтцәамтеи амазамкәа, лбиографияхытә нтцамта хәыч-
қәак кастцеит. Убарт схы инархәаны, схата сыпста-
зааратә цышәагыи нацырхырааны, сус снапы налас-
куеит шысхәоз, хгәыҕеанзамкәа аибашьра тәагашоура
хәалагылеит! Уи иааипнаркьеит сыгәтакы. Аибашьра
хзықәнаршәаз, иахзаанагаз ахамыштыхәцәҕәа ижә-
дыруоуп! Ирацәазоуп уи иахцәалаблыз, хнырхәышья
амамкәа иахцәагаз, хзықәнаршәаз апстбарақәа! Иагь-
цьяшьятәуп абри аамтазы ҕажәа шықәса рапхәа зны
сан лыҕцәажәараан ианыстцаз снапылафыра еибга-
ны иахьеикәхаз. Уи школтә тетрад хәычык иануп.
Иаацәырганы иҕыцхаҳараза саннахәапш, сагьанапхәа,
уафы ишимбац сгәи арпшааит, иагьысызбеит иара ус
ишыҕоу егьаансыжьырц. Иаабахьоу абиографиятә ҕы-
шья ашаблон иахьяацәыхароу еиҳагыи еиҕруп хәа ипхья-
заны, абрака аладахыи ишыкатцәкьоу еитаныстцоит.

САН ЛЫБЖЫ

Сымш хәа салхәон сан агәыраз,
Сымш, изфаша, лхәон, сыңсы.
Хәашьяк амам зака исныруаз,
Зака игәыкы-цшзазз лыбжы!
Лгәацхара сыдылтдон есшаргы,
Мроушәа лгәыраз ду сарцхон.
Амш еиласны иааилахәаргы,
«Сымш» анылхәа –иааилыккон!

–... Зака сгәы иалоузеи хани хаби рсахьякәа зну патрет хәа егяхьхамам. Урт уаа цшзақәан, уаа қыақәан. Хаб дынхафыцқан, ихы дымфаха адгьыл дықәаарыхуан, ахандеира бзиа ибон, ирахә-ишәахә, ибахча-иқәатца... абзанхафы ззырхәоз иакәын. Хангы ус акәын дшыказ, даргәажәфан дивагылан. Рыцхарас иахзыкалаз, хаб заа ацсра дахцәагеит, уи ишьтахь, рацәак аамтыцкәа, лыпстазаара ґахтәеит хәхәшьа бзиахә Чыгыл, уи дылхыцсааит хан рыцхагы, хайтымцәаны хаанхеит Шьяаидат, Тониа, сара, сара сатқыс еихабыз хашьазатцә Мандра. Шьяаидат, лхатагы лықәра шмачызгы, анреи абреи хзылурц ләазылкгәымшьеит. Зегь рацхәа иргыла-ны сара, иреитыбзас, атцара сазылкырц лызбеит, егьырт шыта идзыртгәгышьодаз. Сықәра атцанакуа саныкала, Шьяаидат, ара, Цыгьардатәи хашкол сталтцеит. Уи еихау гәыргьара, еихау насыц ыкамызт сара сзыхәа!..

Аханатәгы атцара бзианы истдон, ашәкәыпхьара сыңсы ағхәаран, ицшзаны, еиґекааны афра сашьтан, сґырцшыгазар стахын. Схатагы атцара хзыртцоз хартафцәа сырґыцшуан, убри иабзоурахазаргы калап зааз артцафра ашка абзиабара исоуз.

Цыгьарда ускантәи аамтазы быжь-класск ыкан. Ара атцара сыңызтцоз, иахәшьа гәакыак леипш испхьазоз Ца-қәаАзынпхаисареихазтазхцараханалга,Акәаартцафратә

царайурта аталара хгэы итаҳкит. Уи азбахэкэа бзианы ихахауан. Уака аталаразыхэа заатэи аеазыкатцаратэ курскэа Очамчыра икан, уа хцаны урт харталеит. Дук аамтыцкэа, сфыза Цакэа хатца дцеит. Уи дахыиццакцэаз аасгэампхагэышьеит, аха икастцози. Ауафы замана диццеит – Мышьа Логэуа, хартцаф иакэын, Цыггарда хашкол афы атоурых хиртцон. Иара д-Пақэашьтэын, аангылартас, цхьартас иахымаз дара Азынаа рёакэын, рыфны дыкан, иареи лареи гёацхеибашьзаап, рыцстазаарақэа еилартцеит. Сара Цакэа сылфымпцшкэа, сфызцэа ғыцкэа сеынарыдкыланы, сгэы итаскит аханатэ хыкэкыс икатцаны сызнылаз амфа амалахазгы санымтырц. Артафратэ царайурта аталаразы аеазыкатцаратэ курскэа хрылганы, кёеиарала иара ахатагы хталеит. Ари сыпстазаарафы рапхьазатэи иаа-ира дуззан, гёыхэтэыхьзаран!..

Апышөөарақэа анахтиуазтэи ахтыскэа иахьагы исхаштуам, закэ лахёыхрази, закэ гёырғбарази ихамаз, закэ лафкэази еибакхёозгы! Уака апышөөарақэа хацитиуан Цыггарда ашкол иалгаз хёыза – Хақы Сабуа. Уи артафцэа аклассгэы арыцкьаразы днарышьтцыпхьаза, цас иауазшэа, икьантыжэ аклассгэы ахьтапёыз ицёташёон, икайтцара изымдыруа, дхарахапшуа даакёхон. Хара уи збаз, иааи ччараха иаахасуан! Хақы арака хыхьыказ иахёартцоз афатэкэа бзиа ибомызт азы, «шёборшмфафы» хэа Дусиа Шьынкёырцха дишьтан – уи Баграт Шьынкёба иахёшьа лакэын, хара хаипш Члоунтэ днеит, Акэа артафратэ царайурта аталаразы апышөөарақэа лтирц. Бзиакэак лакэын, хёыцьягы иараз-нак казшьала хаикёшөөит, хаифызцэа гёакьякёахеит. Лара алаф лёан. Алаф саргы бзиа избон. Акэа атцара ихацталаз Сабуа Хақы арака еихагы алаф илылхуан Дусиа, иаргы датцахазомызт. Алаф цёгьа апсы ахатцаны илхёон хатца «ихацёцаз» Цакэа Азынцха, уи иахьагы дахьааукёшөөалак ушыччо укьатеиах пылтцёоит!...

Хтцарайуртаҕы атцара хацызтцоз рахытэ зызбахэ ухэаша рацэафуп. Азэы диеипшымызт Темыр Къецба, дэныкалагы, ынытқалагы ипшзас, згэыртқэыл дууз, атцара бзианы изтцоз. Хаидтэалан, нас хайкэыршеит – сара ашколталаранзатэи акэшахы сиаргеит, иара уа данхеит.

Ашытахь, Сабуа Хақы иеипш, ара дызтаз итцара даналга, Темыр аинститут дталеит. Атцара ахыахтцоз хара дхадтэалан иара убас Мацыгыр Гэацбуагы, Цыгьардатэын, итцара нагзаны далгоу, далымгоу сгэалашэом. 1941 шықэсазы итцысыз Ацыынцытэылатэ еибашыра ду ашка дцеит, уи ашытахыгы снейуеит хэа ашэкэкэа ифуан, аха дзымааит, илахынтцахаз сеидру. «Гэацбуаа рқапта» хэа рынхартэ иахыагы икоуп, тзык акэын инхозгы. Тоумышь акэын иахынхоз, бзиагы инхон, ашыхимза рацэаны ирыман. Жыи Чмыти дарей аиуара рыбжыан...

Зызбахэ уасхэаз ссызцэеи сарей Акэа артцафратэ тцарайурта 1929 шықэса рзы хталеит, халгеит 1934 шықэса рзы. Меқты Амчба 1936 шықэса рзы далгеит, уи хапхыа дталеит, дшаалгаз еипшгы иаразнак артцафратэ институт иеазикит, афилологиатэ факультет аурыс сектор далгеит. Мираб Сабуагы ха хзылгаз артцафратэ тцарайурта даналга, ртцафыс аус иуан ара Цыгьарда хашкол ағы, нас Члоука аколнхара ахантэафыс диаргеит, уантэ арахь деитааганы хусхэарта аихабыс дкартеит. Ашытахь, дырфегых изанаат ала хашкол ағы аусура далагеит. Уи Апсны зэапсазтэыз артцафы хэа ахыз ихтцоуп. Меқты Амчбагы Апсни Кырттэылейи рыртцафра зэапсазтэыз хэа ахатыртэ хызы иоуит, сара схатагы Апснытэи АССР-и Кырттэылатэи ССР-и рғы зэапсазтэыз артцафы хэа арт рапхыагы уи аипш ахатыртэ хызы санаршыахыан. Ари ажэала ас иааркыағы, иагыармарианы иухэоит, аха апхызы гэгэа азкэацоуп, ацбабаа ду адбалоуп, ус мариала ари аипш ахыз харақкэа

узырхауамызт ускәнтәи аамтазы. Ҳара уи Ҳагъашьтамызт, аха Ҳапсахагәышьеит, Ҳхы иалҲаршеит.

Уажәы-уашьтангъы исхаштуам Акәа Ҳзылгаз Һтцарайурта ихәцтаз егьырт Һөызцәагъы. Тамара АгрцҲа – Бзыптәын, ашьтахь дыртцаф духеит. Иона Ҳашба Пақәашьтәын, атцара дҲацталеит, дагьҲацалгеит. Дыртцаф духеит! ИпҲәысгъы дҲацтан, атцара Ҳаналга дигеит, Гугу-ли лыхьзын, КәарциапҲан Ҳәа сыкоуп... Убас Кобахьиа На-зиагъы Акәатәи атцарайурта дҲацалгеит. Лхатца ижәлала дыкан, аха лара д-ЛагәлаапҲан, Кәтолтәын, Тамшь ашкол аҲы аус луан, дыртцаф бзиахеит.

Арт зегь срызгәдууп, ианакәызаалакгъы сырхьчә-хәоит, рыхьзкәа Ҳырцшыс иааганы срылацәажәоит...

...Цьгьарда ашкол сантаз директорс дыкан Пиотр захьзыз Шелиак. Ашкол ахьбра мөтәын. Ашьтахь, Маниа зыжәлаз аҲәзә директорс даньказ, убри ахьбра блит. Ишыкалазгъы усоуп. Арака рцәфыс аус луан шәамахь тыпҲак. Лара ашкол хьбраҲы акәын лыпҲьартагъы. Апечка лзыфнагылан. Дзыфназ ауада атызкәа ашпа-лер пыжәжәа ихьынҲалан иркыдын. Убри амца акит. Иара адиректор уи аамтазы Очамчырака дцаны дыкан. Амцарцәафцәа ркоманда ааит, аха акгъы рылым-шеит, Ҳашкол лықәццышәаа иблит! Ашкол атоурых зхәоз адокументкәа зегъы амца иалаблит, ифнагылаз апартакәа зегь блит. Артцафцәа ҺуадаҲы Һазхатәалоз астал хәхәа ду затҲөык кьыс амазамкәа амца иаалыр-геит. Уи ачышә ахьыкәкәа Ҳашкол ашта иахьықәгылаз Ҳанахәапшлак атҲөыуара Һакуан.

Ҳашкол ахылапшфы бзиа даман, аха абас арыцҲара ду кәлеит. Хылапшфыс иамазгъы «Дедушка Николаи» Ҳәа зархәоз ауаф бырг заманахә иакәын. Доурысын. Уи Меқьти Амчба дандиректорхагъы хылапшфыс дыкан. Иаргъы ипҲәысгъы уа ижуп, ауахәама ахьгылаз алада-

хы. Ипхэыс Марфа Семионовна лыхъзын. Апхъатэи ипхэыс даныпсы иааигаз лоуп, лара убриггы ара джуп. Уи лахътэ ипацэа ыкан, данпсы иаан анышэ дамардеит.

Ускан хашкол иаткакыз, Дедушка Николаи дыз-хылапшуаз ақэатцағы амандаринатра ду ыкан. Ашкол апенцъырқэа анаауртлак – ифеижьканталеиуа улапш иныташэон, иғассы амандарина рацэаны иғалон. Шықэсык зны атцаа гэгэа аныкала уахыкала убарт амандаринашыапқэа зеггы ытцааит...

Ашкол анбылуаз аоны сыкан. Акэардэ сыкэгыланы апенцъыр шысрыцкьоз алға еилахэашь избеит ахэхэабжьггы гон. Мериин Дуниеи – ақыртуа рцаоцэа – хэхэон, уртггы уа ионамзи. Сара санлеи ахыбра былны еилахэхан. Буцъга Бадиа завхозын. Шьота Габелиа ипхэыс Назико, дыртцафын ускан, зус даара иазказаз Сониа Бадиапца, Бабилина Зыхэпца, Мираб Сабуаггы рцаоцэас аус руан. Ускантэи ахтысқэа ахаан исхаштуам...

Харт апсуа рцаоцэа хыцфыцк хакан акэымзар, убри аамтазы Апснутэи ашколқэа зеггы ақыртқэа, еиха ииашахоит иаххэар агыркэа хэа, ирымехакин. Цициа Севериан хэаггы директорк дхаман, убри ишьтахь ауп Меқты Амцба хашкол директорс даныкартагэышьаз. Урт рапхэа акэын Маниа зыжэлаз даныказ. Цициа хэа сызғу цэыршэагазак иакэын, иагарааны дубарггы имырахаз иеикэа ашкол ағы, акласс дыонагылан иуантон, ахэычқэа ақыркыркэа ихыччо, иара уи иахыркыаны ипкон. Иаххахамгац икоузеи, ғык-бзыкала еитахэашья амоума!.. Ақыртуа милатеилыхыоцэа хапсуа школқэа зегь адыркит, артцаоцэа, ускантэи рхэашьяла иухэозар, «сокращениа» рыкэшэеит, имцхэхэеит апсуа бызшэеи алитературеи рыртцаоцэа зеггы. Хара хашколггы иазкылкьеит уи афыртын цэгэа – ххэычқэа рхатэи бызшэа рғызхыз, хартцаоцэа усуртада

икэзырхаз, агэафра гэгэа итазыргылаз! Саргы азны-
каз самырхит, нас аурыс бызшэа артцафы хэа саанры-
жыт. Уи сыбла иабозма, арахь амкэыл жэлари зегьы
иахзыкалентеи! Апсуа ртцафцэа ртыцан Гыртэылантэ
ртцафцэас иаарышьтит 10 класск моу, еитцангы иры-
лымгацыз, зынза артцаф изанаат ааигэара иказамыз
ауаа. Хашкол анбылуаз еибархэхэон хэа апхьаншэа
зызбахэ сымаз Мерираа, Дуниараа Гьегьечкортэи араи-
он акнытэауп ишаашьтыз, «мобилизация» рзыруит. Дар-
гы иртахзамызт, мчыла иааргеит. Хара хауаажэларгы
иртахзамызт, аха ирызхэомызт. Зхэычкэа ашкол
зынза итызхырц иакэызкызгы ыкоуп. Гэдоутака
Апсны иазыкалаз ари азалымдара иафагылан шьоук
ыкэгылакэеит, аха ирымчгэышьази. Хэышыкэса убас
хааиуан. Ашьтахь Сталин дыцсит. Сталин ипсыжраан
СССР иатцанакуаз атэылакэа зегь рэы ашколкэа,
аусхэартакэа шеибакэу зегьы шэыла итархэхэеит, шэыла
ирфычеит хара хашколгы, агыруа ртцафцэа акьяжжыхэа
итцэуон, харгы ххы-хгэы далххит, икатцэкэаз нагзаны
иабахдыруаз – хкоммунистцэан, акоммунисттэ пар-
тия ахэатэы хахтон, уи ахызала акэын цэгэеи бзиеи
аускэа зегь уеизгы ишымфапысуаз. Сталини Бери-
еи раамта еикэатцэа цаны, азы ахышьтрахь ианыгье-
жыуа еипш, хапсуа школкэа еиташьакэгыло ианала-
га – уаанза хзыкэшэаны хакэз еихагы иахбартахеит,
еихагы хгэырфеи хгэыргьареи еилаланы хара хзы
игэырпшаагазахеит, аха хамч еибытаны, хгэашьамх
рэыцны, ххы хаиааины, цхьака хэынаххар акэын.
Жэахыреибытарала ус хэагынаххеит...

Дырфегьх сышьтахька мацк снахынхэны, Акэа ар-
тцафратэ тцарайуртафэ атцара анахцозтэи аамтакэа
сгэаласыршэарц стэхуп. Урт сгэы иагытытэом аиаша-
зы. Ауафы икэыпшраамта акэара адунеи афэ игэхьааиго
егьыказам. Зегь реиха ипшзоу, ихаау, хнырхэышьа змам

ақәыпшраамта! «О, уабақоу, сқәыпшра, убжыы зымго-
зеи?!» хәа ґыстырц стаххоит зны-зынла.

Абасқак хаштра зқәым хтцарайурта са сантаз дирек-
торс даман ацсуа тцарауаф ду Симон Басариа. Хмилаттә
литература ауасхыр азышьтазтцаз Д. Гәлиа уа дни-
ны алекцияқәа дрыпхьалон. Са сахьтәаз акурс ағы
ацсуа бызшәеи алитературеи хзыртцоз Мышьа Маан
иақәын. Уи инафсгы ртцафцәас ихамаз азә дысхаштрын
сықам. Иаххәап, Александра Викторовна Пашенко, ау-
рыс бызшәеи алитературеи хзыртцоз, напхгафысгы
ихамаз. Ксенофонов, Афонски – уртгы аурыс
бызшәеи алитературеи хдыртцон. Артцафцәа есышқәса
рееитнырыпсахлон. Дворианскаиа – анатомиа, биоло-
гиа халтон. Дудко Александр Пименович – апедагогика
дахзапхьон. Ипцхәыс Станислава Николаевна – абиблио-
тека деихабын.

Бзантдык исхаштуам атцара хацызтцоз хфызцәа:
Габлиапха Татиана, Топузиди Лиза, Сенгириди Олиа, Ра-
тиани Вера, Шаматава Аниа, Кукулава Маро, Еимхаапха
Гугули, Шьынқәырцха Дусиа, Дарсалиапха Нина, Марко-
сиан Асиа, Пономариова Лара, Телух Катиа. Абарт зегы
згабцәан, атцара ианалга шьоукы ашколқәарғы ртцафцәас
аус руан, шьоук ахәычбахчақәа рғы аазафцәас иқан.
Хатца ицақәеит, рынасыпқәа ирылалейт. Иахыықазалак
срызфлымхан, даргы са исызфлымхан, хаигәныфуан...
Дудко Александр Пименович хтцарайуртаф атцара ақә-
ша деихабын, хантазгы, ханалгагы цәгы хагәца-
реикуан. Убасқан ашколталаранзатәи ақәша иалгаз
харт рацхьазатәи атыжымтацәа хәа хацхьазан. Уи
ґыцапшыгаран...

Абасқак зызбахә сымоу хтцарайурта Ақәа ахәағы
иқан. Лбаа игылаз, «Кавказ» захьзыз аресторан ахыбра
усқан зейпш еиланхартас ихаман. Аценцьырқәа арахь
ихан.

Убри аҕапхьатҕаууп аҕармык ду ахыһаз, уажэ паркуп, Сталин ибаҕа ыкэыргаанза иҕарҕаруа уа агэтанытҕаҕа игылан. Хҕаан убра иҕаз, зшыкыбыж цэгъаз убри аҕармыкыа хавсны акэын есышыж хҕарайуртахь хашцоз, хшаауаз.

...Исгэалашаацхьаза ачча сазыркуа хтысуп зны сзыкэшэаз. Харт атцаоцэа хҕарайуртаҕы инеитак-ааитакуа аҕацшыара, «дежурство» хэа изышытаз, хакэшэалон. Уахь ргаразын хзеипшнхарты аҕкэынцэа ашыж заа иҕаргылон. Рырҕыхареи ргареи са иан-сыкэшэоз уаха арҕыхага саат рхианы сханы икэ-сыргылон. Бымшэан, хбыцхраауеит рхэон сфызцэа зҕабцэа. Зны ссаат ииашазамкэа исырхиазаарын, зынза атх ишалаз исыргылазаап, ацэа иалашышь, аҕкэынцэа сыманы хҕарайуртаҕы сфөит. Уакэын шыжыхыа хэа чаик ахыахжэуазгы. Уигь ыкамкэа, егыгь ыкамкэа, арахь имшо, «Налиа бымшакэ» хэа ашэа схырхэауа... Ахаан исхаштуам! Ианшаркка, Симон Басариа ила ду Бой захьзыз аафналеит, уи ана-аи – иаргы дшааиуаз аадыруан. Ус даафналеит Симон Пиотр-ица . «Иахыа ашыж мацк заа исамхаргылеит» – анысхэа, – «аиашатҕаҕа рзыбуит», – ихэеит дыччо. Хаиланхартыҕы лассы-лассы днеилон уи. Ускангы ила Бой апхыа иныфналон. Хашьталарты хашьталашыа-кэа гөеитон. Дусиа Шынкэырцхаи сареи хшыапкэа еилацсаны хаицышьталон. «Шэеицышьталон, хазы-хаз шэзышьтамлозеи», – ихэон, рацэак гэыбган хамтакэа. Хцэартакэа, хашэтатэы, хфанела-халатакэа... шеибакэу зегь казентэын.

Ари Нестор Лакоба ихаан ауп. Икэгыларакэа акы-рынтэ сырзызырфхьан. (1954 шыкэса рзы «Усовершенствование учителей» хэа акурскэа ханырхысуаз Д. Гэлиа дхэгэтылартэан патреткгы таххит). «Аа, Лакоба дахыфноу» хэа инхарты ханавсуаз инеибахарбалон. Харт

ақөыпшщә абас еипш иказ ауаалашақәа хахьырхааныз хаигөыргьон. Сөыза гөакьа Лиза Хонелиапқа апсуа шәәхәәцәа рансамбль напхгара азтоз Астамыр Маан ипшәма лакөын. Ларгьы уафь ицьеишьартә игөыҕ-каагаха ашәа лхәон. Лиза лан Лакоба ица Рауф хөыцы длаазон. Убри иабзоураны хартгьы убри афнаҗа ду цьара акала халахәушәа хбон, ихазгөакьанатәуан. Ашьтахь Лакоба ихатагьы, итаацәагьы Бериа афашист изықәиршәаз ахырзаманеиқәатцәа хара хзгьы игөырфәа дуззахеит!..

Акәа хазтаз хҗара ханалга, дасу усура хахьыршьтуа хәа ханеихыршоз, сөыза Гугули Емхаапҗаи сареи Гәдоутә араион, Лыхнытәи школ ахь ацара хақәшәеит, аха хнапхгафцәа хрыхәаны, хара арахь хааит. Сара скыҗан, сышкол гөакьаҕы аусура салагеит. Гугули Емхаапҗа Очамчыратәи ашкол аҕы дыртцафхеит. Цәгьа дыбзиахөын, аха ахыгәатцәыхь лыхьын, заа лыпцстазаара фәхтцәагөышьеит.

Ахаан исхаштуам рацхьазакөны рҗафык лахасабала хашкол ашәхымс схыҗны саныфналазтәи амш, рацхьазатәи сыклас, рацхьазатәи стцафцәа. Фынфәжәа маат затцәык роуп уалафахәыс исоуаз, аха уи агәхьаа скызма, зынза акагьы сырымҗазозаргьы артцафра мап ацәыскран сыҗамызт – убасҗак бзиа избон, убасҗак сыҗсы алан, санқөыпшзас аахыс сырҗафхарҗ стәхын, ханыхәмартцәкьозгьы, иахьынтәаазгоз сыздыруам, еснагь артцаф «лроль» сыхәмаруан.

...Сырҗафратә занат ахьсоуз, скөыпшраамҗа ахьысхызгаз, афызцәа-ақәлацәа бзиақәа ахьсырхаз Акәа еиғьасшьо қалақь ыҗам. Схаан уи ашәҗыкакаҗра иаҕын, жәлары зегьы рнапы еицадкыланы идырҗшзон, ашәапыцьяпқәа алеитархауан, амфадукәа хахәла ирчапон, агаҕа амшын иҗнамшәаарҗ азы адамбақәа җартзон. Акәа ахәахьы амфә ҕыҗ харгалеит, афуникулиор уахынлагьы ицөымзаркыраха икаҗҗо, ицьяшьатәха

иҥартцеит. Хреспублика зегъы ахынеимоу «Всесоюзная здравница» хәа азырхәо иалагеит, арахъ иаауаз асасцәа, аңсһаөцәа цыхәаапцәара рымамызт...

Артцәфратә цараиурта сталаанза Аҕәа знык сца-хьан, сыхәда сыхьуан азы сыргеит, Мандреи Шһааидати сыргеит. Гриц зыжәлаз ҳақьымк дықан, убри сыхәда афнытқка иамаз ашәра пижәеит. Схәычын. Шһааидати Мандреи сыцсыр хәа ишәон, избанзар ҳахәшһа агәыб-жһанытә, абырфын бғьыц иафызаз Чычыл пшзакәа-кәара «испанка» хәа изышһтаз ачымазара дагеижһ-теи рацәак цуамызт. Сара сыхәда хһаа ҕадыцһ убасқак исчычан, артцәфратә цараиурта санталагһы исы-хьит. Уи инашһтархһны, дук мырцыкәа абчғһы сы-хьын, «Маяк» ахаблафһы игылаз ахәшәтәыртафһы сышһтарцеит. Цақәагһы исцәынхаз сыхш лжәызаарын, илыхьын, адырфаены дрыманы инкылсит. Тониагһы илыхьны уа дышһтан. Артқәа зхысхәаауа, Аҕәа иад-хәалоу сыцстазааратә хтысқәа маҷым. Уара ухата ухәычһны, машәырла азыршы уқәтәан уанблы, уаҕа ахәшәтәыртақәа иртаабаз угәаламшәои... Убартқәа еихагһы идыртцаулеит Аҕәа ашқка исымоу агәбылра... Усоуп аха, Цығарда иацназго егһыҕам са сзы. Кәыдры зырмақаруа Амтқһал ауп хәа, иароуп ҳахьугалак зегһ хзырмақаруа.

... Араҕа ҳқытан ашкол ыҕазиижһтеигһы анбатәииз, хғәыла Алмасхани хашһа Мандреигһы тан зһы, классқәак ирылгеит, уаха ацыртцартә изықамлеит. Ман-дра рыцқха уеизгһы заа ицстазаара далтцит... Дырмит Гәлиа иашһа Мышһа Гәлиагһы абраҕа ртцафһыс аус иуан зһы, Елена Ҙарнаапқха зыжәлаз пхәызбакгһы дыртцафһын. Убрии Мышһа Гәлиеи рынасыпқәа еилартцазаап. Урт ара аус аһыруаз хәа сара акгһы сгәалашәом, ирхәоны исаҳаз ауп. Амала уи Атарнаапқха ашһтахъ Аҕәа хцараиуртафһы дхақәшәеит, аңсуа бызшәеи алитературеи хлыртцон,

1941 шықаса сентиабр мзазы уара ушииз аниаха, абра сахьыкоу ыза бзиаза дсыцеибашьеит, Гари захьзу, убри иахатыракнытэииз ахатцарцыс Гари сызихьзышэтца хэа ааицхаит, аха усқан уи ахьз акэымкэа сфыза, сахэшыа Цақэа Азынцха Витали ухьзылтцеит. Уейтцбы Валери амгэарта дтан, уи данигы ус ихьзылтцаз лара лоуп. Лхата илхылтцыз ахацэарцар рахьтэ еихабызгы Валери ихьзылтцеит, айтцбы – Витали. Ажэакала, шэыхьзқэа еихаршалоуп, амала еихаб-ейтцбыла реишьтагылашыа псахуп. Ашьтахь Леуарса иашьеихаб Чыка па даниоу, Гари хэа, Леуарса иухьзитцарц иитахьз ахьз хгэалашэан, зегь хайцфакны ииз асаби ихьзахтцеит – усоуп Гаша хэа хаззыгэдуны изаххэо Гари Азынба ихьз шықалазгы. Иаргы занаатла дыртцафуп. Абригы тоурыхуп... Аибашьра мыжда шакаф хцэалаблыда! Зыцсахэага зманы иааз азэырфгы ашьтахь «Аликбез» («Ликвидация безграмотности») рзаартны сара атцара дсыртцон. Уа уаргы ухэычны усыман снейлон – иугэалашэоит. «Налиа, ари анбан иашан изфымашь... бахэацшишь» хэа Багацшь Рамиз уажэы-уажэы итаашьақэа иахьагы исхаштуам...

Арцафара еигу занаатк ыкоуп хэа сыкам, аха шэарт, са исыхшаз, Валерик иоума, уара уоума, шэейтцбы Артурчик дналатцаны, азэгы са сымфа шэықэымлейт. Уи схэейт хэа, уара упоегымхей, ушэкэыфымхей. Ашэкэыффы дыртцафымзар, иртцафыда, нан! Ашэкэыф-фцэа рфымтақэа рыла ауми харт артцафцэа ажэлар рыхшара шыхаазо... Валерик иакэзаргы, журналистхейт, Артурчик, сыцсы зфаха, амшынуафра занаатс ишьтихит, дыгбарныкэафхейт, уи иара бзиа ибаны иалихит. Иаргы шэаргы, ишэыхшаз сматацэа, зхацкы сцаша Бесикгы, Амрагы, Аминагы, Адамыргы, Денисгы машэыр шэықэымзаит, сара сшамкэа сызшаз, пейцш бзиа шэацхьака Анцэа хазшаз ишэитаит!.. Ианакэызаалак хьаас исымазгы, ажэлар рыхшара

лаазоит, арахъ лара лхата илыхшаз лзымаазеит хэа сзырхэо скарлар хэа акэын. Валерики уареи шэаб зааза идунеи ипсахгэышьеит, Артур иакэзаргы абыда изхар акэхеит, шэахэшьязатцэ Тинагы деитымхеит... ус еипш лахынтьас ихаман, аха Анцэа хазшаз дхацхрааит – зегъ ауафара шэылтцит, шэтеира шэапсахеит...

Хашкол афы аусура саналага рацхьаза актэи акласс асырцхьон, Аксент Амчба цафыс дсыман, убас егьырт стцафцэагы шамахамзар зегъ рыхъз сгэалашэоит. Ускан Акэантэ, мамзаргы Очамчырантэ хусушьа агэатаразы лассы-лассы акомиссия ааны ихалатэалон. Егьырт артцафцэа шэон, сара еихагы иаандаз хэа сеигэыргьон. Акомиссия ирбаз, дасу иусушьа атэы «апедсовет» афы иалацэажэон – ус икан ускан. Шакантэ сдырехэахьази, уи сгэы иахэон, итцегьгы кастцандаз, итцегьгы сус еигьыстэындаз хэа агэацпыхэара соуан.

...Иееим артцафы ахақым баапс диеипшуп, ииазо рааста ипхастеитэуа еихахар алшоит. Артцафара бафхатэроуп, ауафы амгэарта итигоит, аха ацъабаа рацэаны иатахуп, ахамеигзара атахуп. Иахьа Цыгьарда хашкол афы зус гык-цсыкала иазыкоу, бафхатэрала аматц азызуа артцафцэа бзиақэа ыкоуп, харт аихабацэа ихалхаршаз иаццаны изгаша афаргы рытцагылеит. Аихабацэа анысхэа, ахааназ хашкол атоурых рыхъзқэа азаанхароуп Меқты Гамсарат-ица Амчба, Мираб Мыстафа-ица Асабуа, Шамиль Махмед-ица Къецба, Хакы Асабуа, Мышьа Абыхэба, Сония Бадиацха, Бабилина Зыхэцха, Шьантца Амчцха, Рақма Дарсалиа, Вера Габляцха, Зина Арышцха. Рцъабаа рфашьамхароуп Константин Жанаа, Лиусия Шьоууацха, Рима Къеццха, Шь. Гэлиацха, Вения Ашэцха, Лиолия Хаццпха, Антолина Ашэцха ухэа егьыртгы. Дыртцаф қыпшуп, аха лусушьа каиматуп, деиекааиф бзиуп Д. Сангэлиацха. Иахьа хашкол директорс иамоу Омер Караосман иакэзаргы, зус бзианы издыруа, хашкол атрадиция бзиақэа еихазхарц, еикэзырхарц зтаху азэ иоуп. Хара ххаан атцкыс

уажэ ртагылазаашьақәагы еиха еигъуп. Ашкол ахыбра бзиа амоуп, уи зыбзоуроу хашкол аушътымтацәа иреиуоу, ахэинтқарратәи, ауаажәларратәи усзуф Иван Гамсарат-ица Амчба иоуп. Уи ихъз анысхәа, аҕар ирдыруазароуп хашкол аҕы атцара шыртцоз Қыаазым Агәмаа, Баграт Шьынқәба реипш иҕоу, хмилат иргәазырхагоу ауаа хатәрақәа. Ирацәафуп хашкол зыхъз адхәалоу. Срызгәдууп, бара хабҕыпшит хәа сазхәо, иртцафцәа дукәахаз ешьеи ехәшьеи Павели Нелии Азынаа, иара убас иртцафы ҕаиматхаз Гули Лацәышпхәа ухәа егьыртгьы... Хашкол Меқьти Амчба ихъз ахтцара, Апсны аихабыра рҕы унеины, уаргьы уахьацхрааз ибзианы иҕаутцеит, уи ҳақуп. Ибаҕа анаашәыртуаз иухәаз уажәагы зегьы ргәы иаахәеит, ирхаштуам...

Ашкол ахыбра иага ипшзазаргьы, иага еиқәышәшәа иҕазаргьы акымзарак аанагазом атцафцәа аныҕам, уртрыла ианҕару. Аус злоу атцафцәеи артцафцәеи роуп.

Ашкол шьхымзатроуп, аҕьарахәа апсы антоу, усоуп ахәыцқәа рыбжьы ауухәа ишахылыфуагы, игәазырхагоуп...

...Артцафы лус атәы налкаан иухәозар, зегьы инарыцкны, уи лзы ихадароу акласс ашьақәыргылароуп, ахәыцқәа артцафы дшыртцафу рдыруазароуп. Артцафы дныфналеит – атцафцәа рус иналагароуп, адисциплина ыҕазароуп. Артцафы даныфналалак ашьтахъ атцафцәа еипхьытта ифнало акгы иапсам. Убри анафс, акласс еснагъ ирхиазароуп ныхәак еипш, ҕыц рацхьаза ушьаҕа анеихуго иахьакәушәа, уара ухаҕагы ешар уҕыцхахараза унеиуазароуп. Ускан гәеибарҕыҕра, гәпибатцәара зыҕалазом.

Артцафы шаҕа дырзааигәоу аҕара бзиа дырбоит атцафцәа. Мчыла иаузом, еихагы ихьымзгьыршьоит. Артцафы иахатыр оума зегьы атцанакуеит!..

Абас ихыркәшоуп, разкшәа, «анкьа» зны атетрад ианыстаз сан лхәамтақәа. Ирыцтцарызеи?

«СБАРТЦАҢ СЗЫДТЭАЛОУ СЗЫХШАЗ ЛОУП...»

Хѣахэы еиѣазхэауа зегъ рыла,
Хзыхзызаауа ҳа хбызшэа,
Ахъхъа-аѣѣахъа х-Аѣсывнтэыла
Иқэыѣуазар ас иахъа, –
О аи-ахѣышла, сгэатѣа иѣоу,
Ба боуп уртқэа зыбзоуроу!..

Иун мза 1, 1914 шықэса рзы Ыгъарда ақытан ииз, изызхаз, Акэа артэѣратэ ѣараиурѣа даналганахыс, зыпѣзаара зегъ зышкол гэакъаѣы изхызгаз хан – КЭАСИАПҚА НЕЛИ КОНСТАНТИН-ИПҚА – харт лыпсы иахылѣыз аишьѣэа ҳамаѣара дханмызт, аныс дзыпхъазоз, иахъагъы дзыпхъазо лѣаѣѣэа, лаазамѣэа абиѣарала ираѣэаѣзоуп. Лара псабаратэ кизшьала, уаѣышьала ѣабыргыхатан Жэлар рыртѣаы хэа ипхъазаз лакэын. Уи азгэатаны, изныкымкэа аихабырагъы лѣабаа ахэ ҳаракны иршьахъан, зуспшьа зэаѣсазтэыз хэа ахатыртэ хыыз дуқэа лхыртцахъан.

Хан ашкол ахъ данѣо заа лэазыкамѣэа, ишахэѣоу лэазмырхиакэа, ишабалакгъы деилахэаны бзанѣык дсымбаѣызт. Аѣны даныкатѣкьюугъы деикэѣаб дыкан. «Артѣаы даныртѣаѣа, иахъабалакгъы дѣырпшыгазароуп» хэа лажэа иалан. Атѣаѣѣэа аѣныка ртетрадқэа ааганы, аѣышэараан ирѣыз русумѣэа аилыриа-шоз, рыгхақэа марқаѣ кѣпшьыла ианлырееиуаз саргъы снейны скэыкэза сналыватэалон. «Ари убоме, ииашамкэа иишыѣыз... ари убоме, ара агхақэа икалѣаз, убри азы хэшьарас «хѣа» лахѣоит, ари «пшьба» иахтар ауеит, ари «хэба» иахѣоит, уѣши, гхада иѣқъакэакэараза иишыѣыз!» лхэон дгэырғатѣэа. Знымзар-зны исымбаѣызт «ѣба» азэы изықэлыргыло. «Рѣаѣѣақэак ахэыѣқэа «единиѣа» рзықэдыргылоит, ампыл иасуашэа, «кол!» хэа рыбжьы иатѣахэхэо», – лхэо саҳахъан. Лара

дыгәшатаф дуун, апстазаараҕы ишабалак дахыццак-ны азәгы ихә лшыомызт. Зомытәкәә аоны илыриаашаз хәыч гәартак ртетрадкәә лгәы иадкыланы ашкол ах лцашыәкәә уажә избо цыышыойт. Ашкол аҕы акласс даныфналозгы, аklassстәжурналубаслгәы иадыргәгәала икноуп дшыфналоз, уа зыжәләкәә аныз зегы цхәәкатәи рыцстазаара, рлахынтца лнапы ишану, мыцхәгы дышрыхзызаауа алашыәкәлыргәгәатцәкьозшәа...

Хан ахәыцкәә зегы шылзеипшызгы, имаашыоз еиха пату рыкәылтцон, «ицәалашышыз» ракәзаргы – рырәыхара дашытан, «ауафы дышхәычу ацаус илаазалатәуп, уи азы аформа ҕыцкәагы цшаалатәуп» лхәалон. Исгәалашәойт, зны лара лацшыгарала ашкол итәз, аихабыратә класскәә рҕы итәаз ахәыцкәә зегы еицахзеипшыз адтца шхартәз: хашкол иатәыз ашәыр-бахча ду злахкааз аанда ажәны ишынкахара икан акнытә, уи арҕыцраз классцыцхәза атәоцәә аоны ханнеилак, абнахь хцаны, дасу хнапала тцәанк-тцәанк ылхны ашыыжә ханаауа иаахгар акәын. Абас, уадафара дук адымбалакәә, ашкол анапхгара гәтакыс ирымаз аус ду атыц икәәхцеит. Уи аипш зылзыршаз хгәыргҕара хәаак амамызт, хартәоцәә ракәзар, харҕеһапхыыз шырхәара рыздыруамызт.

Лаамтә аихаразак ашкол цстазаара ишазылкуаз-гы, хан аоһускәагы лҕырхылыгзон, знымзар-зны тәамфәхәк лыман дсымбацызт. Абар уи асахәкәә сажәеинраала хәыцкәә руак аҕы зны иштысхыз:

Ауацәәк амца тоуп агәгәәхәә,
Иахакнахауп ахьурзы.
«Нан, ихытцазар бала!» хәә,
Агәашәахтә иаафәуеит сан лыбжы.
Уи уажә уака лҕырманшәалан,
Акәардә хәыч дыкәтәан ажәкәә лхьойт.
Амзагь ажәфан аекыдхалан,
Алашара цкәа илнарбойт...

Очамчыра имѡапыслоз артаѡцѡа рконференция-кѡа, реизара дукѡа рахъ саргыы сылгалон хан. Схѡычын, аха исгѡалашѡоит уа ирхѡоз, излацѡажѡоз азтааракѡа шака лхы-лгѡаѡы иаалгоз. Ахаан исхаштуам, иаркыз апсуа школкѡа еиташъакѡдыргылеит хѡа анрылархѡа сани, санлѡызцѡеирылагырзкѡа хакакѡаларгѡаыргъашъа. Исхаштуам иара убас, ашкол сталаанзагыы усура дан-цо сшылгалоз, уакагы имѡапыргалоз артаѡцѡа реилацѡажѡаракѡа рѡы лара дрылабжѡо илхѡалоз. Злеишѡа цѡгъоу, итцатѡуп ззырхѡоз ахѡыцкѡагыы дыш-рыдгылалоз, «иаазатѡуп» – абри ажѡа лассы-лассы лхы ишалырхѡалоз. «Ахѡыцкѡа дасу дунеик-дунеик рытцанакуеит, цшрала ишеипшым еипш кѡазшъалагыы еипшхашъа рымазам, иахъа еиха икѡыбчоу, атцара бзианы изто хѡа иахапхъазо иаастагыы, «акгыы злымтцуа» хѡа хѡазхѡапшуа нак-нак еихагыы деигъхар, дѡъашъатѡа даакѡгылар алшоит. Хара иахуалу, цсыхѡа ахъынзамоу уажѡнатѡ дасу дызмароу, баѡхатѡрас илоу аилкаара, иапхъака иалихуа изанаат дамыркѡало, апстазаараѡы дызныло амѡа ииашаны дыкѡло ирманшѡалароуп. Убри ауп хара хускѡа иреихаугыы», – лхѡон уи уажѡы-уажѡы. Ицъашъатѡын иара угыы лара ауаѡ икашъа ианакѡызаалак ахшыѡзышътра ду иалтоз. Иагарааны игѡастахъан, гѡаныла иагыѡъасшъахъан, дыцхѡыс дхатца, дхѡычы дду дзацѡажѡозаалак, дасу ркашъа зака леакѡыршѡаны драцѡажѡоз... Хан лхата илихшаз харт айшыцѡа азѡгыы лара напхгара зылтоз акласс аѡы халмыртѡеит, уи хкашъа, хтцара, хаазара еихагыы иапырхагоуп хѡа ипхъазаны. Уажѡ сызлахѡапшуала, зака ииашан икалтѡзеи. Абри амацарагыы иахѡоит ртаѡык лахасабала дахъынзатѡаулаз. Хара хартѡацѡатѡѡа ахъыказ ѡонакѡын. Хан лхата дзаазаз лахѡшьеихаб Шъааидат лаша лара дланывакѡыло дыртѡа дуны дхаман. Уилыхшыѡатцарра, лажѡа кѡышкѡа, акиаламѡашъоу лсамыркѡылкѡа цсраенынза исхаштуам... Харт айшыцѡа са среихабын акнытѡ, сани сан лахѡшьеи цсрак-бзарак

ахь ицацыпхъаза сыргалон, уи аҕнытэ зааза хҕытажэлар
рыбзиеи рыцэгъеи салапшны избон, исахауан. Дара уахь
сзыргоз уртқәа наҕ-наҕ сышәкәыџџараҕы акы исыхәап
хәа акәмызт, аха уи сҕазшыа ашыақәгылараҕы анырра
гәгәа канатҕеит. Саныџеидасқәагы, схәычыхәмаррақәа
ртыпан, еиха аҕымтра, агәтахәыцрақәа тызго сала-
ҕеит. Исгәалашәоит, сан уи гәеантцарак шылнатаз,
саазқәылазтәи сҕазшыақәа лгәамцхакәа, «утынчцәоуп,
уџызцәа урыцхәмаруам, цқба урацәажәом» хәа зны-
зынла аецныхәақәа сылтә дшалалаз. Убри атакс ауп
ашытахь, сан схы налыкәкны, рацхъазатәи сџымта
хәыцқәа руак аҕгы абас сажәа изналастцаз:

Ауаа срацәажәоит, ббома, сан,
Еснагь урт рҕацхъа сгылоуп, сан.
Аҕымтра хтаскуам шыта уаха, сан,
Аха акыр иапцоумашь исхәо, сан?!

Дасу дхәычнатцы дыззыманшәалоу аилкаара
чыдала дшазҕлымхазгы, абасҕак агәеилыччара змаз,
иртәџ дууз сан ус иаармариатцәкьаны илызгәамтазеит
«сҕымтрақәа» зыхкьоз азыхь еипш аттытра зәаззыр-
хиоз сбәџхатәра шакәыз. Амала уи «мазак» шатцз
гәынхәтыстала заа гәџарас илоун, «уара сызкәырбану,
азәгы уиеипшзам, уҕазшыа акалашәа иҕоуп» хәа
гәыбылра дула схы шыышыны саагәыдылкылалон.
Сара уи еихагы сгәы арцшаауан, сызлашоу схатагы
исзымдырзо, ссиршәақәа стагылазаашыа канатцон.
Рацхъазатцәкьа снапы зласкызгы асахъатыхроуп. Сан
исзаалхәаз, еиуеипшым цшшәахәхкыла еилаз акаран-
дашь цшзақәа, нас акварельтә шәыгақәа схы иархәаны,
итысхуан ауаа рсахъақәа, апсабара асахъақәа. Ашәкәқәа
зсахъа рныз ашәкәыџџәа дуқәа срыхәапшны рса-
хъақәагы рыкәтысхуан. Ус, дук мыртцыкәа, хбызшәа
беиа иарииз ажәа ашытыбжь, ахаара еиха сыхнахит, уи
ала «асахъатыхра» ашҕа сиасит.

Сшааи-шааиуазггы, лабѣаба уафы иѳо-иахауа, абас ари «сус-пшьа» анаргамаха, сан еихаггы даргачамкит. Избанзар, Дырмит Гѣлиа ду инаиркны, лара хатала азѳымкѳа-ѳыцъамкѳа хпоегцѳа лѳахъан, дырзызрѳхъан, Қъаазым Агѳамаа иакѳзар, Цъгъарда атцара анигцоз ибзи- аны дылдыруан, ишысхѳахъоу еипш, Баграт Шъынқѳа иахѳшьеихаби лареи еиѳызцѳа гѳакъақѳан, ихатаггы дқѳыпшзаны Цъгъарда атцара дантала дылѳахъан, уаанзаггы избахѳқѳа иахѳшьа лѳала еснагъ илахауан, рацъхазатѳи иѳымтақѳакггы лдыруан. Аурыс по- езиа аклассикцѳа Пушкин, Лермонтов, Некрасов ухѳа рѳымтақѳаггы Ақѳа атцара анылгцоз иаахѳаны иаалга- хъан, уажѳы-уажѳ иаацѳырган дсызрыпхъалон. Пуш- кин иажѳеинраалақѳа згѳаѳыз апластинкаггы лыман. Уи апатеѳон инахатцаны иалырхѳалон. Зыбжь ду гѳаѳаза, апоег иѳымтақѳа ссиршѳа, ицъашъатѳны ирыпхъоз адунеи зеггы иадыруаз аурыс шѳахѳаѳ, асцена азқѳаза ду Качалов иакѳзар қаларын. Сара уртқѳа усқан иа- баздыруаз, ма ажѳеинраала иахѳоз ажѳақѳа зеггы абеилыскаагѳышьоз, аха зегъ акоуп оумашѳа схы-сгѳы ианыруан, сатқѳон, саргѳатеиуан: «Любви, надежды, тихой славы Недолго нежил нас обман, Исчезли юные забавы, Как сон, как утренний туман...» Иапхъоз сыб- жьи рдуны схатаггы ицсхѳо салагеит: « Беги, сокройся от очей, Цитеры слабая царица! Где ты, где ты, гроза царей, свободы гордая певица!» «Мчатся тучи, выются тучи, Невидимкою луна Освещает снег летучий, Мут- но небо, ночь мутна...» Сан лара илыхшаз сарггы ас еипш иуадаѳыз, аха ипшьаз амѳа сшьапы ахъансыргы- лаз уафы ишимбац деигѳыргъеит. Апсгѳазаараѳы акггы машѳырны иқалазом, сгѳанала, абартқѳа зеггы абас изеиқѳшѳаз, сара макъана иқѳыпшзаз, споезиа ахы атцхра иацхраарц азыноуп. Иара усггы, сан естетикала, цѳаныррала ауаѳ иаазара шақѳа дазѳлымхаз хѳашъак амам, адѳнықѳа иаахѳакѳыршаны иқаз апсабара апшзара азымрхѳакѳа, хѳафны афныгцѳаггы, иахъабалак хѳартцѳақѳа

рҕҕы, аҕәцәлқәа иртаргыланы еиуеипшым ашәтқәа лаазон. Хкәасқәа абартцәҕ, алағәра атцә иазааигәаны зытрақәа атзы иадказцалоз ажәтцарақәаҕы лылапш рхын, рашәахәабжь дазызырфәуан. «Шәчырчырла, шәчырчырла, хгәеизырхагақәа!» хәа лыбжыы нарықә-лыргалон урт. «Шәгәылтц, шәпыты, сыхаара сышәтқәа, ҕнактәи апцәзаараҕы зыцсоу жәдыруама!» лхәалон, зыблақәа тыцыцаауаз лышәтқәаҕы азы ытцәтәо. Иага удафәра ацзаргы, убасқак апцәзаара лыпсы аҕхәаран! Сан лказшьа, лыуафышьа есааира мац-мац сара сышқаҕы имиаслар ауамызт. Бзиа избон шәтышла ирхиан илымаз хбартцә снықәтәаны, уахынтә иаауаз апша ҕыхышәашәа ахәхәахәа исҕасуа, Цанаф ашьхақәа ргәйдцшылара. Убри ауп, хара ицахьоу убасқантәи аамта гәхьааганы, уажә аасқәа поезиатә бызшәала абас зысхәазгы:

Адунеиаҕ ысымоуп схатә бартцә,
Уи снықәтәалоит тынч, сзәтцәза.
Адунеи зегь уахынтә избартцоуп,
Хара икоугь ааскьоит ааигәаза.
Атцауларахь икоугь – са сыбла ,
Азы атцә итацсоушәа, иабоит.
Сартәуеит инымтцәо насыцла,
Тцәфәнтцәыкаҕ сышьтыхны сагоит!..
Ажәтдыс атроуп изеипшугы,
Уи сбартцә – сыпсы зыҕхәароу.
Есышьыжь мроуп иззыпшугы,
Збыркьылқәа зегь шәтышла ирхиоу.
Инықәслоит уака апшақәанда,
Цша-ҕыхытакгы зны-зынла исуеит.
Царцалыкьқәак нахыпраауеит аанда,
Ишиашоу са сбартцахь иаауеит...
Сбартцахьтә избартцоуп Цанаф цшза,
Дғамшь хәыч абжыы сахауеит.
Ажәтцарақәа сбартцә цшза иафсзом,

Аапныццхъаза сбартахъ иаауеит.
Сбартаѣ сзыдтэалоу Сзыхшаз лоуп,
Сбартаѣ таацэала хаикѣшэоит.
Хаирплантас уи ажѣаду иалоуп,
Апсцаахажэ иахыбо дацѣшэоит!..

Хан дызхаанны илдыруз, цэгъеи бзиеи илбахъаз
рацэан. Уидызнысызлыцстазааратэ мѣа эпохадук шеиб-
гоу иатданакуеит. Иаххысыз ашѣышықэса аѣажэатѣи,
аѣажѣижабатѣи, ѣынѣажэатѣи, ѣынѣажѣижабатѣи
ашықэс хъантақэа зегъы дыргѣылсны дааит. Уи
гѣгэала лгѣы лнархыт Асовет Хѣынтқарра ахыбгала-
ра. Атцыхэтэан, 1992 шықэса рзы, ақыртуа фашизм
хзықэнаршѣаз аибашъра хырзаман цэгъагъы лыблала
далацшны илбеит, лыцсы зыгѣхэараз лматѣ Беслан лаша
дналатцаны, лхатѣ хшара реипцш илцхъазоз жѣларык
Зыпсадгъыл фырхатцарыла зхы ақѣызтцаз хтѣеицѣа
ргѣырѣа мцаха илыцрасит, хара дмышьтыкѣагъы да-
блит!

Акаа, 2012

АПОЕТ ИИРА

От страха за неизвестное будущее
мать решилась на отчаянный шаг:
пресечь беременность.
Но, слава богу, было уже поздно.
И я родился, вопреки всему, 11 февраля 1941 года,
на Кубани.
И. Кузнецов

Умир калозма – Анцѣа иишаз,
Умир калозма нас – уиит!
Акыбаѣ дузза Иара иуитаз –
Иѣыцзоу мроушѣатцѣкѣа иакит!

Уи уазгәдуун, уагъазцагъан,
Хшыџтақ беиала утәын.
Ус уахыкәз – са исызгәакъан,
Лахынтцалагъы ҳаипшын.

Иузҳаит уаргъы абыда,
Са сеипш еитымрыла иузҳаит.
Хзыхшаз ҳанацәа ахъразкыдаз –
Хгәатца итәтцәахны ихачҳаит!

Урт занаатла иртәџцәамзи,
Цсабарала уи иазшан.
Рышкол чыдақәа ҳартамзи,
Ламыс цқъала ҳраазауан.

Ҳагъеишыцәамхеи нас доухала,
Иарбан икоу уи еихау.
Хдыруа ажәфан ду ҳаицалан,
Ацааимбар мтәыжәфақәа анхау!

Асовет ҳәынтқарра атцеицәа ҳакәын,
Аибашъра ду аилашымтаз ҳиит!
Дасу ҳабдуцәа ркәал мџа ҳақәын, –
Уи ҳацәхъатцны ҳамхынҳәит!..

Еснагъ ҳазгәдуун ҳаибадырра –
Атцара ахъеицахтцоз Москва, –
Хбаџхатәрақәа ахъеиныруаз,
Иахъеибарбеиоз ицъшьатәха!..

Уара аурыс дгъыл уашъагәытын, –
Уи ажәытә мифқәа уцсы рығәҳәаран.
Урғиара ус ағы ухы уақәитын,
Иғыцзоу амџақәа упшаауан!

Арыжәтә ужәхьан «уаб ихыбаф» ала,
Уаф иимгәагыңыз угәагыхьан!
Улахь иалухыз Аполлон ихәала –
Угәтыха дуззақәа уоуан!

Ханрыбжьаныкәоз жәфани дгыли,
Доухала хайцыпыруа ханцоз, –
Рызбахә уасхәалон Нартааи Абырскыли,
Уаргь «Игор иполк» ахь сумырцшлоз!..

Адунеи ҳа ҳзыхәа иґыцбарахын,
Ишжәйтәзазгьы иакәныз ацәа.
Акосмос ашкәгь мчык хашьтнахуан,
Зынза ҳаизааигәазтәуаз Анцәа!

Ҳагьрықәныкәон Иара итцасхәкәа,
Ҳацсы иахмырзаа игәра ҳгон.
Иныхәапхьызқәа «асаркьал» ианхзасуаз –
Цьнышк иахархәагы ҳацәшәон!..

Сфызә бзиахә, сфызә гәыраз,
Ацсынтәылагьы усзаахьан.
«Ҳаиоызара ахьтәы етцәа ахәтыраз»,
Унапы атцафны ушәкәы суркхьан.

Уи аетцәа схакәеицеиуа,
Шарпыетцәоушәа илашауан.
Сгәы итахәхәа исыма снейуан, –
Ухуґсахьа снарбауан!..

Ус, дырфегьых, аамта уадафзак –
Афыртын еипш иаахәхзеит!
Ажәлар рхьаа згәахьы имнеизоз –
Ҳзеипш Фын гәакьа хдырбгәлеит!

Зегъ хашеит уи гəарапара,
Хацкьа хақəнатцеит зынза!
Иаграгылеит хацс апара, –
Амитə сақəнаршəеит схаҭа!

Уара уакəзаргь – иуцралт амца,
Ицəкəырцо иужəлеит ацшаҭа!
Аха Хазшаз имҭацшьа уацəхьамтцит,
Сымҭахымкьеит саргьы зымҭа!

Аурыс поезиа атоурыхə –
Ушьҭа аанужьит игəгəаза.
Ацсуа поезиа ицшьоу Аныхə –
Саргьы исылшоз агсмыжьит, сашьа!

Даниз азгəартоит Апоем иаша,
Данцсыз ашықəс хəа калазом.
Иташəазом харт хамра шаша,
Зкьышқəса царгьы – иташəазом!

Акəа, февраль 11, 2011

САХТЫНРА

Сара сахра – уи Споезиоуп,
Цсыцкьа тыцуп Сахтынра.
Уи агəеисра – сара исгəеисроуп,
Еихау егьыкам Ацсынра!

Самтахəхашам цəйтцакəыкырак,
Анцəа искəырхуп – искəыблаауп!
Есшар сахьыкоу харакыроуп,
Дунеи дуззазан итбаауп!..

Сахьцалакгы шьациатцэароуп,
Ахауа зфыдоуп, ицкьазоуп.
Сыбла хызкуагы лашароуп,
Цсыс исхоугы – Анцэа ицсоуп!

Аламалак сахра смоут –
Цьамыгэа мѡацэгъала саауеит.
Уажэшьта сахра аеароут,
Нтэара шақэзамгы збауеит...

Аамыташэароуп Споезиа,
Цсыцкьа тыцуп Сахтынра.
Уи агэеисра – сара исгэеисроуп,
Еихау егыккам Ацсынра!

Акаа, 2004

САНҚӘЫЦШАЗ

Схало, схало... сеиҗахало,
Маршьан-шьха ақәцәанза сѡазеит.
Сықәхеит уака сара схала –
Маршьанк дықәгылан дсымбеит!
Ус, снацшызар, зынза сзатцәымхарц,
Цаимбарк дшааиуаз снаихьыцшит.
«Бзиала уаабеит!» хәа снапы сымхуа,
Сылахь агәтәтәкьа днагәзит.
Абаѡхатәра иара иситеит,
Уафы ишимбацгы сиргәгәеит.
Азыцшыа сзаахны синатит, –
Анцәа ишкагь сима дцеит!

Акаа, 2009

НАР

«Нар улбааит» хэа хажэа иалоуп,
Исазхэода Нар закэу?
Нар «тцла» башам, Жэѡангэашэпцхьароуп,
Нар доухамчуп изызку!
Азкъышкэса дукэа ирхаѡазароуп,
Нар – уи цышэоуп, тцѡа змазам!
Нар ихалаз – деиталбаароуп,
Уи албаарагь мариазам!
Нар ипнашэаз тынч дымтэароуп –
Ицышэа ДУ ишароуп уи нцэатцас.
Уахь ихамлацгьы дѡеихароуп –
Мышкызны ақэцэанза дѡазарц!

Цыгьарда, 2010

О, СА СЛИРА!..

Ассир далашан Орфеи,
Илира ашэа анаирхэоз –
Имыргачамкуаз адунеи,
Ашьхақэатцѣкьагьы «мкэашоз!»
«Рнапкэа» еиныркьон ашэапыцьяп,
Ашэа ицырхэон ацсаа.
Уимоу изызырѡуан ақэыцьма,
Ишқэыцьмоу ахаштны – абла ттраа!

Ацъашьатэ далакан Амфион,
Убригь илира анаирхэоз –
Ахахэқэа шытыхны еикэнатцон,
Урт баагэаран икамлоз!

Иашәа иачапон абаашқәа,
Доухала ассиртцәкәа арҕеион.
Аға дзыртамло Вифан агәашәқәа,
Акәалзы ршәылазшәа иаргәгәон!

О, са слира, сацсуа лира –
Мгәартә итызгаз саниуаз, –
Уара уацшәмоуп сыцсатыџра, –
Схатә дунеи лаша зыхшаз.
Аринахысгыи узлакоу шаназ,
Доухала ацъшьатәқәа урҕеиоз.
Аартышья змамгыи цацхас уамаз,
Жәлар ргәи итымтцәартә ушәахәоз!

Акәа, 2011

АФЫРХАТЦА ИХАРЦ ШКӘАКӘА

Ахарц шкәакәа ишәын даниуаз,
Ихарц шкәакәа иан илтцәахит.
Дгәазырхагаха ишизхауаз –
Аибашья тцысит!

Иан иаацәырылгеит ахарц шкәакәа,
Даннақәцәажәа – уи кәалзхеит.
Лыцкәын ишәылтцеит дымлакџакуа,
Хык дазымгогь даалыргәгәеит!

Аибашья далтцит фырхатцарыла,
Ихарцгыи атыцахь ихынхәит.
Аңеипш хьахарцаз х-Аңсынтәыла –
Иан дырџегьых илтцәахит!..

Акәа, 2015

АФЫРХАТЦА ИБЖЬЫ

Амыткэма шэымхэан шэысхагыла,
Шэаӕытц, шэаӕытц, шэыбжыы шэмырган.
Шэамбо цышэымшыан са сыла,
Дтахеит хэа ирхэо агэра шэымган!
Ибзоу шыоук реихагъ сыцсы тами,
Ишыбзоу ицсыз роуп итахаз.
Убарт атэыуара рыхэтами,
Шэызгы шэаха, шэыхгы шэырзас!
Са шэыскэатц, са сфырхатцоуп,
Хырехэарамкэа абри схэоит.
Сыцсадгыл ахьмызг сшатцац сатцоуп,
Ишысыхьчацгы исыхьчоит!

Аӕа, 1994

ИКЫДШЭАЗ АЕТЦЭА

*Хгэахэанзамкэа иаалырӕъан
зыӕстэаара ӕахцэаз хцэи гэлымцэах лаша
Адамыр Амаршыан ихъз акамыршэра иазкуп.*

Аетцэа кыдшэаанза атыц убазом,
Хартэаашыак шамамгы агэра угазом.
Икыдшэаз аетцэа, атыц ду тыкка,
Убла иаахгылоит – илашыцакза!
Убаскан еилукаауеит уи заӕараз,
Заӕа ицъашьатэыцкъан илашауаз.
Уаргэаӕуеит, иудыруеит иугхаз закэу, –
Хартэаашыак амамкэа, дунеи дук штацэу!

Аӕа, 2015

АҘЫШӘРА ҒЫЦ

Асы леиуеит еимагыла,
Икыдха алеишыа җыашьатәуп.
Амѡа сықәуп саанымгыла,
Асы җуа ацара сағуп!..

Амра җхон – амѡа санықәлоз,
Аҳауагь кәандан ааҗынтас.
Сгәысеанзамкәоуп ишсыхтыгәлаз,
Сгәысеанзамкәоуп ишсыхьаз!

Анаатә атәоуп, исгәйднахәалоит,
Исғанахәоит асы.
Җхьака снеира арманшәалом,
Аха саангылом уи азы!..

Имчуп, игәгәоуп адта исымоу,
Уи сацәхьатҗыр кәлазом.
Сыҗсабарағ са саҗшәымоуп,
Ахьта, атцаа сацәшәазом!..

Геи шыхеи зегь леимарѡызаа,
Икәашкакаараза ихнакьеит.
Ааигәа исымбацтаз ари аѡыза,
Ғыц ссабихазшәа сшанхеит!

Убас лашара дуззакгы ацуп,
Убас лахғыхракгы аанагеит –
Ашәаҗыҗьаҗ – ашәыб иатәоу –
Еибарлацәкәысуашәа збауеит!

Аскак иссиру аспашә җаула –
Жәѡан җаулахьтә илбаашьтуп.
Хәыҗи дуи зегь неидкыла
Насыҗла иарлашарц иағуп!..

Амѡа санықәлос – са сарцысын,
Аамта саршлахьеит схата.
Аха убригь рацәак иусым –
Еицакрак амамыз сгәта!

Ишлеиц илеиуеит еимагыла,
Асоура ишаҕыц иаҕуп.
Сышнеиц снейуеит саанымгыла –
Сацхьаҕа Аапын Ғыц сзыцшуп!..

02.01.2016

* * *

Сышьхауаѡуп, ашьха саазеит,
Шьхатәыла ду сацоуп.
Аҳаракыра здырит зааза –
Ҳаракырала саазоуп!..

Акәа, 2008

ҲАЗШАЗ ИЛЦҲА

Иацтәи амра акәзам иахьа игылаз,
Уатцә игыло амрагь даеакхоит.
Аеацсахуеит уи лассы-ласс,
Иҕац ыҕоушәа хнарбоит.
Уаха икыдло амзагь даеакыми,
Аетцә ракәзаргь – даеакуп.
Зегь аееитакра иаҕыми –
Зегь акосмос мѡа иануп!

Ҳара иаадыруеит урт нацшыхақә,
Дара-дарагъ амбатәза рыбжьоуп!
Изшаз ҳизхәыцуеит ицшьоу Аныхағ, –
Зегъы-зегъ реиха иара дааигәоуп!
Иаразәк иакәзоуп зәызымпсахуа,
Дшықац дыкоуп есаашар.
Ихыцша дузза ххы-хгәы шьтнахуеит –
Цсыхәак хмоуа ҳаамшәахәар!
Тҷоа змам ацсаатә еибарчырчыруеит,
Ацсызқәа азатцағ ишьқыруеит.
Ашьха дуззақәагъ дырныруеит –
Рырҫаш хыҫеабжьқәа гауеит!..
Илцха зцу ҳауп хшызынтәыку,
Игәы зшәахәома – илцха зцым.
Ишьта схымшәо имҫа сықәуп –
Уаҳагъ ҫеитакрак сҫахым!

Ақәа, 2016

АУАФ КӘЫШ ДУ ИАЦӘАЖӘРА

(Агәтыхаҳәамтә)

Зшоура хьшәашәз – уи дпоетым,
Ацшқа ипхыз еицш нақдымәасуеит...

Баграт Шьынқәба

Цаса сияцәажәарц аныстаххалак – дахьынхоз иф-ныка сәынасхон, ма аус ахьиуаз снейуан. Уажәы уахьгьы арахьгьы мөа сымам, избанзар, ихата дыказам. Икоу-ибакоуп, апсуа драматә театр аварафы, амшын ахықәан апарк афы игылоу. Ари апарк ақыртқәа ххытцәаны ианыказ Руставели ипарк ахьзын, уи агәта ахьазеикароу иара ихата ибака ықәгылан, аратәи акинотеатргьы ихьз ахын. Жәлар рхак иабзоураны, уажә ари хпарк афы уи ихьзгьы ибакагьы аамта иқәнагеит, итыпаны, зынза иахәтәтцәкьаны иқәнаргылеит апсуа поет лаша Баграт Шьынқәба ибака. Изықәнаргылазгьы Руставели ифымтә «Абжьас цәа зшәу» ацыптцәаха қазарыла апсшәахь иахьейтеигаз, мамзаргьы «Қырттәылахь», «Руставели иахь» хәа иаацьоушьяртә гәык-цсыкала ажәеинраала каиматқәа иарпысраан иахьапитцаз азыхәан акәзам – ижәлар рдоуха ахьыхареикыз, дахьацсыуа поет гәтылса дуззоу, дзықәгылоу адгьылгьы иара цсыс ихаз ишьямд-гьыл гәакьатцәкьа ахьакәу азыноуп!..

Сиацәажәарц аныстаххалак, сааины ибака аґацхьа снатәоит, аха гәыла-цсыла ифны икабинет афы ауп сахьыкоу. Уа ҳайдтәалоушәоуп сгәы ишабо. Аамтақәа анбзиа, иацәажәара сазгәышьяу саналагалак, аихарак сабша-меышала, заа зынзагьы гәеантцарак имтазакәа, шьяпыла ага инаваршәны, Кылашәыр аганахь, ақалақь акалтан дахьынхоз афнафы сынкылсуан. Ахцатәи аиха-гылахь сынхаланы, ашә афы атцәтцәа ныкастцон. Бжеихан иара ихата иааиртуан ашә, иқан иаргьажәөа, сахәшьяду Тамара ианаалыртуазгьы. Уи бзиа дшызбозгьы, иара

ихата ашә ансзааиртуаз еиха еигъасшьон, избанзар, исанахәон митәык дшеилахамыз, ианаамтатцәкъаз иакәыршәан сшааиз. «Уа, бзиала уаабейт... улеи арахь!» хәа инапкәа рцаңаны ашә афы дааспылон. Иаразнак сгәы нтгәыргъаауан. Ашәхымс санынхытцлак, акыраамта еибамбац реипш, хәагәыдеибакылон. «Уааи арахь» хәа, ишьамхкәа итцпраауа, сацхьа дгыланы ифынеихон. Сзышыцылахьаз икабинет тбаафы ханкылсуан. Уака атзамцкәа зегъы хкьан шәкәыла, зымфатәырахь игылан дызхатәан аус ахьиуаз истол цшза. Уа икәын ақьаадкәа, акаламкәа. Харантәылагы сылапш нақәшәон ақьаадкәа руак ианпыккала ианыз инапылафыра – ус анакәха, фыц жәеинраалак ацитцейт, уажә дшысзапхьогы здыруейт. Зназы истол афәапхьахь, ауада аладахьтәи аганаф игылоу, ажурналкәа ирызку аишәа ләкә хәыц нак-аак иадгылоу акресло дукәа рфы хнатәойт. Ариггы сзышыцылахьоу ауп. Абракоуп сааицыпхьаза хәицәажәара ахы ахьакуа. Ари еихау, ари еигу еицәажәарта бзиа адунеи исзалам. Азыхь ахытхыртафы уфәир иафызоуп арака са сзыхәа – избанзар, сфәапхьа итәоу, сзацәажәо дшынеибакәу зегь дыхшыфтроуп, дкәыш дууп, адунеи атцанза уаззырхәыцуа Уафуп!..

Мшафәнеипш иахьагы исгәалашәойт иареи сареи рацхьаза хәнеибабазтәи амш. Цьгьарда атцара аныстцоз, аихаракгы стцара саналга ашьтахь, ифымтакәа мыцхәы исызгәакъахейт. Убри аамтаз итытцыз ирфәиамтакәа реизга сан аус ахьылуаз хашкол акнытә исзаалгеит (уажә избо цысшәойт уи, ацәа жәфәанцштәылаза). Уа ианыз ажәеинраалакәа иаразнак зака срыткәаз, зака схырхыз хәашьак амам. Сан исзаалхәахьан ф-томкны иказ Пушкин ифымтакәа реизгақәагы. Уака исзеилымкаауаз ажәакәа шыказгы, урт урысшәала срыпхьон, егы – уажә исоуз, мыцхә исызгәакъаз, исзааигәазаз сан лбызшәала... Ус сшааи-шааиуаз, уаанза сызфыз

асахьатыхракәа сааркәатцын, схатагы афра салагеит – ажәалагы асахьатыхра шалшоз здырит. Афра салагеит, аха зынза ирмазаны, лацшыцәгьак саахар хәа сшәозшәа. Нас сызфыз аргамает: сан, сан лахәшыцәа... сфызцәа хәыцкәа – зегы ирдырит снапы зласкыз.

Царак сызталозар хәа Акәа санаа, исызбеит мыцхә бзиа избоз апоет ду дыцшааны сфымтакәа сизрыцхьарц. Дахьынхоз итызтыц еилкааны саннеи, дзыфназ афнафы зны сшааихьаз здырит. Абрака актәи аихагылафы дынхон егы хпоет хазына – Алыкьса Лашәриа. Уи иаалыркьаны ицсы ансаха убаскак сгәи иалсит, ашкол иалымгацыз сара ақыта чкәын, схала автобус сынталаны, Цыгьардантә сааит Акәа. Апоет гәлымтцәах ицсыбаф ахьыкфаз цшааны, сымацара сныфналан, схы ларкәны еимгеимцарак иацхьа снагылеит, нас снаиеихырхәан, ашацахәа дырфегьых арахь саадәылтцит. Мыцхәи сахьцхашьафыз, настгы уафы сахьизымдыруаз акнытә, уаха цшрак камтцәкәа схынхәит сышьтахька.

Уажә Баграт Шьынқәба лаша иахь анеира сгәи итакны ари афны санаатцала, афныткәтәи амардуан сафаланы хәба-фба фәгыларта сырхысны сахьыфхалаз, арымарахьтәи ашә афы: «А. Е. Лашәриа» хәа ианыз афыра снацхьейт. Ашә ытцарбака иаркын, мыцхәи еикәыхьшәашәазагы иааснырит. Арыгьарахьтәи ага-нахь санынхьацш, уахь икәз аквартира ашә афгы «Шь. Л. Цәыцба» хәа снацхьейт. Ускан ари апоет хазына ифымтакәа сыздырзомызт, аха избәхә сахахьан (арака снацыфлан исхәойт, ашьтахь уи, 1964 шыкәса рзы ажурнал «Алашара» инартбаан сажәеинраалакәа ананылос, «Зхы фытызхыз азыхь» хәа хыс изитаз иацхьажә бзиа шрыцитцаз, гәык-цсыкала дсыкәныхәаны мфамш сшыкәйтцаз, уинахысгы хшеизгәакьахаз). Ахцәтәи аихагылахьгы саныфхашәала «Б. У. Шьынқәба» хәа изныз ашә иаразнак сылацш наахейт – хыкәкыла сыззауазгы

иара иакэын. Зназы, иара уа сахыџхалаз саатгылеит, нас изгэагыуа-исзымгэагыуа, ашышыхэа сџынасхеит. Ашэ саназааигэаха – сеитэатгылеит. «Абракэзаап дахынхо, абрантэи акэзаап ацсаатэкэа реипш иџымта ссиркэа џныпрааны хара хкынзагы ишыназо», – иахьеипш игэалашэоит сгэы ишынтысхэааз. Машэырла ауада иџнанагалаз атцыс еипш, сгэы мыцхэы иццакзаны аис-ра иалагеит, ацсыкгы аасыгхеит сышытахька схынхэны сдэыкэларц аха, мап, санаах изгэагыроуп схэан, ашэ снас-насит, уи саакэытцын, атцэтцэа шыкататэыз гэаакзаны, иаразнак ашэ аганахь иамаз «ахэынтцэра» хэычы снакэыгэгэеит. Дук мыртцыкэа ашэ ацарахэа иаа-тын, пхэыс џак, лоура-лытбаара назаазаны, лхылџы амза еипш игэылтэааны, ачча лџыкэыхх ашэ даалагылеит. Уџнал, – лхэеит уи лыбжы хааза, снейра дэзыпшызшэа. Ашэхымс сынхытцит. Бзиала уаабейт, – анылхэа, – Бзиара жэбааит хэа атак ныкастцейт, сыпхашьяпхатцо. – Шынкэба иами иутаху? – Ааи. Уааи арахь хэа сапхья днагылан, уадак аџы сналгеит. Уажэытцэкэа лхэан, сара уа сааныжыны, лара нактэирахь даеа шэык дныџналейт. Са садырсызшэа сахгылаз ари ауада хэыч атзамцкэа блала иааимыздейт: аџырта стол, уи ахахы имачымкэа ашэкэкэа... абар, арака иџахаракны, нак-аак иахькыду артцага шэкэкэа рыла ибзианы издыруа Дырмит Гэлией Иуа Коғонией рпатреткэагы...

Рацэак мыртцыкэа ацхэан испылаз ацхэыс џа (ускан иабаздыруаз уи сара дышсахэшыаз, дышсыжелантэыз) дызлацаз ашэ ала арахь дааџналейт Баграт Шынкэба. Ускан уи џынџажэа шыкэсагы цкэа ихымтцуазар каларын, аха сара сзын адунеи иакэлоу азэ иакэны дыкан – убаскак ихыпша, избахэ, иџымтакэа, урт рыла иацтцоу иашэакэа сахахэан, издыруан. Иаргы, дшааиз еипш, уажэадагы сibaхьюшэа, дразза инапы аасыми-хит, саагангы кэардэк аџы снаиртэеит, сеитаицэцар

хәа дшәозшәа, смаршә кны, сахатыр бо, ихатагы дниасын истол днахатәеит. Иаразнак, ихабжьалаз апхарра мырхышәашәакәа, – «зтаара пхашьарам, иужәлоузеи?» – хәа дсазтааит. «С-Маршьануп», – атак ныкастцеит. Ишызбоз иаацьеишьеит. «Уабантәауеи зуҳәа?» – исхәахьаны цкәа имаҳазшәа, деитасазтааит. «Цьгьардантә», – ҫапхәа атак ныкастцеит. Дырөгьых ишызбоз иаацьеишьеит. «Маршьанс узытқарда?» – мыцхәы дазәлымханы деитасазтааит. Ибзианы исгәалашәоит «узытқарда» хәа инатцшыны ишихәаз, абри ажәа ауаф ихылтцшьтра иадкыланы ирхәо усқан адагы исмаҳацыт. Иатданакуаз дырны, – «Маршьан Хайтбеи симатоуп, Маршьан Цьота сипоуп», – изтаара атак дырөгьых иныкастцеит. Мачк дааипххәыцаан, – «Уаншьцәа ирыжәлоузеи?» – деитасазтааит. «Сан д-Кәасиапхауп, Цьгьарда хашкол ағы ртафыс аус луеит». – «Налиа... Налиа лами?! – ибжы ҫтицеит, – сахәшьеихаби лареи абра Акәа артафратә тараиурта еицтан, псык еицырхан... уадак еицыфнан, ибзиан дысгәалашәоит... Харт жәытә еиуаракгы хамоуп уаншьцәа рыла. Издыруеит – уан лаб Члоу ҳа ҳы дҫеилон. Саргы Цьгьарда ашкол сантаз дара рғы снейхан знык акара. Зака ицшзартанузеи иахьынхо, изакәытә шәыртцлақәоузеи, изакәытә псыуа зынтқәақәоузеи уака рбаҳча итагылоу!...» Исахаз арт ажәакәа уафы ишимбац иаацьасшьеит, «зфымтақәа бзиа избо, абаскак схәыцырта иалоу апоет сара иахьсызхаз, фынгәакьасгы испхьазо саншьцәа рыфны днейхану, ххәы пшза дықәгыланы ҳқыта далацшхьану!» – сгәы интысхәаит. Еихагы дшысзааигәахаз ааснырит. Аха уи акәзамызт уажә ихадараз, ихадараз са сзыргәакуаз акәын: ҳаизааигәахарымашь сфымтақәа данрыпхьалак ашьтахь – ирхиҳәаарызеишь? Сахьтәаз адгьыл сыгәо мыцхәы саргәатеиуан ари, еиларгәгәа искиз стет-

радгы ыркытцымытца цсман асырхэахьан. Иаргы уи гэеимтакэа дыкам, –«Шьта издыруеит уззааз, – даапышэырччеит, – исырбеи арахь... ари иуку утетрад», – инапы наэкэикит. Зназы саалакфакит, нас ахышэтхэа сфэагылан, иацхьа иныкэстцеит. Иара ашьшыхэа, ацхьан сааган саниртэоз еипш, амаршэ кны, стетрад афы аартны апхьара дналагеит, икаламгы аакэхын, цьара гхак ипылозар арееирагы ифыназикит. Сара истахытэкьаз, сыг-сфы исзамырхэеитакэымзар, схала сыбжыфтыганы сизапхьарц акэын, схы сакэымгэыгуазар зынзагы саауамызт, аха уажэ ас иблала сфымтакэа дахьрыпхьоз иага гхарыдибалапхэа сцэа стрыхьтшыаауан, апхзыхышэашэа сыкэнатэон. Ашкол афы иага пышэара сырхысхьан, аха сыпстазаарафы ари еихау пышэара ыкамызт. Ари сдоуха кэыпш иапышэаран, нак-нактэи уи алахьынца зызбоз катцэара хытыртан. Апоед ду икытцытбжы мго, сфымта хэычкэа дрыпхьон, сара стэан сыштэац, сеикэбеикэпс, зны-зынла схы сфоханы снаихэапшуа, бжеихан, харак зду атцаф иеипш схэацыхэапшыха, ахыгэра сыкэпшуа. Сфымтакэа рыпхьара рацэак дадымхалазар калап, аха са сгэы иснатеит шыжы инаркны хэлаанза дрыпхьозшэа. Стетрад атыхэтэантэи адакьа ианыз сажэеинраала дапхьан данаалга, – уааскьеи арахь, – ихэан, зынза иварафы снеигеит. Иаразнак цшакеандатцас иснырит апоед игэалаказаара мыцхэы ишыбзиахаз, уи сгэы ааргэгэеит, сшэазызарагы еиха иаасыхнахит. Стетрад апхьатэи адакьа инаркны фыц аартра дналаган, акакала сажэеинраалакэа дырзаатгыло ифынеихеит. Абас быжьбака-аабака жэеинраала зынзасккыс рымамкэа, цьара цэахэак рытдымшыкэа, зтцаарак рганахь имыргылакэа, уимоу фартцэикгы мпсахкэа, са ишаазфыз иаанижыт. «Абарт хьахэацахэа рымам, даара сгэы иахэеит, уажэнатэ ишиашоу акыпхь ианутцартэ икоуп, – фэаитит уи, – арт иаанхазгы цэгьоуп схэом,

цакыла ибзиоуп, формалагы ишьахэуп, аха макъа-на ацхыраара ахьыртаху ыкоуп. Уара унапы адаггы хэшэы рыманы иказам, урцэымаашьакэа аус рыду-ла. Зеггы ирыцкны сгэы иахэаз, – ибзианы иуахауеит ажэа ашьтыбжь, уи иатцоу ахаара, аритм, иудыруеит иахъаангылатэу, иахъалагатэу, ашэага-зага утымтцыкэа иахъхыркэшатэу. Уш-Цыгъардатэу мѳашьѳ, убызшэа, Иуа ибызшэа еипш иссируп, ибеиоуп... Иуабжьызго, – иикыз акалам ѳышьтыхны исирбеит, – ари убѳѳма, ари шкаламу, изызку зеггы ирдыруеит... адунеи аѳы ирымѳыц, ирымхэац егыказам, убри акнытэ, еснагъ аѳыц уашьтаз, еснагъ ѳыцк хэала, ухаггы, апхъаѳ из-ггы ѳыцк аартла. Уара укэыпшуп, ѳыцбарах апсабараѳы иубѳѳ, иуахауа рацэоуп шьарда. Иаххэап, абра сзыцхъаз уажэеинраалакэа рахьтэ, апшацэгъа иазку, – атетрад аѳы иахъыказ цшааны, апхъара дналагеит:

Ашьхарантэи, агъгъа-агэгэахэа,
Шьыжь иаакылкъаз афыртын,
Хал ду иласын, агэарахэа
Цака илкахаит – илхбыкын!
Уи анлеиуаз, акэша-мыкэша,
Рымахэ-чымахэқэа хыжэжэа,
Акрызѳалоз, акры злытцшаз,
Зегъ ланашьтит ирхэаша.
Хай, уарггы-харгъ хайкэажында,
Хай, уара атцлажэ, тцла цэыѳѳа.
Хашцалоутцеи ахынтаѳынта,
Ишцахаутеи агэырѳа!
Хай, уарггы-харгъ хайкэажында,
Кыр иапсоума шьта ахэара.
Заа ххала иахгэаггында –
Цака илытцакны апкара.

Заа ххала ирылааганда –
Акрызфалоз уака ашәыр.
Хагьақәшәозма ас ақәнамга,
Икалозма ас машәыр?!

– Арака икоуп хара хзы ифыцу, иахмахац ажәабжь,
ахьаа зцоу, зтакты тдаулоу, поезиатә бызшәала ицәыргоу.
Абри уашьтаз. Уашьтаз схәеит хәа, уи уеазтәылхны
ашьталарагы атахзам, уара абафхатәра улоуп, излазбо
ала, иара ахала иузааиуеит, избанзар ухәыцшьа ус икоуп,
мгәарта итугаз казшьаны, цәафаны иулоуп... Угәы кау-
мыжьын, цшзала, цдаракгы уталап... Уажәнатә ирацәаны
ашәкәкәа урыцхала, иудыруаз, ажә ибзианы имхәыкәа
ачыргә ахш талазом... Шьта уара ухатагы уфымтақәа
акы-фбака усызрыцхьей, убжьы сахарц стахуп, – анихәа,
атетрад афы иалихқәаз сажәеинраалақәа иреиуаз,
«Сыцсадгьыл» зыхьыз, иаразнак фырхәала ахәара сна-
лагеит:

Са сахылтцит Апсынтәыла,
Апсынтәылоуп са сызцоу.
Са сацсыуоуп гәыла-цсыла,
Апсуа игәыцқьоуп исызцоу.
Сыцсагыл ианылар цъара цәкьарстак,
Сыхәрыбгыцхоит иаразы.
Иазыкалар цъара шәартак –
Сыхиоуп абцъартцас сыткьарцы!

– Ишьяхәуп... цәгьа ишьяхәуп. Апсадгьыл абзиаб-
ра азәгы ишизымхәац ала ифыцны иааурцшит...

Арт иажәақәа снарыцласхан, дырфегьых даеакгы
афынасырхеит:

Илеиуан акәара,
Иахыџуан «ахьхьа».
Иагьыцкъан уи даара,
Атца еилыхха.
Илеиуан акәара,
Уархәыцыртә хара.
Абахәкәа рыбжьара
Ибжьысуан цъара.
Илеиуан акәара,
Ирыкәсуан адәкәа.
Итцсуан аккара
Цъарах иццакуа...
Амшын ахь хықәкыла
Ицон аекынтца
Аха змахуп излалаз –
Мшынс ипхьаза!

– Уаџ игәы инархьуеит зсахьа абаскак иссирха итухыз акәара пшза хәычы ахьымџахьаз, агәтак бзиа ақынза иахьымназаз... Агәра згоит, зытца кеикеиуа ицқьоу уара укәара, уара узыхь пшза хәыч хымпада жәлар рус иазку амшын ду ақынза ишыназо, агәыхәтәы ишахьзо...

Ари еихау хәшьара ыкамызт са сзыхәа. Бзиала хәа иахәаны апоет ду санипыртц абри ауха, зака сгәырғьоз, зака мтәыжәџада спыруаз, о Акәа, Акәа, сахтныпшза, уара уда уафытәыџса идыруам! Стетрад хәыч ськәа интастан, тцагәанынза снеиааиуа умџадуқәа сыр-нымзи, ғырхәала саакәымтцзакәа сажәеинраалакәа сымхәози...

Ҡымш ракара аатцхьан еипшгьы, сьздыруаз чкәынцәакәак сышьтатцаны, сахьыказ цшааны, ар-тафратә институт акны еиекааз алитературатә хейд-кылахь снарцхьеит – урт инытцыџ-аатцыџны ираха-

заап «абас поет қәыпшк дааит, узықәгәыгша иоуп, ихылапштәуп» хәа Шьынқәба ихәеит хәа. Арақа инартбаан еиқыркааит сажәеинраалақәа реилыргара. Рапхьазакәынгы абрақа артәәцәеи астудентцәеи жәларык рәапхьа снықәгыланы срыпхьеит сәымтәқәа. Напеинкьарыла ирыдыркылеит, иара убри аенытәкьа еиқәаны ирымаз алиткружокгы салартцеит, уи ит-нажьуаз анапылафьратә журнал ианыртцеит сажәеинраалақәа, иара убас астудентцәа зегь апхьартә аинститут акоридорқәа руак ағы икыдыз атзыгазетгы ианыртцеит сажәеинраалақәа руак. Ари уафь ишимбац сгәы тнагеит, уинахысгы апоезиахь исымаз абзиабара есаaira иазхауан, скалами сблокнот хәычи неицрымшәо сьыба итан. Сахьцоаалак, сахьиказаалак ритмла еисуаз сгәы иахылтцуаз ажәқәа, ацәахәқәа наныстцон. Аолеандрқәа, амагнолиақәа, апальмақәа ухәа тцаа хкыла ибеиаз Акәа апаркқәа снарталон-саартытуан. Ақалақь ағы машәырла испьлоз цкәынцәәқәаки сареи хәнеибадыруаз ыкан, аха урт рацәак сығьыдсырхаломызт...

Абас арәиарахь икастцоз рапхьазатәи сшьақәқәа мац-мац ицәгьамкәа еихызгон, уи еихау са сзы егыыкамызт, аха ихьухьууа даәа хьаакгы шсымац исыман: Акәа цьара сыгәәфны, усуртәк сымпшаар ауамызт, арахь макьана занаат хәа егысымамызт, царакгы стамлацызт. Ара Акәа сахьиказ сабду итаацәарағы акәзар, цкьа срышыцыламызт, саб даныпсы (ускан сгаран, сашьейтцбы Валерик амгәарта дтан) сан лыфнатоуп сахьаазаз. Сабду итаацәеи иареи Цьгьарда иқәтцны арахь иааижьтеи рацәак исымбацызт. Уажәы 18-19 шықәса зхьтцуаз сара, арт сырцәыпхашьон, уимоу зны-зынла схы тәымынгы исыпхьазон, аишәа санрыцахатәалак бжеихан исфоз сқыркы илбаауамызт. Даргы таацәара дуун, ақалақь митәык иашьыцыламызт, ахныкәгара

рзыуадафын, рқырмыт фны акөзар ибжамеамза игы-
лан, икатданы иалымгацыт. Ажәакала, Цыггарда захтны
пшза ааныжыны иааз арт ауаа арака рыцстазаара мари-
амызт, сабду иакөзар икәра акыр инеихъан... Арт зтагы-
лаз амчымхара, сышкөыпшызгы, ибзианы еилыскаау-
ан, зны-зынла сылагырзқәа нхакөкәало акынза сыгәгы
пшаауан, схаҭа исшәысто, исышьястқозтәкьа ҕеила
исымамыт... Убартқәа зегь сызлариаауа мчны исыцын
споезиа, сгәы иҭахәхәа иҭан мтдөйжәада сзырпыруз
Шынкәба иажәакәа!..

Ус-ус, изулак Акәа иазааигәаз қытак ағы сыҕетазоит,
ақалақь афнытқа, цъара сакәытпыр аеацъара снала-
го, акыр азауадқәеи афабрикақәеи рғы напыла аус
зуит, нас саанагеит сара еиха исзааигәаз ашқа – агазет
«Ацсны Кацшь» ағы корректорс срыдыркылеит,
сфымтақәа акыпхь ианыло иалагеит, арадио ағыы
лассы-лассы срыцхьон, уи иабзоураны, есаaira сызды-
рузгы рхыпхьазара иацлон. Уи ус шакәу зыртцабыр-
гуаз хтыс хычыкгы енак сақәшәеит. Абрака инбжъа-
галан, истахуп иааркьағзаны убригы сналацәажәр.
Енак зны, блокнотк аасхәрц стахны, Акәа агәтан, афыга
матәахәкәа ахьыртиуаз дәқьанк сныфналеит. Уака аве-
трина икәыз аблокнотқәеи акаламқәеи сышрыхәапшуаз,
«Ажәеинраалақәа рзы альбом» хәа хы-нбанла изықәфыз,
кадифала ихкьаз альбом пшзак сылапш нақәшәеит, иа-
разнакгы исымандаз шыри аасгәахәит. Аблокнот
сакәытцны, уи аасхәрцгы стаххәит, аха иакәфыз ахәпса
санахәапш – сымч зықәхоз ак акәмыт. Слакәакуа сыш-
гылаз, – быххь згеит апхәызба, абни китаитәи акалами
ажәеинраалақәа рзы альбоми сыбтонда, –хәа сганахь азә
ибжы аагеит. Сынхәапшит – арцыс хахәеиқәатқәак дгы-
лоуп. Ахәахәтфы пхәызба акалами альбоми анилыр-
кы, иаразнак рыхә нархишәаан, сгәысеанзамкәа са сахь
даахьахәит: – Витали Амаршьан уами? – хәагы ҕааитит,

нас уи инашьтарххны, – са с̄кнытə хамтас абарт удкыл... уажəеинраалақəа срып̄хьахьеит, цəгьа исгəап̄хоит, ари-нахысгьы ақəғиара дук̄əа узеиґьасшьоит, –ихəан, акалами альбоми еик̄əтданы, ишысымуаз, патук̄əтцарала иа-асиркит. – Са с-Лакобоуп, Иақəып̄ сыхьзуп, шытарнахыс хаибадыруаз, – хəагьы нац̄тданы, снапы р̄гəғəаны иа-аникылеит. Саргьы, сашьа гəакьак дызбазшəатцəкьа, даагəйдскылеит. Убриаахыс сырғиара мəағьы иагаф иага цхьыраара сыр̄тахьазаргьы, иаргьы дыґчкəынзаны, абри ауаф убаскан исзыкаитцаз рап̄хьазатəи агəцаракра иац-назго дəеак ыкам сара сзыхəа, ахаангьы хаштра сзакəым...

Ус сшааи-шааиуаз, атыжьра иазсырхиеит сажəеинраалақəа рап̄хьазатəи реизга «Агəеисыбжь», заочно хасаблагьы стəлеит Акəатəи апеддагогтə институт афилологиатə факультет. Уи ап̄шьбатəи акурс ағьы сней-хьан еип̄ш иааныжьны, арғиаратə конкурс ду сахысны, ап̄шышəарақəа тины, Москватəи алитературатə институт стəлеит. Уахь сцеит. Хəышықəса атцара ахьыстцоз уака исоуит артцафцəа бзиазақəа, афызцəа каиматзақəа.

Урт зегь сшырзыразызгьы, сара сзыхəа еснагь дыр-тцафдуны, дагьфьыза гəакьа еихабны дшыкацдыкан Баграт Шьынқəба. Стцара салган Москвантə санаагьы, фымтак скьып̄хьуама, шəкəык тсыжьуама, мамзаргьы цьара снықəгылан сфымтак сап̄хьома – иара игəы иаанагарызеишь хəа схəыцуан. Сымацарагьы сакəмызт апоет ду ус изыказ. Уи артцабыргуеит 1967 шықəса сентиабр мзазы Акəа, С.Чанба ихьз зху ап̄суа хəын̄тқарратə драматə театр ағьы Ап̄сны ашəкəыфцəа хаизара ду анцоз аены, убри аамтаз ифьыцхахараза иаатытцыз Шьынқəба ирғиамтақəа реизга актəи атом хамтас исызтаз хфьыза гəакьа, апоет, ашəкəыффы Н. Кəытцниа ашəкəы ахьаауртуа исзакəифьыз абарт иажəақəа: « Витали! Баграт ду ирғиамтақəа иреиґу апутцартə укалааит. Абри ашəкəы айха зкапануа дəеак сыздыруам иахьатцəкьа ап̄суа изыхəа!».

Апоет лаша иажәа сара сзын ианакәызаалак ишпшьац ипшьан. Иара Апсны антытцгы ирҕеиам-тақеи ихәынқарратә усуралеи дыздыруаз, хатыр икәызтцоз рацәафын. 1981 шықәса рзы «Литературная газета» адакьақәа рҕеы, «Новое имя» захьзыз арубрика атцака, аурысшәахь иеиҕагаз сажәеинраалақәа ансыркьыпцхьуазгы, зегьейдгылоутәи апцхьаф ишкә мфамш сықәтцо, аредакция аколлегиаа, сфымтақәа иапцхьажәа рыццаны, дара рхатақәа дсықәдырныхәеит Апсны жәлар рпоет Баграт Шьынқәба. Уи сшьаҕа неихызгацыпцхьаза сықәҕеиарақәа зегьы дреигәырҕон. Ускантәи аамтазы Хсовет хәынтқарраҕы акьыпцхь аганахь зегь рапцхьа игылоу хәа ипцхьазаз, хараза ахәаанырцәкагы ицоз агазет «Правда» адакьаҕы, «Лик России» захьзыз, сажәеинраала шаныз аниба, ихатә фымтак анылазшәатцәкьа деигәырҕеит. «Уажәшьта Апсны антытцкагы умфакәа аартуп, аус ула» хәа сеихәеит. Уаанзагы, Алитературатә институт аҕы арҕеиаратә напказара ахьытцоз, сызлахьыз апоезиатә семинар напхгафьс иамаз, иеицырдыруаз апоет, алитературатцәаф ду Сергей Наровчатов иапцхьажәа ацны агазет «Известия» сфьыза апоет Иури Кузнецови сареи хфымтақәа, « А мне прожить бы горною рекою» хәа сажәеинраала акьытә иаагаз ацәахәа зеипш хьс ирыманы иананыла, ател дысзасны исыдиныхәалахьан. Иара убри Наровчатов ибзоурала, «Калонный зал Союзов» хәа изышьтаз азал ду аҕы Асовет Еидгыла Акоммунисттә партия Аизара ду аделегатцәа рҕапцхьа Апсны иазкьыз сажәеинраала апсышәала санапцхьа, агәырқьхәа зегь рнапқәа шеинырқьяз еипш, ара Апсны хәуаажәлар исзеинрымкьацзар каларын (тцоуп, уи урысшәалагы аиҕага сапхьеит аха...). Баграт лаша уи азбахә аниахагы, ацьашьатә каутцеит, уа ахаан апсыуак ибжьы фнымфыцт... уатәи асцена зегь зымчу Расул-

лак «Братство народов – братство литератур» хәа нбан дула ифны алозунгкәа кыдын. Уи бзиахон, хыхь-хыхьла иубоз аерапшра тәкала иатцатәахыз агьангышракәа ракәымзар. Зегь рацхәа иргылань дасу ифеида алгаракәын хыкәкыс имаз, азәи-азәи еимтцахырхәон, гәы атцамкәа, хы атцамкәа игәыдеибакылон. Арахь зегь хадара рызтоз апартия акәзар, уи ахәынтқааратә тцак ду амоуп хәа иацхьазон. Агазеткәа зегь ирныртцеит аурысшәахь еитагаз Д. Гәлиа иажәеинраала «Апартия», хәгеита, «Без партии нет жизни на земле» хәа зхәоз, зны лахьпыракыгас ииөгәышьаз!.. Акәа афилармонияфь апоезия ахәылпаз мөапысраны ианыказ алагамтаз еилкаахейт, хара хпоетцәа рахьтә азәык-фыцьяк қартаа «рышкылкыцәеи», нас Ацсны иалачоз, қыртшәала ифуаз, «Ацхазетә чемо» хәа, дара ртәыла гәакьа акәушәа, ҳацсадгьыл ҳамакны зтамғьаркәа ирысуа ххы згахьаз гыруа поетцәакәаки рыда уаф ажәа шхарымтоз. Ахәылпаз аналагамтазтәкьа, икәгыларан иказ зегь еизаны атрибуна ааигәара иахьеилагылаз, сгәала Баграт лаша ианиасхәа, иаргы уи хьаас ишимаз мөашьо, ашырхәа днеин (зыцсатә шкәакәахаша, абыржәы дызбо цысышьоит), ахәылпаз мөацгафыс иамаз ахамхацагьа Евтушенко Қартынтә иааз ифызцәа дырәаччо дахьгылаз днаикәымчшәа инаиеихәейт сықәдыргыларц. Уи дхьацшны блатыхәала даасыхәацшын, ишигәампхозгьы, инапафь иикыз асия снанитцеит. Ахәылпаз ианалагагьы зегь ртцыхәтәанынза ажәа симтеит. Ажәа ансита «Ашәышқәсақәа рнафс, ҳацхьака зны...» хәа иалаго сажәеинраала исылшоз ала ацсы ахатцаны зны ацсышәала, нас аурысшәахь аитага сацхьейт, аха ҳафн гәакьаф хтәымуааушәа ҳахьыказ акнытә, сылабжышқәа хәкәкәало акынза, суалыуашо мыцхәы сгәәтеиуан. Азал ду фныртәааны ифнатәазгьы шамахамзар зегьы дара шахабаала еи-

зыргаз ақыртқәа, агырқәа ракәын. Қартынтә иааз ақыртуа поезиа «акорифеицәа» ражәа рҕы интшәаанза агәырқьхәа рнапқәа рзеинырқьон, арака цсыуарагь ыкам, даеакгы, икоу қыртуароуп хәа аанаго. Иара ус машәыршақәгы, иахзеипшыз, ихахауаз бызшәалагы ажәак рымхәеит. Дара Москватәикәа анықәгылозгы, Евтушенко ихататцәкыагы, ишыкаитцалацыз еипш, иага иеырқьачакыны, днапырхаха-шьапырхахо, ибжы рдуны ишымтақәа дрыпхьазаргы, рацәак «хатцгылара» хәа егымойит, азәызатцәык Булат Окуджава игитара кны, «Ипыруеит, иаххагәежьюеит алахәа еикәатцәа» хәа ашәа анихәа – хар амамкәа рнапқәа изеинырқьеит ауп. Арака иазгәататәуп – абас еипш иказ «амероприатиакәа» еихагы ирыхкыны амилатқәцара тьсуа ишалагахьаз, азалымдара чхашьа шамамыз (ихәатәуп иахьагы шьюкы, ркариерақәа ирызхәыцны, тәыми фнатәи неихтынто, азә даарпхьошәа, еазә днарпхьошәа, убри ажәытә метод ала аусура ишаеу). Иазгәататәуп иара убас, ускан Москвантә иааз Евтушенкорааи, Қартынтә иааз Абашизерааи дазустзаалак азәы, ашьтахь, Шевардназе хазлаиргылаз ашьаартцәыратә еибашьра дшақәмызбаз, уи азтцараҕы ақыртуа интеллигенция зегы хтак ишеицтадыршәуаз!..

Абартқәа зегы иаасымфатәны изысхәо, хлитература зырҕио зегь хзеипш мфә ахьакәу, ихахтысхьоу ахьаныпшуа, шыта иахьтоурыху азыноуп. Мачк имцхәхозаргы, наф-наказ ихшыф ртцагахарцаз, дырфегьых ашьыцреикәатцәа мыжда иахкьаз даеа хтыс хәыцқәакгы абрака ибжьасыргылоит. Рацхьазатәи сроман «Амш ахәлара ихамнахаанза» ажурнал «Алашара» аномерқәа ианырныла, Баграт лаша ател дысзасны иусуртәе снеиган, иацхьа астал иқәыз ажурнал апшьномеркгы акакала иаашьтыхуа, рдакьақәа аартны тыпцқәакгы насырбо, ишигәацхаз сахәаны, исыдиныхәалеит. Аихара-

зак дазаатгылан исымаирехеит соымта абызшәа. Иахъеипш исгәалашәоит усқан исеихәаз иажәақәа: «Бызшәада асымта калашьа амазам... Уара аханатәгы убызшәа беиоуп. Ари уоымта ҕыц уи еихагы ишьақәнарғәҕеит. Арака, ишцауасхәари, аапын азахәа ангәылтцау, илакьташәакьто, изрышәыруа, ҕыц илна-газ аракәа хәычқәа, ак ара махәтак инахьынхало, егы даеакы инахьынхало, тыхәаптцәара амамкәа атцла иқәланы ацашьоуп уажәақәа, аки-аки еихылҕеаауа, итибаго, ҕеашьас ирымоу, ухәоукәа иага иаузар-гы, еилыхха икоуп, игәыптцәагазам. Уи иабзоура-ны уоымтаҕы узрацәажәо шеибакәу зегы лабҕеаба апхьаф иблақәа ирыхгыло рсахьа тухуеит, апхьара да-лагаргы дагәыланахалоит, дзақәытцом... Ажәакала, уроман мыцхәы иукәҕеицәеит, абыржәшьтоуп уара ашьыццәагы ануоуа, угәуеаныз. Абри уасхәарцоуп аихаракгы узаазгаз...»

Цабыргны, дук хара имгакәа, Баграт лаша иааихәаз зегь срықәшәеит, аихарак ароман хаз шәкәны иантытц, уи ламысла, патукәтцарала анализ азуны, атоурыхф ду, акритик замана Шалуа Инал-Ица акьыцхь аҕы данахцәажәа, тца змам аҕырцштәкәа ааганы, «атдыхәтәантәи 10–15 шықәса раахыс ас еипш агәахәара хазташа, апсуа қыта бзазара нартбаан сахьаркырала иаазырцшуа (уи амацарагы акәым) оымтак хпроза иаланамгалацт... Ихата макьана дычкәынзаны, ари аипш зоыз икьнытә аринахысгы еигу арҕеиамтақәа харзыпшызароуп» хәа аназихәанахыс. Баграт хьыз-камшәа заа сгәысеанимтахьазтгы, икаларын шыц-цәақәак соымта иатцаргаларц изҕыз акьашьрақәа сызхымгаргы. Урт ахаан русуратә практикаҕы ика-рымтцацызгы картцеит: Шалуа Денис-ица иста-тия амацара затцөык, жәларык «ақазацәа» адгала-

ны, ашәкәыџәә хклубә еиҥыргара еиҥыркааит, заа иазыкартцахъаз лабакыџәәкәак, азә ишьтахъ азә дныкәгыло, ацтазаараҥы аҗбабаа гәгәа збахъаз атцарауаџ, иаамтә иахаршәалан астатиа бзиа ахыџыз азы, са сцымхәрас дара табуп хәа ахыархәашаз атыпан, баацсык кәзтәз иеипш икәзбеит. Урыс бызшәала иџуаз хажәлар рыпстазаара зынза иззымдыруаз «критик дукгы» зынза атәәгәа иахьдыршьит, «пасквиль» хәа изышьтоу аикәаттәа идырџит. Ажәакала, аҗсышәала иацтәз аџымтә, кыжәбыжәк иара иидыруаз бызшәала дапхъаны, аурысшәала ахәшьара аитеит! Ашьтахъ ишәкәы антытуазгы иагәылеиттеит убри астатиа кыашь, уакагы ицхрааит иара зџымтә хысхақәа ажәфан ихагалан ирехәоз редакторцәәкәк! Ажәакала, сџымтә аурысшәахъ еиҗаганы итсыжыуазаргы, – уахыгы сымџа аарҥәкәеит! Убас шакәугы, иага сгәы сдырхъзаргы, иаба икәәкәар былуам хәа, сроман уи азы акымзарак амыхыт, аҗхъаџәа ргәәҥы инеит, ибзианы ирыдыркылеит, атцарауаџ ду ламыс цқъала иазикыз истатиагы, иага идырхәашьырц иаҥызаргы, азыхъ еипш икеикеиуа ишыказ иаанхеит. Уи ус икалеит, аха ускан иабаздыруаз, дырџегыхъ схы-сыҗсы иалыршаны, цбабаа ду адбаланы, хәҗхъака атоурыхтә роман «Аҗсха» анызыџлак, уи рапхъатәи сроман еипштәкыа зны ажурнал ианыланы, нас хәибашьра ашьтахъ, 1994 ш. рзы, хазшәкәны иантытцлак аҗхъаџәа агәахәара ду шырнаҗоз, Аҗсны шамахамзар арҥиаратә коллективқәа зегы Д. Гәлиа ихъз зху апремиа анашьаразгы ишыкәдыргылоз. Уи сахыркыаны цасатәи ашьыцыџәа, аихарак апоетра злымтыз прозаикцәәкәк, џаҗхъа иаацәытҗеибахәаны, аибашьра иснәтаз ахәрацәгъа сызмышакәа, мазааргама агәыпжәара ду сшақәдыршәоз, иаарылшоз зегъ шыкартцоз хтоурых ду атәы зхәо, жәытәзаахыс хмилат

реидкыларә аидеиә цәәхәә кәпшһны изгәылсны ицә,
Ххәынтқарра зқһи ҫышә шықәса шахытқуа сахьаркыратә
ажәала, хәҫсахьала иаазырпшуа, иагьышыәқәзыргәғәә,
аибашьра иахцәалазыз хтәеицәә ргәаларшәара иазы-
скыз сәымтә айтқакьараз, ахцша ахәәераз, саргьы уаха
ахаан снап калам амкуа сыкатцаразы! Иисус Христос
дызшьуаз шрыцхәишһоз еипш, сара урт зәғыз ахьызбоз
еихагьы ирыцхәсшһон, рылашәра иатәстәомызт...

Рацхәатәи сроман «Амш ахәлара ихамнахаанза»
данапхьа, ашыьыццәә сырцәихьчарцаз, заа стәҫсеа-
нызтқаз иара Баграт хьызкамшәә ихатәгьы, уи аамтәз
итәурыхтә роман «Ацынтәарах» «дахырқьаны», шы-
цыә ҫарамцәәқәак шәкәы кьашьыс, анонимкас иза-
ларымтқоз, хаталагьы изынармышьтуаз егьыказам,
амилиция рылатқан ауаа еизго, уроман аилыргарақәә
еиҫкаауа, асқак изурххозеи, хазынак акәушәә хәә игәы
пыржәон! Уи кәзтқоз гәфәрас ишимазгьы, гәфәрас
моу, ишидыруазгьы, рылаҫитуамызт, Хәзшәз иахәтыр
ақһытә ирнычханы, зегь ицәә итәеигзон. Убарт аамтәқәә
рзакәхап, ашьтахь акрантцы, 2006 ш. рзы, литературатә
тынхак ахәсабала ажурнал «Алашара» ианылаз уи
имшынтқәә рәы иахпыло, гәынқьбжык иафьзоу
абарт иажәәқәә анихәазгьы: «Ех, анацьалбеит, зака
игәырмачгоузеи бафхәтәра змазам ауаа алитера-
тура иахьаланагалаз, ашәкәыффы иаша илахьынцә
азбара рнапы иахьаныртқаз!..» Иахьа шыта артқәә хәгоу
дрылацәәжәаит, аха ахьына иага иашазаргьы, ихәшәуп,
ачымазаф дахәшәтәуеит рхәоит – убриаахысгьы, еи-
башьрей, гәәктәәкреи, икоу зегь шаххаагахьоугәы, уи
ачымазара баапс иахьа уажәраанзагьы излаены икоу
шьоукы-шьоукы цьара акы ирыхәар иудыруазеи... Аха
мап, ххы хамжьароуп – адунеи аҫы Моцарт дықанатц –
дыкоуп Салиеригьы!

Хгэыла пхэызба хэыч Зыркэи,
 Рацхыза ианылба азыркэи,
 Ссирс, цыашыхэыс илымки,
 Сара дсазтцааит: «Изакэи?»

Абас згэыпшқа ташақыза иказ ахэыч лызтцаара инаркны, иѣапхыа апстазаара иқанаргылоз иуадафзоу азтцаарақеа ртак сахьаркырате ажэала иказтцоз Ба-
 грат лаша, сияцэажэапцхыза ицъасшьон дхэычаахыс игэалашэоз зақа ирацэаз, зақа игэынкылара гэгэаз. Ахаан исхаштуам скыта гөакыа Цыгьарда иазкны исейхэакэозгы. Уи уақа атцара анитцоз класск афы идтэалақаз азэ даабжыамыжыкэа зегь рыхьз, рыжэла игэалашэон. Рказшыақеа идыруан. Рызбахэ цэырган рыжэлақеа ансеиқеипхыазозтэи ибжыы уажэгыы-
 уашьтангы, усқан ихэашыа шыказ еипштцөкыа, слымха итафоеит: «Федиа Ашэба – класск афы дсыдтэалан, Архьып Аршба – дсыдтэалан, Сабуацха Машыкэа – дсыдтэалан, Гырцъынпха Бабучка – дсыдтэалан, Амцпха Магнолиа – дсыдтэалан, аишыцэа Шыаадати Амброси Цэеиаа сыдтэалан, Азынпха Гули – дсыдтэалан, Члоутэи Володиа Шыынқеыр – дсыдтэалан, Атарантэ исыдтэалан гэыпфык Кэытцниаа: Ушьангы, Бабучка, Фелдышь, Тамара. Кэтолынтэи Назиа Лагэлаапха дсыдтэалан. Иара убас клааск афы исыдтэалан Цыгьарда ииз, иаазаз Али Шамбеи Назим Багацшыи... Хашкол ажэытэ уахэама ахыглаз аафс иқан, убра, асаркыал апхыа уахыныфналозтцөкыа – хара хкласс акэын. Шелиа Пи-
 отр директорс дхаман. Ари 1930 шықэса рзакэын. Шықэсызатцөык ауп убра санацхыоз – цшы-класск срыл-
 ган хэба рахь сцеит, аха уи аамта афнытцкала сымфа иазеигьхашаз акыр сзыкалеит. Апшьбатэи акласс акны

хара ртцафыс дхаман апсуа литературеи апсуа бызшәеи ибзиазаны издыруаз, хаталагы афра иафыз, ауафы аамысташәа хазына Владимир Маан. Анафс арака хаибадырит Қбаазым Агәмааи сареи. Ускан иара быжьба рфы дтәан, апсуа литературатә кружокгы напхгара азиуан. Қбаазыми сареи акыр хаизааигәахеит, схатагы акружок саналала ашьтахь.

Ашкол афы ихамаз артцафцәа бзиазақәа дреиуан аурыс бызшәеи алитературеи хзыртцоз Ушакова Анна Дмитри-ипҭа. Уи Члоуггы ртцафыс дсыман, уажә ара сахьааизгы хаикәшәеит. Лара убра дагыпсгәышьеит, ашкол ақәатцафы анышә дамадоуп... Александр Тимофеи ипа Васикин – аматематика хайтәон. «Приветствует вас Алтимвас» ихәон акласс данаафналалак, ихьз-ижәла ркьафны, ажәеинраалатцас аритм атцатцаны, арифмакәа атаны. Сара уи цәгы исгәапхон. Дуафы лахфыхын...

Канта Қьецба ионафы ф-уатахкинтернатс ихартәит. Агәыларафәтәи ақытакәа ркнйтә иааз харт уа хапхьон – азгабцәа афбатәи ауатах афы, харт ахацәарпар – азал ду афы.

Хәеифшаны абыста хуан, ххәы-хапхь зҭаби-чкәыни хаицхырааны ххала икахтәон. Убри хзеипшнхартә аинтернат ахьзын. Ашьтахь иадыркит, хауацәа-хтахцәа рахь хәршеит. Сара Канта сиуан азы уа саангылеит. Канта иан д-Ашәпхан. Ашәы Хацъарат иахәшьа лакәын. Апхьатәи лхатцә Члоутә Адлеибан, убри даныпсы лычкәын длыманы рқыташкә – Гәадака дхынхәит. Усынтәи лахьынтцала лразкы Цыгьарда Қьецәа рыфнәта ашкә даанагеит. Сани лареи ибзианы еибадыруан. Убри акнйтә санылдыр уа саанылкылт, сылмышьтит. Ус хшыказ, иблыз ашкол афәпхьатцәкьа акәаскьа фыц дыргылеит – убра еитах аинтернат аадыртит, ацгәы хтәаны алыгәра ианықәло еипш, саргы сиартакәа сыманы убрахь сиасит.

Канта азгабцәа икәпсеит, уа саныказ аихабы илыштанеиуаз лгара сыртысуан – дани, уара унеины уцәазар саргыы сыцәеит!.. Ишуасхәаз еипш, Канта иан д-Ашәпхан. Ипхәыс Агәмаа Илия иахәшыа лакәын. Илия абафцтәа еипызшыуаз аказа ду иакәын, абжыуаа рфы зегыи деицырдыруан...

Рапхәа сахыказ Къецаа рыфнатафы, агара артцысра анафсангыи (схата 13 шықәса ракәын исхытцуаз), исылшоз ак агмыжкәа срыцхраауеит хәа сафын. Ёнак азлагарахь цатәхеит. Санаауаз алыцәха срылашәеит. Дара цом, сара атцла сықәтәоуп. Лашыцоуп. Канта иан акәачаб кны ашыф-шыфхәа икьо даауеит, уаа Баграт хәа ґытуа. Алыцәха данрыжәла еимбгыжәаа ицеит, сыцсы сыманы атцла санылбаа, схы аалшышыын, афныка саалгеит.

Убарт рфапхьатцәкыа, Меқьти Гамсарат-ипа Амчба инхартахь узлахало амфәфы ф-хәацак гылоуп. Руак сыбга надцаны «Ёафратагалан» хәа хыс изыстаз ажәеинраала зфит. Убри рапхьазатәи сфымтақәа ируакуп (уаанза Члоу изыфхьаз зегыи жәлар рхәамтақәа ирылхуп). Хаиланхарта интернатафы санырзапхьа – зегыи иргәапхеит, иагыцъаршыеит.

Адырфәены Қыазым Агәмаа напхгара зитоз акружок иалаз зегыи хәизигеит. Фажәи хәфык халан уи. Урт рахьтә: Аргәын Артиом – Ткәарчалтәын, Адлеиба Андреи – Члоутәын (Қыазыми иареи класск афы еидтәалан), Гәцъыцъ Ашәба – Цыгъардатәын, Апта Делба – Ткәарчалтәын, Санзаа Илия – Кәтолтәын... Афара рәахьазыркуаз анафс, зегь акака рылан. Аргәын Артиом цәгъа дазказаны алерс ихәон. «Уан лтаца дшыкоу уасхәап» хәа дналагон, хкьатеиах цтәо хирччон. Абрака саргыи сажәеинраала фыц сапхьеит. «Ари бзиоуп удыруоу!» – ихәеит Қыазым. Цыгъардаа анкьатәи шәыклуб афы

«изба читальнаиа» хәа акы ыкан – уброуп хәхьеикәшәоз, уброуп Қыаазым сахьирехәазгы.

Убри аены аизара ханалга, Қыаазым иикыз, томкны иказ Пушкин ифымтақәа зныз ашәкәы сирбеит. Ари да-ара дыгәгәоуп, ицхьалатәуп ихәеит. Хәицны хәшлеиуаз, убра арха, Маршьанаа ржәйтә нышәынтрақәа ахыкәоу, азлагара ааигәара дәхәыцш хәычык ағы хәатгылеит. Қыаазым игәацхаз сажәеинраала аасымыхын, фбака цәахәа ирееит.

... Аинтернат андыргылоз (уи ашкол блаанзагы аргылара иалагахьан) ахыбразын акауар Цьмарыфры хәа иахьашьтоу ацстағы ирччаны иааргон. Убрантәи зны акәара ахыкә акынза илбаагатәын, иара фәхәара-фәхәарала икан, акыргы ихантан. Убри албаагара саргы исықәшәеит. Федиагы саргы ихәкәшәеит. Федиа Ашәба, фныхьзны, Цыца хәагы иархәон, арахь хазы Феофан хәагы ашәкәы даныхын. Иареи сареи хәифызцәан, хәидтәалан. Хәиццеит кауараагара. Иалоу-хи, ахьакәшәара аамта хәкәшәеит. Акауар згәалашәодаз – фәхәарак акара лбаахгеит аха... уи хәакәытцын, хәивасны ахьа кәшәо аккара хнытцәлеит, хәблузқәа рыз-на хаманы хәлбааит. Илашьцахьан, ачкәынцәа ызит хәа ауаа хытцын ихәашьтоуп...

Ус хәшааиуаз аколнхарагы ацхыраара атаххеит – ататын рыцхтәхеит. Хәршеит – шьоук Гәырчхь, шьоук – Тоумышь, шьоукгы – Цьыргәылка. Хара Гәырчхька цатәыс ихәуит. Адлейба Андреи, сара, Сангәлиа Воло-диа (хәхфыкгы Члоуаа). Ацшәыматцас цызара хәиуан Виссарион Амчба – иара хәигоит, хәихьыс-еипысуа хишьтоуп. Хнеигеит иаб Амчы Хырзаман ифны. Убри аипш лацәгьақәак рыман, уаарымцыхьашәар, хәгеита, уеимыжәжәа ыкәыртцон! Виссарион урт данрыткакьа реаадыртынчит.

Ататын казарма ахырмаз, Амчы Иуана иоадахы, аусураз хыыз ду змаз Магнолиа Амчпцха лфызцееи лареи уаха-саха хэа ататын афыхра иалагахыан. Ифырхыз ака-зармахь иаахган, иахрыпхит. Мфанызара хзуны хаазгаз Виссарион дыцкэына бзиан, деифамсын, амца дақәутцар дбылуамызт. Шәаалеишь ихәан, Иуана ионы хнеигеит. Уи усқан хынфажәи жәабака шықәса ихытун. Итаацәара –таацәара дуун. Абрака дсасны дыказаап Маршьан Таташь ипцха – Бабуца Маршьанпцха. Иуана ихала дтәоуп, хара зеггы аарцә хтәоуп – аматцуртафы. Аишәа хахатәоуп. Хмацфу цыушьо – жәафәфык хакоуп! Ус Иуана дфәгылан – акәаскыакнытә Бабуца диманы даан, бтәа, быххь згеит хәа дидиртәалеит. Сабду даасгәалашәеит – ус сидиртәалалон. Фызтуадаз мамзарггы. Сара жәаха шықәса затцәык аарла исхытцует, егырт сфызцәаггы жәафә-жәаха – еихау уәф дыказам. Ауатка аимхәыц хыхәхәыла иаарган, Иуана ишьапы дықәгыланы дхакәныхәеит. Харггы атакс хаакәындшәындқәан, аар-ла хқышәкәа аахарцәаакит. Хшьапы хахынхгылаз уаха атәашыаггы хақәымшәо ус акыраамта хгылан. Ауха уа хаанхеит. Абрака Бабуца лафла хахталкит. Ларггы дхәйтцбымзар, рацәак дахьхаихабыз егыккам. Лхылфы амра еипш илхалашо, дыпшзоуп аха уазымтцаан! Алаф халылхует, аха атаклызтода –зегь хабзқәа хахәлашәеит. Арахь хшеибытақәоу убар... ататынчаб хаганы хакоуп... Шьталара ианаамтаха, хшьапқәа хдырзәзәеит, хахышьтартцаз абырфын хызақәа хақәуп, абырфын шьаршьафқәа хатцоуп, ахчы бымбылқәа хахчнуп. Ахггы уаха дышпашьтоутцарыз!

Ашьжымтан ашацкыраз Иуана дгыланы аоны апхьа ашьацрафы длеифеиуан. Харггы хцәысжысуа ханы-фәгылақәа, иаха шәышпацәеи, дадраа, амла шәахаркыма хәа дхәзтцааит. Мамоу, иауазеи, амла хашпакуаз, ха-бзиахәхаггы хәцәан, ххәеит. Ачамықәа хзыруит, ахыртцәы

пашәза, ацха... Дырөгегых ах иеипш хдырчеит. Бабуца дхяхъзаанза хшыбзиоу хшьамх хеахаргап ххәан, акрыфан хшаалгаз еипшггы, итабуп, бзиала хәа нарахәаны, хымапсыма ргәашә хантытцит. Ихоутцарыма, убарт атыпкәа збанда хәа сыкоуп, игәхъаазгоит. Убаскан иныкәтцны ицаз – уаха уахъ сзымцацт.

... Тоумышь акәара ду итагылан агәхырта зауад, зыла аус зуаз. Убри хдырбарц харгеит енак харт акласс хәычкәа – хартцафы Маан Володиа хәпхъа дгылоуп. Хәхъцо амған Иасон Ашьхаруеи Андреи Адлеибей ахапа аацәырырган, акаөхәа ашәахәара хшафыз мацара азауад ахьтагылаз хнеит. Агба кәзтаз ауардын цьеишьеит хәа, азауад аиәартәышъа, аусушъа оумашәакәа иаабеит... Ххынхәны ханаауаз гәарапара хәаит. Сарей, Андреи Адлеибей, Андреи Лагәлааи хшааиуаз Ашәы Тамшьыгә иәпхъа хәиасыр акәын, хазныз амға уи игәашә апхъа ииаган. Хәпсы ааитахкып ххәан, иаанда ххаланы атыгәазалкәа реипш хшыкәтәаз, хашьтыбжъкәа аниаха, иара аоны даадәылтцын, илахъ инапы адкылан даапшуа, рацәак иемырхаакәа, шәааи арахъ хәа ибжъы аахәкәиргеит, иаанда пхастахтәыр хәа дшәоу здырхуада. Мамоу, хазнеиуам анаххәа, «шәаб ихы шәыкәчхәраат» ихәан, нак днахынхәит. Абригъ схамштүа схәфы иаанхеит.

Цьгярдаа рырахә-рышәахә, рыфны-ргәара... Анцәа ишихәара инхон-интцуан, ргәы тганы икан – адыхсыххәа еицлабны агәараандакәа ианырхыцоз убар!.. Атәрчей аныкәгара, аркыыл асра, аимтцакьача ахәмарра, бгартцахы аикәпара, шьамхыла аипхныөлара, ахәхәырпара, абтыршәра... ашәахәара, акәашара... аеырыфара, аеырхәмарра... асамыркәылхәара – ирыламыз егыкам! Ашәы Гәцъыць – дшәахәафы гәгәан, Азын Зақъариа инапала апхьарца, афырпын, уимоу агитара кәитцон, урт икәтцамтәкәа анаирхәоз, цәгъа ибзиахәны ихәтагы ашәа рыцихәон. Ари ауаө – акарматцыс бжъы

зхоу хэа ззырхэоз ашэахэаф ссир Вера Азынцха лаб
иакэын... Лызбахэ змахацда Азынцха Каиматхан – ам-
реи амзеи реипш икаччоз, уи абжьыуаа рёы цшра-
сахьала, теитцшла, уафышьала Тамшьтэи Ануацха
Хауида лыда цлабфы длымамызт... Ахацэа рганахь,
афадахька зызбахэ схэаз рнафс, Шлар Едгьы – дкэашафы
гэгэан. Шлар Астана – дшэахэафын, дагыёыбгаказа бзи-
ан. Кэачахьиа Абас Нартаа ражэабжькэа ихэон. Сасрыкэа
итахара аварианткэа ихамоу руак иара ихэамтоуп.
Ицъгьардатэыз ажэытэ фырхатца Ашэы Данакаи иххэааз
ашэакэа идыруан... Маршьанаа ирымахэыз Шармат Теб-
гьы ажэабжьхэара дазказан, дагышэахэафын, атдыхэтэан
«Нартаа» зыхьзтцаны еиёкааз, акэра ду нызтцаз хбыргцэа
рансамбль далан...

Ари зхэоз Баграт лаша иара ихатагьы ашэа, аму-
зыка оумашэа изааигэан, бзиа ибон, дазёлымхан.
Иёны саннеилак, «зны абри хазызырёыпи» хэа, ма Мо-
царт, ма Бетховен рмузыка аирхэон. Иаирхэон апсуа
мелодиакэагьы. Апсуа музыкатэ инструменткэа: ахы-
маа, афымаа, апхьарца, аёырпын ухэа зегь рызбахэ
цёырган дрылацэажэон, иахцэызуа рацэоуп хэа игёы
иалан. Иара иёы днеиуа дызбахьан аёырпынархэаф
каза ду Едрат Багателиа. Уи асцена дыкэгылоушэа
иеырхиа, иеазыкатца аёарпын изаирхэон, гэхэара ду-
лагьы дизызырёуан.

Цъгьардатэ Маршьанаа рказшьа-рыуафышьа ака-
лакэашэа икан хэа иажэа наигзон Баграти сареи
ханеицэажэоз, Дал-Цабалтэикэеи дареи шеишьцэазгьы,
азёы илафашёомызт... Уара уабду – Маршьан Алымбеи
ипа Хаитбеи, цэгьа дёыбгаказа гэгэан. Сара убри иеипш
теитцшала еиёкаазгьы, аныхачаца еипш ицшзазгьы
уафы сикёымшэацт. Иёы итцапацъпацъуа, ибга
иашахэтэаза, акэадыр-маха далиаазшэа иакэтэашьа,
икамч акышьа, иёыжэлашьа-ёыжэтцшьа... Ихата дахьы-

неимоу маха-шьахала имцхәу жьык икәзамкәа, изара калыхәтәаза... излархәоз ала (уи хатала са исымба-цызт), ианааитаххалак иеы днатгагылан азыс еипш иоышьтихуан –абаф чыда гәгәа илан, игәамч дуун. Уи иначыданы, цәгъа икәышны дцәажәон, ихшыф тцарын. Арха агәаны игылаз Цыгъардаа анкьатәи шәратцла дукәа рымтцан абыргцәеи иареи анеицәажәоз ашышьыхәа снейны, сыпсы заны сизызырфқәахьан – иҕабызшәа хаан, иҕапыц гәгәан. Ахка зыбжьоу ирыбжыхырц атәым қытақәа ркнытәгы иааны дыргон. Асовет мчра анааи, ажәлар Очамчыра еизганы, тауади-аамстеи анхафьжәлари шәеилытны шәгыл анырхәа, иара днеины анхафьжәлар дрылагылеит, уи азы чыдала цәгъа бзиа дырбон, Маршьан Хаитбеи икайтцаз хәа, избахә абжыуаа ирылатцәан икан... Тоумышь ахаблан инхоз Маршьан Муратбеи иакәзар – «сара сымсааит» хәа ихы данықәузаарын. «Мыцла самхақәыргы – сымц сара сагап» ихәозаарын, убриггы имфа-имжә иахьа хәлаанза сияцәажәаландаз ухәо дуаф кәышын рхәоит. Уи хәык апхацәа иман: Циба, Лил, Шьашькәа. Ицкәынзатцә Кәатциа Тьырқәтәылака дагеит. Иара Муратбеи уа Цыгъарда дахьынхоз ааигәара джуп. Арт ирашьаз Маршьан Наҳарбеи аниакәха – Петербург атцара далгахьан, цәгъа дуафь хазынан рхәоит, убриггы мхацьырра дагагәышьеит... Маршьан Таташь избахә ухәозар – уи зынза даҕауафьын, дшаамышташәа дуузгы, цьара-цьара агәымбылцьбарара илан. Иуацәа рзы дыбзиан, дбаагәаран, иаҕацәа рзы дгәыткьаган. Ацсны дапатриот иашан. Нхытцтәи хашьцәеи хәреи иахзеипшу хәынтқаррак хамазар итахын. Амхацьыр хылтцшьтра иеиуоу апсуаа гбак азна Тьырқәтәылантә иааганы Мықә архаҕ ақыртүа мпытцахалафцәа драбашьхьан – уи аипш ускантәи аамтазы агәагьра фырхатцара дуун... Ацсны атдыхәтәантәи ах ица Гьаргь Чачбеи иареи еиуацәа

гэакыакэан. Гьаргь Чачба Апсны атоурых азбахэ зхэоз адокументкэа рацэаны иман, аамтакэа анбаапсхазэ, убарт шеибакэу зегь Таташь иитеит, ипхьеикырц, аха аменшевикцэа Ыгьгарда Таташь ионы анырбылуаз шеибакэу зегь алаблит. Таташь Лакобагы акырынтэ ипсы фиххьан, Ыгьгарда иахтынрафы дтэахны диман, иаргы уи ацымхэрас, ианатахха, Таташь дихьчеит, аамта ыщ иаанагаз «алабакыащцэа» дыдимыршьит, Апсны амилиция аихабысгы дкаитцеит. Ипцтазаара далтит ихала, иацбал ааины...

Ахцэас уабдуцэа змаз Ыгьгарда – цыанат тэылахан-тан, бахчатран, ашэыркэыр: аха, атцэа, абхэа... ака-кан, араса, абацэ, абгызра – тцэа рымымызт. Ажэ уафы ишимбац ибзианы ифеон, акачыч азаарыкзэ, жы хкыс икамызгы иарбану! Харантэ иааны, ахэ мшэа, апса мшэа, руардынкэа ирныжъланы изгозгы рацэафын. Рацхьаза иара акыта «Жьгарта» хэа акэын хьзысгы иамаз рхэоит – Ыгьгарда акэымкэа. Абахчаазара атра-диция мшаенеипш инкамыжзакэа иааргон. Багапшь Рацъац икэатца ду анафс, икэша-мыкэша абнакэа рфгы ашэыр еихеихауан. Азын Шьахангы ус акэын дшыказ... Тыцлагы Ыгьгарда, агеи ашьхеи ирзеипшны Анцэа ишцеишеи ухэарауеи! Арахь Цанаф ашьхеибаркыра-кэа аехынгылоуп, анахь – амшын ага еиужь кказа укэпшуеит. Иара ахаблакэа: Ахэцэа, Чагьам... Цскал ашьха мацарагы еитахэатэыми – уатэи ажэйтэзатэи абаагэара, Кыач-ныха ауахэама ахыжэжэарахкэа... Вантэ атцалашэырахь уахьцшуа – лахьхьи Кэыдры атца утацшуа. Иссируп!

Кыцаа рхаблафы икоу, Аныха Амтца хэа изышьтоу атыц акэзар– изакэ цыашьатэузеи! Анкыаза зны напыла анышэ еизганы, жэсала иааганы, шьха кыафк иаадфыло кэапраны икартцеит хэагы рхэоит. Апсха ду ихаан. Убри акэцэан аныхатэарта катцан, уахь итцэии-

Баграт лаша абас дансацәажәоз, еснагъ исзым-батәбаран ари Ауаф агәамч, аенергия хәа имаз, амац-сачзақәагы инадыркны, зақа игәалашәоз, зақа хтыс ицәа итакзаны иааигоз. Уизызырфәуа иҗацхәа уахьтәоу, игәашыра, афрына уацнушәа, мыцхәы игъны иуныруан. Уара дзацәажәозгы гәгәак уакәымзар, аскак ирацәаны иуитоз аинформация, аскак ирацәазаны узтәитцоз аидара узышьтымхыргы калон. Изабалак рҗгы ихәомызт иара, уи – игәнызкылаша, цхәакатәи абицарақәа ирымаша хәа дзыкәгыгуаз ракәын изеихәоз. Цыгьарда атоурых уа ииз, уа иаазаз, зажәра уа италаз ирыздыруамызт иара ишидыруаз. Икыта гәакыа Цлоу даналацәажәоз – уик цыашьатәзан, жәла-жәлала дасу изеиуоу, дасу рабшьтрақәа ирылиааз хәсеи хәцәеи аамта уадафқәа раан рхы шымфәцыргаз ухәа, шеибакәу зегы рхы-ртыхәа идыруан. Цлоу амацарагы акәымкәа – Мыкә, Гәада, Тхына, Гәыц, Баслахә, Река, Цақәашь ухәа, абжыуаа ркытақәа зегы ирыланхо ажәларгы даргы хәыц-бгыц итцааны иман. Убас Бзыцынҗагы иидыруаз рацәазан. Уи зыбзоураз иарцысраан жәлар рхәамтақәа еизго Апсны ахы-атыхәа дахьалаз акәзар калап. Аха уи амацарагы акәмызт – мгәарта итигаз, Анцәа ицишаз игәырткәыл, ибафхатәра ду ауп. Абафхатәра анысхәа, Баграт хызыкәамшәа хатала сара дсылабжәлон, аполитика уеалоумгалан, сара бзиарак алзгазар уаргы иалугоит хәа. «Саньцкәынзас аахыс аполитика саланагалан, баша аамта хәа исцәакәыззәзеи! Рацәак стәы иатахымкәа, иара ус лахьцыракыгасгы иснарыфқәаз ыкоуп... Аполитика акәымзар, иахәа сфымтақәа ракара фынтә-хынтә еиханы ирывагылазаарын. Апоег изы арҗиара ус еихау икоу иарбану. Жәытәзаахыс хәжәлар еикәырханы иаазго рдоухамч ауп. Хбызшәа аныкәмла, хлитератуара аныкәмла – хәзхәартагәышьои, хәзит ауп, цәымзаркырала ухашьталаргы хәузыцшаауам.

Ажәакала, аполитика уеацәыхьчала, ихадароу уусцшья хәаха кәмтцәкәа уазаацсала. Насгы Гиотә ду иажәәкәа угәаларшәала – апоезиеи аполитикеи зынза еиматәам имхәеи уи. Диашатгы!..»

Баграт ду ианиаамтаз Ацсны Иреихазоу Асовет Апрезидиум Ахантәафыс дыкан, акоммунисттә партия аобласттә комитет абиуро далан, атыхәтәан СССР жәлар рдепутатс далхын. Абарткәа зегы «аполитика кьашьы» хәа рзихәалон, аха убракагы инкьоз, инцоз, Ацсны алахьынца азбарафы илшоз рацәан. Аеаки хакәытцып, апартия аобласттә комитет абиуроқәа реилатәараан, иара ус ҫымт дрылатәазаргы, хазтахымыз ацәгьаршыфцәа ихыпша иацәшәон, иаартаху зегы дара ишаартаху ирзыкатдомызт. Убригы акырза иацсан. Аха, иара цсабарала дызлапоетцәкьаз ала, аполитика ирҫиаратәус иахьацырхагаз игәы атцәымағ жьакца еипш иалан. Убас шакәызгы, дзыхьаз рацәоуп, ичынуафраз акәымкәа, ирҫиаратә ус азоуп Асоциалисттә Цьа Афырхатцә хәа ахьз ду зихтцазгы. Иара убракәын ипсы ахьтатцәкьазгы, ижәлар рыламыс зынза ахақәцәа-кьышәкьышәрафы дахьыказгы. Ихәынтқарратә усқәа дшырхамшәалозгы, цлабфы димамкәа, калам цынца зыртысуаз зегы ацәтәыфа еипш иара дрылыхәхәон. Иахзарым, уи иахкьаны итцашьыцуазгы шыказ. Урт али-тература кариеракатцагас, итацәыз хьзырхагас, уимоу царархагас измаз ракәын. Рматцурақәа рхы иархәаны алитература иалахәаахәтуан. «Ацәхар ахытцуанатц иа-хыхла» хәа девизс ирыман дара, аха аполитикцәа рыгәта дахьыказ еипш, абракагы арт иара дахьырбоз иаартаху зегы дара ишаартахытцәкьоу ирзыкатдомыз. Абри ага-нахь ала иахьа «адемократиа» аамтазы хашцакоу хәа абрака инбжәагалашәа ухы уазтцауазар, афадахька цьара зызбахә схәахьоу, Москва Алитературатә инсти-тут исыцалгаз, доухала исашьа гәакьахаз аурыс поет

ссир Иури Кузнецов 1981 шыкәсә рзы СССР ашкәыѿѿѿәә абжьбатәи Реизара ду аҕы дыкәгыланы иихәаз акыр иеипшуп. Абар уи иихәаз: «... С годами в поезии созда- лась диковинная ситуация, пораждённая недоразумени- ем. Стихотворец подменил поэта... Нынче стихотворец (ажәеинраала цәаблагәѿы) в силе. Он полностью забил поэта. Он присвоил его звание, он отобрал у него славу, он пользуется его правами. Этот стихотворец – какой-то крошка Цахес. Его принимают не за того, кем он на самом деле является. Время от времени, а чаще всего когда ему нужно, он издаёт пронзительное кошачье мяуканье. И в ответ слышатся восклицания: Какая изобретательность! Какие ритмы! Какая глобальность! Нет, он обсолютно гениален – как Пушкин!» Аѿныткатәи адәныкатәи аҕацәа еицхырааны, гъангъашрыла Асовет Хәынтқарра анеиларыж ашьтахь, аҕагылазашья еихагы еицәахеит – иахьабалак атамгъарасыѿѿәа ирымехаркит, сѿыз «крошка Цахес» хәа ззихәаз, доухала игару, збаѿхатәра кьаҕгәыгәза икоу урт аҕабытцассақәа рызѿаҕкы, аа- шьышь уахынла ишныкәо еипш, алашьцара аеалакны хара ҳахьгы иааит, уажә ҳаазкәылазгы, азәык-ѿыцъак уаѿ дзыкәгәыгыртә икоугы рыжәѿа тнакьартә, даеа цәак ахарцаны, даеа гызмалкәзшьак аманы, компиу- терла, интернетла аееибытаны, апоеит иашатцәкьа итыц ааннакыларгы цәгьа иамбо, хлитература царархагас икатцо... хдоуха есаaira ашәартә итаргыло аҕаанахеит. Агәырѿа ззаз иан дагеит рхәоит, ари мзакәа иаах- тны ихәалатәуп акәымзар, ҳацхьака итцегьгы аусқәа удаѿхар алшоит – игылар калоит убас еипш шыоуки – атрадиция зынза пату ззакәым, рхы ацъыка ныкәхуа, аихабацәа иаадрыххьоу атәазымбо, шәыхшыѿ цахьеит хәа имшәа-имырха, импхашья, иразхәарцгы зылшо, арахь хашәа хы зымбо, хтцас-кьабзкәа ирытцанамкзо ала зхы мѿапызго, апоезиа кьанцятцас уалахәмарыр ауа

цъызшьо поет җарацәақәак. Зегь иреицәахаз, алашәага ашьабста ркырц ианнеиуа рцышәа, рҗырцшы ддырбар-цаз реитцбацәаггы шырго еипш, арт ирымоуп изҗыпшуа, абга рызто, изҗу рымазырехәо бгалацқәакгы!..

Ашьауардын ҳаракза ажәфәан иахьалоунтә ишыц-шихәуа еипш, Баграт лаша икәша-мыкәша иаам-җапысуаз зегь гәеитон, ианакәызаалак ҳлитература илапштцар ахын, абаҗхатәра змоу, ламысла иаазоу аҗар дреигәырғон, аҗырцшы баапс иацәихьчон, збаҗхатәра ыҗамыз, апшза еипш инкылкәраа-аакылкәраауа али-тература зеалазгалоз агызмалқәа ицәымгын. Урт аанкылашьа рымам, ашә ала идәылуцар – ахышәала иҗналоит, ихәон. Ацыха зыхь еипш ицқьам акалам акра дақәитымзароуп, ихәон. Иага имачыҗзарггы, абаҗхатәра зматцәкьоу роуп иалпшаалатәу. Абаҗхатәрадара – гәагла ашьыцра еиқәатцәа артцысуеит, нас ицәытцатәаны ашәкәыкьашьқәа, анонимкақәа рыҗора иалагоит, збаҗхатәра бзиоу цхастанатәырцаз, ихәон. Апоезиа – аламыс аханхьытцәцара ҳәа дашьтан, ишабалак зегь шыапымызәзәа иныҗнаҳауа икалар итахымызт... Акәа иаланхо ҳинтеллигенция ракәзарггы, шака итцәаны имази ари ауаҗ кәыш ду, урт дасу ргәы дтатәоушәа акәын ишидыруаз. Икан шьоукы, Апсны алахьынтца иадҳәалоу азтцарақәа рызбараан, ладеи җадеи иатәу Махматкьери иеипш, ҳгәылацәеи ҳареи ҳабжьара ацәгьа нбжьаҳәа-аабжьаҳәо рхымҗапгашьақәа игәы анцыржәоз. Убартқәа раан «ҳара хшәиуп, ҳазшәииз дыпсхьейт, ҳҗызхуа дҳамазам» аниҳәозггы ыкан. Ус ихәон, аха гәкаҳарак издыруамызт. Ижәлар бзиахә рыгәра игон. Итахын урт ирыхшазггы дарггы айбаазаха роурц, машәыр цәгьак иақәымшәарц. Иаҳхаагаз айбашьра аламталаз ақыртқәеи ҳареи ҳабжьара ицоз айҗыхара баапсқәа раан, –«дырҗегьых аамта баапсзак ҳаитаҗтагылахит, даара кәышрала ҳхы мҗацаҳамгар, ҳахькылнаго сыз-

дыруам... Анцэа ицышыаны, хара ихэыцуа ацкэынцэа
каиматкэа хамоуп, аха шыоукы-шыоук Тхэыхэ иеипш
идыргыгкцэоит, ачуан амаа дырхьархьарцэоит. Ачуан
амаа урхьархьарцэар, итоу рфарцаз, леи хэеи икоу зегь
лада-фадантэ еизнагоит. Бцъарла еихафатцэа ихақалар –
ишпақахтцо, ҳеар уажэоуп ианааитцагылаз, ихацэтахар
алшоит», – ихэон игэы хьаауа.

Насыц ду сыманы схы сыцхьазоит Анцэа ицха-
ражэхэафыз абри Ауаф, Апоег лаша, зыгены хайбабаз
аены инаркны сыгэра ахьигоз, хайкэшэацыпхьаза
ипсы нтыгыгъаа дахьсацэажэоз, ифымтақэа акьыпхь
ианылаанзагы сахьдирпхьоз, ма ихата дахьсызрыпхьоз.
Убас, итоурыхтэ роман «Ацынтцэарах» афра данафыз
акымкэа-фбамкэа ахэтакэа хатала дсызрыпхьахьан.
Саирпхьеит ибзазаратэ роман «Ахахэ еиоца» актэи
ашэкэы анапылафыра, саирпхьеит уи афбатэи ашэкэы
фны даналгагы. Акык-фбак сгэаанагарқэакгы иасхэеит
– гэык-псыкала идикылеит. Ишэкэы акьыпхь антцара
иазирхиет... Схатагы 1984 шықэса рзы «Сыцсадгьыл
ду Цыгъарда» хэа хыс изман изфыз (ашьтахь «Сашта,
сыцсықэара сашта» зыхьзыстцаз), сқыта гэакьа ажэытэ-
афатэ иаххэаау сфымта сизацхьахьан. Иара убас ифны,
икабинет афы сизацхьахьан 1990 шықэса рзы изфыз
– «Ари тоурыхуп... анацъалбеит, иаххаагахьоузеи,
макьанагь иахцеипшу сеидру... цэалашэароуп иара
узырфыз, игэеантцагоуп хапхьақазы», – зхихэааз спое-
ма «Афыртынгы». Сқыта гэакьа Цыгъарда иазыскыз
сфымта акэзар, уи Апсны ақытақэа зегьы еицырзеипшыз
асоциал-бзазаратэ зтцаарақэа ахьықэнаргылоз акнытэ,
Апсны ашэкэыфөцэа Реидгылафы Ш. Д. Инал-Ица
рапхьа днаргыланы, хтцарауааи хашэкэыфөцэеи ша-
махамзар зегь алархэны, инартбааны ахцэажэарагы
еиеқаан. Убри ашьтахь рацэак мтцыцкэа, иара убра
ашэкэыфөцэа Реидгылафы, имыррацэафыкэа хпоетцэа

алархэны, апсуа лирика ахцэажэарагы ыкан. Ажэахэ кэзтэоз акритик В. Атцнариа иааизакны атдыхэтэантэи ашыкэсқэа рзы иаптэаз хлирикатэ ыымтэқэа рахтэ иналкаан дрыхцэажэеит сажэеинраалақэа «Ауафы лашеи» «Агэтыха дуи». Уи арт афымтэқэа хпоезиа атрадициақэа еихазхауа иреиуоуп, иара убри аамтэзгы ифыцу цэыртцоуп, аихаракгы амиф кэзшыа змоу, зхала иныкэо алабашыа иаххэауу ажэеинраала «Агэтыха ду» хэа дазаатгылеит. Баграт лашагы акритик игэаанагара дакэшахатхеит... Исымхэар сгэы иауам, иара убаскангы ихалатэаз поет-шыцы бафхатэрадак, иахаз ажэақэа изымчхакэа, дфаткыан, лактэцэгыала Атцнариа днаи-хэапшыны, уаха егымхэа, уашытан иухарбап аанаго, ашэ нкыдыжыланы дышцаз! Иахыагы атэымағ жыак-ца еипш сгэы иалоуп, иагаф иага рыла ипырхагахозар-гы, хлитератуара ахэшыараф, анализ азыкатцарафы аиаша схэоит хэа иафыз, бафхатэрала иагзылшоз атцарауаф кэимат, афилолог ду, акада еак ззымдыруаз ауаф гэтэшақы В. Атцнариа иахыа дахыхалагылам. Аха ус иага икэзаргы, уи ихыз лаша ахаангы имеицакуа хлитература атоурых афы иаанхоит...

... Зфымтэқэа рылагы, хаталагы еснагы зыжэлар рыгэтэ игылаз Баграт Шыынақэба ианакэызаалак дзатцэын (апоеит иаша уаха аеакалагы калашыа имазам). Амачза игэы инархыуан, амачзагы игэы канатдон. 1988 шықэса рзы, «Апоеит иаапын» ахыызтаны, илирика-зы сыгэтэхэыцрақэа анызфы, акыпыхыгы иананыцта, ахэыцқэа реипш деигэыргэеит, «исыхцэажэахыоу мац-фым, аха уара споезиа зынза ифыцзоу цацхак азуцшааит, апсы ахытаткыаз унацэа ақэукит, изызгэамтэозгы амазақэа рзаауртит – итабуп убри азы» хэа сеихэеит.

Инеипынкылазан акэымзаргы, абас рфеиаратэ усла хшеимадац хаймадан. Ус, иахыца-иахыааз сымбазакэа, уафыкэрабжак икоу 50 шықэа ансхытц (1991ш. сентиабр

мзасы) аоны суадағы таацәашәала чеиңыка хәычык
иахыспхәлеит еихаб-еитцбыла исзааигәазаз сөызцәа,
сыуацәа-стахцәа цытфык. Баграт лаша инапала иааганы
хамтас убри аены иситеит 4-томкны итытцыз ифымта-
кәа реизга, актәи атом ахьаауртуа абас ақәыфны: «Акыр
иацсоу Витали! Иахьа 50 шықәса акарахәа иаатоурцәит.
Абри амш гәыргъахә удныхәалауа, иуанасшьоит абарт
атомкәа гәаларшәагас. Ацсуа поезиа бзиа избо зегъы
уныхәаға шытырхуеит, иуеигәыргъоит, убжыи еицамк
рахаларц ртахуп. Сара сыблақәа ишырбоз рацхьатәи
ушьаға еихугеит, иузхаит, иахьа утәымта утагылоуп,
убафхатәра иабзоураны, ацсуа поезиағы иаанукылт зегъ
еицырбартоу ухатә тыц. Иузеигъасшьоит аринахысгы
ақәғиара дукәа! Гәык-цсыкала иузыкоу Б. Шьынқәба».
Сырғиаратә мфәғы исылшаз ахәычы абас еихишьаале-
ит ус аламалак уаф дызмышрехәазоз, апозиа цсыразала
иазыказ, хлитература зегъ шәага-загас иамаз ажәа
азказа ду. 1992 шықәса харталан хәанынаххоз, җенак
иара икнытә инапылафырак соуит, қъаад бғыц-хәычык
ацны, абас зхәоз: «Витали ухатцкы! Иахьа сгылартә
сыкам, сгәы мыжда сғарбағыа сакит. Иузынастиуеит
сфымта «Италиа жәфан атцака», ишыкаутцалац еицш,
ухшыфазышьтны усзацхьа, исахарц стахуп угәаанагара».
Гәахәарыла сапхьеит, сгәаанагара мацсачқәак аццаны
изысышьтит. Уи афымта ажурнал антцара иазирхиет,
атытцра ишағыз, хара имгакәа, аибашьра хфалагылеит!
Иара лассы-лассы дахьчалоз иқыта гәакьахь – Члоука,
Лаганиахә ахаблахь дцан дшыказ ауп хаға хәымга
Ацсны ахәаа дхытцны дышхақәлаз! Акәака дзымаакәа
уа Члоу даанхеит. Сшычкәынзас аполитика салана-
галеит хәа хьаас измаз, уажә аракағы, иахьынтәааз,
дызлацшааз изымдырзо, гьангыашрыла цхаражә-
хәафык дзынашьтны, уи ағырғыцзаны даланага-

ларц аҫаххейт, аха Анцәа иҫышьаны ус изыҫамлейт. Ипсы иманы Гәдоутә данней, саргыы сыгәжәажәо, но-иабр мза алагамтаз рапхьатәи Гәыма Дутәи ажәыларә иалахәыз сыҫкәын деибгоу деибгаму сзымдыруа, араион аихабыра радминистрация аҫапхьа сышгылаз, санцшы – абар сылапш ахьынаикәшәаз Баграт! Иаразнак иара ишҫа сҫынасан, дахьгылаз санней, хәагәйдеибакылейт, аха ари анкьатәи хәипылашыақәа иреипшымызт – трагедиятә еипыларан. Баграт ду иҫа-та самызт, баапсыла илахь еикәын, сара сакәзар – ат-кыс сеицәан. Исеихәейт уи абжыгуаа хқытақәа зтагылаз ахырзаман еикәатцәа, есуаха абомбақәа халарыжыуейт, ихәейт, хқытақәа рбылуейт, хәжәлар ндыртцәойт... аҫкәынцәа хәцәынмырха аҫа иҫагылоуп, еибашьуейт, аха абцар рызхом, ихәейт. Арзынба иҫы сыҫан, аҫагылазаашьа изейтасхәейт. Уи иаргыы идыруейт... сгәы иахәаз – ихьатцуа азә иакәым, ипсы тыхны илшо зегь ҫаитцойт Аҫсны аикәырхаразы... Сара хәаҫәа рполитика ҫыашь маанала исышытоуп... слапшықәнатцейт, Цлоу сахьыҫазгыы сапшааит, Аҫсны салтцыр акәхейт – Нальчикҫа, ма Москваҫа сцар акәхейт. Владиславгыы уи сабжыгейт, уахьынтә исылшо ҫастцалап...» Уафы ишимбац иаасцәымыҫхейт арт исхаз ажәақәа. Апое иажәымтыҫа, згәаҫ имаз аполитика ҫыашь сзацәцозар хәа игәы иштеикызгыы ааздырит, гәыбғангыы сызимтцейт. Бзиала, умфа бзиаз хәа наиясхәан, дук хәидымхалакәа хәаипыртцит. Убри ашытахь акранцы, марттәи ажәыларәан иҫалаз аҫагылазаашьа баапс аниаха, Москвантә акәу, Нальчикынтә акәу сгәалашәом, хәирпланла дцырны Гәдоутә дааит, ателехәапшрала дықәгыланы ажәлар дрылабжыейт, ргәы зыргәғәашаз ажәақәа нарахәаны, ишытахьҫа дхынхәны деитацахит. Уҫан са дсымбейт, аха иҫаитцаз сгәы иахәейт, амала дымцандаз, данаах даангыландаз аасгәахәйт...

Аибашьра анеилга, игәы дтауазыруа, Аҕәа ҕахьынхо аоны, ахәбатәи аихагылаҕы дхаланы дсыдашшылеит, уеыргәгәа, учкәын дфырхатҕахейт, ицсадгьыл ихы ақәйтҕейт хәа дсылабжәейт (сиирамшы инадхәалашәа зны суадақәа рҕы ихамаз аицылараан уи дигәытҕахәхәа, уабицара укәымзааит, дад, хәа ихагәта дагәзхьан). Ашьтахь сгәы еикәхәаланы, агәырҕацәгәа сәамтәкәа, сроман «Ацсха» апремиаз ианықәдыргыла шыоукы сзықәдыршәақәаз агәактәақрақәагы (урт ирыхьаны ахәшәтәыртагы сташәейт усқан, аарла ацсра сацәынхейт) сыриааны итсыжьыз сышәкә ҕыц «Уашхәа мақьацсыс» ионы, икабинет аҕы иқәыргыланы иман, уи ацәаҕы зсахьа ану хәчкәын Беслан лаша ес-аашаргы илакта дтацшуа – убри ихәҕсахьала Зыцсадгьыл шыам зхы-зыпсы ақәтан иҕызхыз хтҕейцәа зегь игәаларшәо, гәадурала дрызхәыцуа. Уи сышәкәы иану, «Агәырҕа», нас «Амра антәашәоз» захьзу сажәеинраалақәа данрыцхьа, –« арт гәыҕекаагақәоуп, аха хгәылацәа гьангьашқәа хзықәдыршәаз закә хырзаман еикәатцәоу шахәтра азызуа «документқәаны», ақазара аганахьгы зда царта амам рҕеиамтәкәаны назаза иаанхоит хәпсуа литератураҕы, чыдала хпоезиаҕы» хәа сеихәейт...

Ус хшааиуаз, шықәсқәак аатцхьан еипш, шыоукы Ба-грат лаша иирамш аиубилеи амҕацгара ацшыргеит. Иаргы дақәшахәтҕейт. Убри ала хдоуха шыышьа ша-мам, аибашьраҕы аиааира шагаз, ацсы штоу, аринахыс-гы шыышьа шамам хәацәа идирбарц итаххазар акәхап. Аиубилеи аибашьра иаргәақхьаз хәжәлар ишрылшоз ала ицәгьамкәа иазгәартҕейт, – аицыларақәа еиҕекаан Цлоу, Гәдоутә, Аҕәа...

Ус хшааиуаз, дырҕегьых хара имгакәа, Апо-ет иаргьажәа, ицшәма бзиахә Тамара лыпцстазаара далтцгәышьейт. Ацсыжра аҕы лашьцәа – Маршьанаа

рыхызала ажәа сара исхәарц чыдала иара ихата итах-
хеит. Рапхьаза сажәеинраала хәычқәа сыман дара рҕы
саннеиз, сышлашьаз шылзымдырзозгы, ашьа аха-
ла аеадыруеит хәа, дхааза дшыспылаз, лгәы разза
дышсацәажәақәаз, уинахыс ханеибадыр иашьеитцб
гәакыак иеипштәкыа бзиа сшылбоз, саргыи зака гәык-
цсыкала сылзыказ, уажә аибашыра хзықәнаршәаз
ахырзаманцәгыа ухәа, шеибакәу зегыи хәыцыртаха
ихышхытцәаны ишсыжәлазгы, исылшоз ала сыпсы
нтыркәкәаны, гәбылра дула слыхцәажәеит хәхәшыа ду.
Апстазаараҕы ак зафзыршәазоз, хтас-қыабзқәа зегь
зда царта амам ала издыруаз Баграт лаша ипшәма днал-
хагылан ацәажәара ихы изатәашыомызт, аха абаскатәи
шықәса ишәшыра ләытцакны (лхатагыи аспирантура
далгахьан, дтцарауаф каиматхарц лылшон) ирҕиара ус
аҕы рҕажәәара изуаз, бзиала хәа назаза дызцыртцуаз
ихәычқәа ран, ранду бзиахә дахылыхгәакуаз, лара
илизкны ажәақәак заа ақәаад ианитцахьазаарын. Урт
дрыпхьеит Шынкәыраа рыхызала ртаца ду илихцәа-
жәаз Апсны Афырхатца Аполлон Шынкәба.

Абартқәа зегыи иааркыаҕыи, иаапытцәтцәа-пытцә-
тцәаны исхәоит, аха адраматизм ду рытцан, хьаала,
гәырәацәгыала итәын. Макьана Апсны ахәрақәа ҕыц-
хәхараза итцалзны ишцац ицон. Ирацәафзан ашәы
зшәыи анацәеи абацәеи, ирацәафыи итахаз рыпсыбаф-
қәа ззымпшааацызгы...

Аибашыра ашытахь (ҕыц ххәынтқарра аита-
шыақыргылара азтаарақәа рҕы аханатәгыи цыара-цыара
ргәаанагарақәа ахьеикәымшәоз шыказгы) Баграт лаша
дзыпцоу, итцанакуа дырны, Владислав Арзынба хыыз-
камшәа иара иадминистрацияҕы еиҕикааз Ауаажә-
ларратә комитет Ахантәафыс деитеит, дук хара имга-

кәагы, Тьрқәтәылақа, қашыцәа амхаңьырқәа рхылтц-
шытрақәа рышка иишьтуаз аделегация ду аңхәа
дыргыланы цхаражәхәафыс дишьтит. Жәлар рпоет
уахьынтә дхынхәит ихы-игәы алақаны, дызлаңшыз
уатәи ҳауаажәлар рбызшәа мырзкәа, ртас-қабзқәа
еиқәырханы иахәарго дазыгәдуха. «Уахьгы-арахьгы
ҳажәфахыр еибаҳтар – ҳазуам», – абри афыз алаагы
қаитцеит. Уинахысгы илшоз ала аибашьра ду иааирала
иалтцыз, аха мақьана шәкы-зқьы зтәара збамкәа из-
маз, ғыц айташьақьылара иағыз ххәынтқарра аматц
азиуан – уи анкәа иибаҳьаз ичынуафра еипшымызт,
зынза иғьцзан – иажәа иахьцхылнадоз шықаз еипш,
иахьцхылнамдозгы еиҳахеит. Аибашьра мыжда ауаа
рқазшьақәа аңсахит, ирацәафхеит иузымдырыртә
иеитанакыз, зыхдырра аанархәыз... Арахь атцыхәтәан
иарғьажәфа бзиахә дахьипҳаз гәғәала ицрасит,
«дуафьбжанатәит». Ицкәын Бенур, иңқа Биана, аиҳарак
имахә Гиви, иматәцәа Леуан, Гәында нап игрыжьуа-
мызт, асаби дшузымбара дырбон, ихылаңшуан, аха
зыпстазаарағы аскатәи гәактәәкра зегьы зхызгахьаз
апоеит, арғиафы, ахәынтқарратә усзуфы иаапсарақәа
зегь ихьымзар амуит, сыңсы ааитакны сеитафагылап
хәа ихы ахьнықәитцаз – назаза «дамхацәагәышьеит!»

АЕПИЛОГ

Аапын зпылаз насып имоуп,
Зшыапы нылашәаз ашыац.
Аха ҫынтәгы насып имоуп –
Уи збарым хәа згәы мбжәжәац!..

Б. Шынкәба

Абар, иахәа дырҫегьых, хаҫацәа аибашьраан икәцшышәаа ирблыз, ныхакатәартак иахзеипшыз Хапсуатцааратә институт ахыбра харақ пшза ду ахыгылаз атыпи Хапсуа адраматә театри рыбжәара апарк аҫы икәгылоу апоет ибақа аҫапхәа сааины сахтәоу, гәаныла сияцәажәоит, сыгәтыхақәа иасхәоит. Зақа сеигәырғозеи дахьсықәшахәту!.. Иара мыцхә бзиа иибоз, дызлияаз, дагъззышәахәоз аапын гәазырхагаха дырҫегьых иааит, ҫыц ашыац пшқарахза иахәабалак еинылеит, ашәтқәа гәылтцит, ашәапыцәац рыбгы иатцәкакараза ирықәаит, ибыбышза ишәтит атәатцлақәа, ахәасатцлақәа... иахәабалак атцарақәа еибарчырчыруа ашәа рхәоит. Сахтәоу сҫапхәатцәкәа атынчра иасимволу ахәыхәқәа кәбакәшәо илеиҫеиуеит. Руакгы напрын, Апоеит ижәҫахыр инықәтәеит. Арақа ирацәаҫуп шыжыи хәылбыхеи зхәыцқәа зманы иааиуа, урт реихараҫык зынза изыкцәоуп, «ргарақәа» ирыниалоуп, ргәы рахәтза, итахәхәа ицәоуп – мшызха ирызхауеит. Идырҫыхар хәа ишәо, агәыразра, анасып рҫықәыхәхә, ранацәа рыбжыи нытцакны тынч-тынч еицәажәоит. Дасу лысаби дизыгәдууп. Сахьрыхәапшуа, – «Анцәа ицышыоуп, Анцәа ицышыоуп», – схәоит гәаныла, ҫыц аинылара иаҫу апсабара еипш, ҫыц саргыи сыпсы аталара иахәаҫу сзымбатәбароуп... Ара ааигәазантә амшын ахьарчбжыи ааҫуеит. Уи ахьсахауа, насгыи уажә сыбла иабо апшқацәа ранацәеи дарей сахьрызхәыцуа,

Апоег ижәфахыр икәтәоу ахәыхәгы сахьахәапшуа, еимгеимцарак иаасгәалашәоит, ажәабжьхәара иазкәаз хатқак зны исеихәахьаз притча хәычыкгы (иара иахьынтәааигаз, иахьиахаз сьздыруам). Абар, абас икоуп уи:

Амшын шытахька ианынаскьои, цхьака ианааскьои здыруаз цсаатәк, иаагылазар ишыканатцалацыз еипш, амшын ахықәан атра ахәит, апшқацәа хнахит. Ихнахыз раазара ишафьыз мшын ааскьейт, апсаатә атра иатцатцәейт. Егы икалаз уи акәзаап – апсаатә « время отлива и время прилива» ацәеилагазаап. Ас арыцхара ианақәшәа, апшқацәа иреихабыз, ари рацхьатәи схыхымтоуп, еиха сгәыбылра адуп, еикәсырхап ахәан, ац ибжьакны, амшын ихыланы ицыруа афьынанахейт. Такәы инаскьахьан еипш, уи аца иазтцааит: – «Ишубо еипш, уейтцбацәа ааныжьны, уейкәсырхарц узгоит... усзейкәырхар, иулшарьзеи?» – «Сьцсы танатцы уаапсара схасырштуам», – ахәейт апсаатә цшқа. – «Хәит, ари амацараз аума узейкәсырхо!» – ахәан, ац икылакьыз ааунажьит изгоз ан. Уи амшын иналашәейт. Иара аахынхәын, амшын есаaira изтцатцәоз атрафьы иаан, ацацәа агәыбжьанытә аашьтнахын, убас ац икылакны, амшын ихыланы идәықәлейт. Ишнеиуаз уигьы иазтцааит ус: «Уейхабы сзейкәмырхейт, уейтцбы ааныжьны, уара уцсы еикәсырхарц уаазгоит... усзейкәырхар, икаутцарьзеи?» – «Сьцсы танатцы уаапсара схасырштуам...» – «Хәит, абри амацараз аума уаргьы уаазго!» – ахәан, ац анааимнах, уигьы амшын иналашәейт. Иаахынхәын, дырфегьх атрафьы иааит. Зани зашыцәей ахьцаз ззымдыруаз, арахь есаaira амшын зтцатцәоз, абар-абар иагарц егьзгымыз апшқацәа рейтцбы ан анаба сга хәа агьатцәыгьатцәра иалагейт. Иаргьы уи акәын иззаауаз уейзгы, иаразнак хьмапсыма атра инхьслан, апшқа афьытқакны амшын иахьцпраарц идәықәлейт. Иш-

неиуаз, цаса егырт ишразтааз еипш, усзеикэырхар, уапхьака иулшарызеи хэа аригь иазтцааит ан. «Хацхьака сахьноуго сытра счапоит, уара уеипш апшқацэа хысху-еит, урт саазоит, хажэла сырзуам, еихасхауеит, цхьака иҕиартэ анарха астоит. Уи иначыданы, хацсаатэ бызшэа сырзуам, хдоуха ласыркэуам!» – ахэеит. Абри акэын Ан зыргэакуазгьы, иахаз атак уафы ишимбац иеигэыргьеит, амч чыда аланатцеит, амшын дузза иахыпрааны, иаулак-гьы, дгьыл пшзартак афы инеит. Уака цыанатуп ухэартэ тынчран, инанагаз апшқа аазартэ атагылазаашьа бзиа ахы ианатеит. Иаргьы андуха, изаазаз ан акэал инықэланы ахшара аазо, иҕио, еизхауа афынанахеит...

«Харт апсуаагьы абас арыцхарақэа акырынтэ хрықэшэахьеит, – бжык аасахауеит абри аамтаз, Баграт лаша ибжыакэушэа, – «амшын анжэылои ианхьатцуеи» хцэеилаганы, акырынтэ азыхэашь хатцалахьеит, аха Анцэа хазшаз ибзоурала, ианакэызаалак ицсеикэыр-хагоу атцеицэа зхылтцуа, иагьхызаазо Анацэа каиматқэа хапсы иапшэмахоит – хбызшэа, хдоуха ршьуам. Ари-нахысгьы ус хцалароуп. Мап анакэха, хазтахым, бцъар тмыркыазакэа, адунеи ханырхуеит!..»

Акаа, апрель 17, 2015

АХҚӘА

<i>Аредактор лкынтә</i>	3
АПОЕТ ИЗГӘДУРА.....	5
ХҒАХӘХӘАГА	7
АҒОУРЫХТӘ ГӘАЛАШӘАРА	23
АҚСХА ИМҚА	24
АҚСХА ИХААН	25
ХЖӘЫТӘ ХӘЫНТҚАРРАЗЫ АГИМН	26
АНАҚӘАҒИА	27
АҒОУРЫХ ҒАУЛАХЫТӘ	27
АМИЛАҒ ФЫРХАҒА	28
АБАҚА	29
ХШЪАМТӘЫЛА	30
МГӘАРҒА ИҒЫЗҒАЗ ХБЫЗШӘАЛА	31
АПОЕТИ АЖӘЕИНРААЛЕИ	34
АЧАМГӘЫР	35
АФЫРТЫН	36
АҒХ БЗИАН. АМЗА КЫДЫН	37
СЛАХЫНҒА	37
АШӘЫШҚӘСАҚӘА РНАҚС	38
СҒЫЗА	39
УИАШОУП, СҒЫЗА, СУҚӘШАХАҒУП	39
АҚСУА ЛАФ	40
РАҒХЪАЗАТӘИ СЛАФ АЖӘАҚӘА	40
ХАЗШАЗ СИСАСУП.....	43
АҚӘА АҒҚӘА АЛОУП ЕИШЫҒАҒЫЛА	43
АГӘЫРҒӘИ АГӘЫРҒАРЕИ	43
СЫҚСАДҒЫЛ	44
ҒЫҒАРДАТӘИ АҒХ	44
АУАҚЫ ЛАША	45
АУАҚЫ ҒӘҒӘА	46
АҚСТАЗААРА	46
АШЫХЫҚҚӘА РТӘЫЛА	47
АХАНАТӘ ИКАЗ АЖӘА	48
ИҒЫЦЗОУ САЖӘА	48
АМАРҒЫА	49

АЖӨЛА	50
СБЫЗШӨА	50
АУАӨЕИҒАМС	51
АҢСУА ИАЖӨА	51
АНАРШӨ	51
АЗЫЖЬ ИАЦӨШӨАЗ ДАШЬИТ АЗАЗА	52
ТУРЧАНИНОВ ИРЦӨАЖӨАЗ АХАХӨ ЕИҢШ	52
СДОУҒА-ГӨАШЬА!	53
АМШЫН АЦАХЬТӨ БЖЬЫК ААӨУЕИТ	53
АМЦХӨ ИРЦАУЛАН УМХӨЫЦЦӨАН	54
АҢЕИҢЬ	54
АМЦХӨ ЛАШАРАЦӨОУП АҢСЫНТӨЫЛА	55
СЫӨНЫТЦАСКЫН ЦЛАК АШӨШЬЫРА	55
СШӨАРЫЦАӨЫМ, ШӨАРАХШЬРА ХӨА	56
«ЧЫРРЫ-ЧЫРРЫ!» ХӨА АРАШӨЫГА	56
СА ИСМЫӨЗАРГЫ... ..	57
СЫҢСАДГЫЛ АХАХӨҚӨА	57
АҢОУРЫХҢШААӨ	58
АДГЫЛТЦЫСА – ЕИМГЕИМЦАРОУП	59
ИАГА ИКАЗКАЗУА АЖӨӨАН ЦҚАЗАРГЬ	59
БА БЫЗҒАБУП	60
АМЧ	61
АЗЫН АШКА ААҢЫН АӨҢНЫХӨА	61
СХАХЫ ИСЗААҒАУАМ АҢСА	62
ААҢЫН	63
АЦАР ЧЫРЧЫРУЕИТ – УРҢ ЗЛАЦӨАЖӨО САХАУЕИТ... ..	64
ЗЕГЬ ЗЗЕИҢШУ	64
СГӨЫ АНҢЖӨОЗ АӨНЫ	65
АДУНЕИ УАНИХЫРҢ	66
ИШҢАСЦӨЫМҒУ АХӨЫЧЫ ДАНҢӨЫУО	66
АМӨА ИҚӨУ... ..	67
АФЫРҢЫН	67
СЫМШЫНЦА АҢЫҢЦӨАХАҚӨА	69
АҢЫЗА	70
УАШХӨА МАҚАҢСЫС	71
ХӨАХӨЫ, ХӨАХӨЫ... ..	73
АДУНЕИ ИАДЫРУАЗ!	74

ХГЭЛЫМТЦӘАХ	75
БЕСЛАН ЛАША	75
АН ЛАЖӘА	76
АГӘЫРҠА	77
АМРА АНҘАШӘОЗ... ..	77
ҘАХЪЗЫРҘӘАГА	79
АИАХӘШЬА	79
АЗӘК ДЫШӘҠЫКЫН... ..	80
АХЫБАҠ АЛАХЪЫНТЦА	80
ҘБЫЗШӘА, ҘБЫЗШӘА!	82
ШЬАШӘЫ	83
АХӘРАЦӘҒА	83
АЦЦЫШӘ	83
АШЬА АТЦКЪАСОИТ Х-АПСЫНТӘЫЛА	84
ААҘЫНРА ААИТ... ..	84
ААҘЫН АИБАШЬРААН	84
АЖӘА, О АЖӘА!	85
АЖӘТЦАРАҚӘА АНЫХЫНХӘ... ..	85
УА САХЪНЕИЗ... ..	86
ҘБЫЗШӘАХЪЧАҠ ҚӘЫҘШ	87
АШӘЫНДЫКӘРЕИҚӘАТЦӘА	88
МАРТТӘИ АЖӘЫЛАРА	89
АКӘА	90
АИДАШШЫЛАРА	92
СЫПСТАЗААРА АҚӘЫРЧАХАҚӘА	92
ИЗБЕИТ ИШТЦӘЫУОЗ АШЬАЦ	95
413 МШИ ТЦХИ ЕИБАШЬРАН	95
АИААИРА	96
АЗАТЦӘРА	96
УИАШОУП, ШАМИЛЬ, УИАШАГӘЫШЬОУП	97
НОИ ИҒБА	98
СЫМШ АҚӘ	98
АЖӘАҚӘА, О АЖӘАҚӘА!	99
АИБАШЬРА ҒӘҒАЛА ИСНАРДЫРИТ АЖӘА ИАТЦАН АКУА.....	100
ИЗЫҚӘШАЗ АМЗА ЕИҘШ АДУНЕИ СЫҚӘХЕИТ	100
АДУНЕИ УА УЗЫҘӘА ИҘШЗАН, ИЛАКӘЫН	100

СЫШГЫЛАЦ СТЫЛОИТ АШЬЫЖЬШАРАЗ	100
АМҢА СЫҚӘУП ШЬАҒА-ШЬАҒАЛА	101
АТӘҢАНШЬАП ТАЦӘУП, ИТАШӘАШӘОУП	101
ЛЕОН ИОРДЕН	101
АҢОУРЫХ ШАХАТУП.....	102
«АБИ ПЕИ АХЬЕИФНАГАЗ» АХЬЗУП БАХӘЫК	102
АН ЛНАПАЛА ИЛҢЫЗ ЛЫГӘТЫХАЖӘАҚӘА	103
АНДУ ЛГӘЫРҢА	108
СЫПХЫЗ	110
АФЫРХАЦӘА РЫЦШЬАТЫП	111
АЦСТАЗААРА АШКА	111
АЛАШӘЦӘА УРЫЛАХАР – УАРГЬЫ УЛАШӘХОИТ ХӘА	112
АЦСРЕИ АБЗАРЕИ УАНРЫБЖЬАГЫЛОУ	113
САШӘА	113
АЖӘҢАН, АЖӘҢАН, МШЫНЦАУЛА.....	114
АЕТЦӘАҚӘА	114
АЦСУА ЕИБАШЬҢЫ	115
СЫЗЛИААЗ АИБАШЬРА ДУ	116
СЫҢНЫ	122
ИСЫЗГӘАҚЬОУ АСАХЬА	123
СВАРЦА	123
САН СЫЛЗАЦХЬОИТ САЖӘЕИНРААЛА.....	124
ХАБ АУСХӘАРТАҒ АУС ИУАН	124
АНАЦӘА РАН	125
АН ЛЗЫ АШӘА	125
ХЬЫЗШӘА ЧАРХӘАРА АЗЫЗУА АНЫК ЛАХЬ АҒПНЫХӘА....	127
ЗЫХШАРА МААИБУА АН ЛХӘАМТА	127
ШӘЕИНААЛА, САЖӘАҚӘА, ШӘЕИНААЛА.....	128
АКӘАРА	128
ИМАЦӘЫСИТ АЦЫРТЦЫРХӘА	129
АМАЦӘЫС САМЦАСНЫ ИСКИТ	129
СЫПСАБАРЕИ САРЕИ	129
СЫШЬХАТӘЫЛА	131
АҢАРШЬТРАҚӘЕИ АХЫБРАҚӘЕИ ШАРЦӘАЖӘОЗ АҚӘА	131
АШАЦҚЫРА	132

АКЫРЦХ	132
АМШ БЗИА	134
СХӨЫЧРА АЗЫН	134
СЫГРАПАРА АГӨТӘН ӨНАК ХААИПЫЛЕИТ	135
АҚӘА КӘАНДА	135
АҚӘА КӘАНДА БАРБААЗЕИТ ХАНЦӘХАЛА	136
АШӨТҚӘА	136
АПСУА ПҚӨЫЗБА	137
АРАЗКЫ ШКӨАКӘРА	138
АГӘЛАШӘРА	138
ХРАЗКЫМӨА	140
АН, О АН!	143
АМЗА ААЦӨЫРТЦЫР – САРА ИСНЫРУЕИТ	145
АХЬААЦӨГЬА	145
ЕИДСЫМХӨЫЦЛАЦ АРБАҢУ ХКЫ-ХКЫЛА	146
АПХЫЗ	146
СТАМПЫЛ АГӘАШӨҚӘА	147
АТЦӨӨАНШЬАПҚӘА	147
АМХАЦЫЫР ХЫЛТЦШЬТРА ИЕИУОУ АПСАДГЬЫЛ АХЬЧАӨ ИАЖӘА	148
АМХАЦЫЫР ФЫРХАТЦА	148
АМХАЦЫЫРПҚӨЫС ҚЬЕЦПХА ЕЛЫФ ТЫРҚӨТӨЫЛА АГАҒА ИҚӨЫНТЦАЗ ДЫРХАТӘАНЫ ИЛХӨОЗ ЛМЫТКӨ МАЖӨАҚӘА	150
МАРШЬАН ЦЬАМАЛ	150
МАРШЬАН ТАТАШЬ	151
ТЦАБАЛ. АДАГӘА АШЬХА	152
ХГӨЫРӨА-ЗИА	153
АХАТЦАРАШӘА	154
ХПЫЗА ЛАША ИДУНЕИПСАХРА	154
АПСНЫ АТЦЕИ ЛАША	155
ВЛАДИСЛАВ ИБЖЬЫ	155
МОСКВАМИ ИАХЬИХӨАЗ ЖӨЛАР РЫГӨТЫХА	156
АУАӨЫ	156
АРТЦАӨ ДУ ИПЦРА	157
АИӨЫЗАРА	158
АН ЛЫПСАТАТӘ	159

ХҲЫЗА ЛАША ИУАСИАТ АЖӘАҚӘА	160
ЖӘЛАР РЕИЗАРА АШКА!	160
АБЫЗШӘ ТЫНХАДА	160
СҒЫТБЖЫ	161
СЗЫМБАДА? СЗЫМБАЗ УАӘ ДЫКАМ	162
АМШЫН	162
АМШЫН АТЦӘ ТЫНЧРОУП, ТЫНЧРОУП	163
СА САНХӘЫЦУА.....	163
АМШ ААИЛАХӘАН	163
БЗИА ИЗБОИТ АЦӘЫЛАШАМТА	164
АСАБИ ИИРА	165
АГӘӘАНЦАГА	165
УБЛА ИАБОМ, АБЖЫ УАХАУАМ	166
АРӘАШ АШЬТЫБЖЬ	166
АХЫШЬТРА АЗХЬААРА	167
АРҒЫХАӘ	167
АЦХАРАЖӘХӘАӘ	168
АСАРКЬАЛ САСУЕИТ.....	169
АДҮНЕИ ЛАША	169
АПСУА ИЛАКТА	170
АШЬХАҚӘА РЫШЬХА	171
АПСУА	171
АЖӘЫТӘЗАТӘИ АГӘТЫХА	172
АШЬЫЖЬТӘИ АҒЫХАРА	173
ДАСУ ИАШТА, ИӘНЫ-ИГӘАРА	174
ДАСУ УӘНЫ.....	174
АШӘ АЗӘ ДАСИТ!.....	175
АХЫНХӘРА	175
СДОУХАМЧ	176
АНАКОНДА	177
АУАӘРА	179
УАХЫНЛА ИШӘАХӘО АКАРМАТЦЫС	180
ИТАБУП ХӘА УАСХӘОИТ, АҚӘРАХЬЫМЗА	180
АДҮНЕИ АГӘАШӘ	180
АШАНА	181
СДОУХА НЫХА	181
ХАПСАДГЬЫЛ ААМТА	182

ДОУҲАЛА АИРА	186
АРҢАҢЫ ЛАША	187
АПОЕТ ИИРА	210
САҢТЫНРА	213
САНҚӨПШАЗ	214
НАР	215
О, СА СЛИРА!	215
АФЫРХАҢА ИХАРҢ ШКӨАКӨА	216
АФЫРХАҢА ИБЖЫ	217
ИКЫДШӨАЗ АЕТӨА	217
АҢЫШӨАРА ҒЫЦ	218
СЫШЬХАУАӨУП, АШЬХА СААЗЕИТ	219
ҒАЗШАЗ ИЛПҒА	219
АУАӨ ҚӘЫШ ДУ ИАЦӨАЖӨАРА	221
АЕПИЛОГ	260

Витали Цьота-ица АМАРШЬАН

СДОУХАМФА

Ажәеинраалақәеи агәтыхаҳәамтақәеи

Виталий Джотович АМАРШАН

МОЙ ДУХОВНЫЙ ПУТЬ

Стихотворения и сердца признания

Аредактор Марина Тәанба

Акорректор Ирма Цьения

Компиутерла аиқәыршәәф Кама Бигәәа

Асахъаъхәы Руслан Габлиа

Аформат 84x108/₃₂ Атираж 500.
Инықө. акъ. бғы. 14,28.
Ағатцаңка №